

IRODALMI
MŰVÉSZETI
TUDOMÁNYOS
ÉS
HELYTÖRTÉNETI
SZEMLE

Paksi Tükör

XXX. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM, 2023 SZEPTEMBERE

ÍZELÍTŐ

Petőfi és Jámbor Pál

Palágyi és Madách

Bogár István

Takácsné Tóth Márta versei

Horányi György verse

Klippel János versei

Kernné Margó versei

A cigányok Tolna Megyében

Nemzetiségi együttélés Tolna
megyében

Hagyományörző kiállítás

Visszaszámlálás II.

Tudománytörténet

Társasház

Talpra, magyar, hí a labda!

200 éve született
Petőfi Sándor 3.

Beregnyei Miklós

Jámbor Pál Petőfi Sándorról

Jámbor Pál (Hiador) paksi születésű neves költő a két évvel fiatalabb Petőfi Sándor kortársa volt, verseik az 1840-es évek elején kezdtek megjelenni a korabeli irodalmi lapokban, mint az Életképek és a Honderű. Mivel a lapok egymással is versenyeztek az olvasók kegyeiért, igyekeztek a saját lapjukban megjelentetett költőket a másik lap költői fölé emelni. Ezt a szellemet képviselte a Honderű, amikor Hiadort méltatta, és feldicsérte Petőfivel szemben. Hiador méltatása kapcsán a következő véleményt jelentette meg: „Hiador munkái a divatos Petőfiéi fölötte – csekély véleményünk szerint – annyival fönnebb állnak, mennyivel egy európai műveltségű költér fönnebb áll oly költőnél, ki saját hona’ keskeny szellemkörén túl mit sem ismer. Gyémánt mindkettő. Egyik, mellyen még rajta csüng az anyaföld’ salakja; másik, melly művész kezek közé vetődött s a köszörűnek minden újabb forgásával új tüzet – új fény sugarat lövel ki.” (Honderű, 1847. 6. sz. 108. p.) Természetesen a két költő nagyon zokon vette ezt a kinyilatkozást, ám az idő múlásával a kapcsolatukat nem mérgezte ez a jogtalan kritika.

Hiador visszaemlékezéseiből közlünk néhány, a kapcsolatokra jellemző írást, valamint a „Petőfi” és a „Petőfi olvasásakor” című versét. Az utóbbi vers az íróasztalán talált három kézirat egyike. Megjelent a Szabadkai Hírlap 1897. április 28-ai számában. (Jámbor Pál emlékalbum, Paks, 2007)

Egy kedves emlékem

(Régi papírjaimból)

Ha első irodalmi emlékeimből egyet-mást följegyzek, nem azért teszem, hogy saját működésemet előtérbe toljam, mert ezt nem én, sem a kritika nem teheti, csak a közönség; én egyedül azért teszem, hogy föllebbentsem ama varázsfátyolt, mely alatt annyi kedves emlék pihen.

János Pál (Hiador)

O mes lettres d'amours!

Mindaz az emlék, mely az 1848 előtti időkből ered, kedves előttem, mert ama fiatal, vidám, lángszívú és lánglelkű társaságba vezet, minő ma már nem létezik. Ez nem beszélt másról, csak az irodalomról, a poharak között szavalt és nem ismert egyéb mulatságot a színháznál. Szerették egymást mind, mert közös eszményük volt a haza.

Legkedvesebb emlékeim közé tartozik Petőfivel való első találkozásom. Nem emlékszem már tisztán, mit adtak a nemzeti színházban, de azt tudom, hogy Egressy Gábor játszott és hogy én Pálffy Alberttel álltam földszint, egy páholy alatt.

Akarod, hogy megismertesselek Pönögei Kis Pállal?
– mondá hozzám fordulva Pálffy.

– Hogyne akarnám – feleltem.

Alig mondtam ki a szót, gyors, hosszú léptekkel közelit felénk Petőfi kis kurta dolmányban, rövid hajjal, és nem várva a bemutatást, kérdi:

– Te vagy az a Kubinszky Ödön?

– Én – felelém, mohón kapva a dicsőség első ízén, mert már az a tudat is, hogy álnevem feltűnt előtte, nagyon boldogított.

Tudni kell, hogy ez időben Bezerédj István, Tolna megye legnépszerűbb szónoka, a szegszárdi gyűlésen az örök megváltás ügyében olyan lelkes beszédet mondott, mely nemcsak ott, de az egész hazában visszhangot keltett; én e beszédre egy költeményt küldtem fel a Garay lapjába Kubinszky Ödön név alatt, megénekelve a nép barátját. Garay kiadta. E vers: „Ki istenül csak

igazságba hisz” – vonta magára a Petőfi figyelmét, buzgó barátja lévén ő a jobbágy népnek.

Néhány napot töltvén Pesten, folytonosan együtt valánk Pálffy, Petőfi és én. Nem sokára társaságunk tetemesen szaporodott, úgyhogy egy nap a „Két pisztoly”-ban egész nagy asztalt foglaltunk el, Bérczy Károly. Barna Ignác, Halász, a „Szivárvány” szerkesztője, Lauka Gusztáv és Lisznyai Kálmán is ott voltak. Továbbá egy Berzsényi nevű paksi kasznár, ki szemét le nem vette Petőfiről.

Beszéltünk, vitatkoztunk, eszméket cseréltünk, mert eszme több volt, mint étel, míg egyszerre valakinek az az ötlete támadt, hogy szavaljon el ki ki egy darabot saját költeményeiből.

Barna Ignác a „Bánk-bán” című balladáját szavalta és szép tet-szést aratott vele; Halász a „Hópelyhek”-et, Lauka egy „Spanyol román”-ot, én meg az „Anya és gyermeke”-t. Midőn Petőfire került a sor, hirtelen fölkel, – és eltaszítva székét, poharat ragadva kezébe, villogó szemekkel mondá a „Felköszöntés”-t:

Miljom átok! bort a billikomba!
Részegítő, lánghullámú bort.

A végső versek:

A varázsdalt pengető remény,
Minden éljen a gehenna, minden –
Minden éljen, oh csak vesszek én!

Leírhatatlan hatást gyakorolt mindannyiunkra. Az érdekes kasznár zseb-kendőjével törölgeté szemeit, és most már még inkább nézegette azt a kis dolmányos embert, ki az ő névrokonának csalhatatlan utóda.

A napok gyorsan röptek e társaságban, de még gyorsabban az ezüst húszasok, minek következménye lett, hogy a pesti tartózkodás napjait meg kellett rövidítenem. Az „Óra” és „Két pisztoly” volt rendes étkezési helyünk, hol többnyire együtt ebédeltünk és vacsoráltunk szerényen, mint a minő tárcánk volt s mint az akkori tiszteletdíjak valának.

Társaságunkhoz tartozott Kecskeméthy Aurél is, de amint a gyűlde tagja lett, Petőfi barátsága egyszerre udvariasságba csapott át. Azontúl csak kurtán beszélt vele. A társaság fűszere rendszeren Lauka Gusztáv volt, ki rózsaszínű kedélyével a jó zamatú élceivel mindenkit jókedvre hangolt. Nagy tekintélyben állt előttünk, mint a Vörösmarty kegyence. Mert akit ő, Bajza, s általában az Athenaeum íróinak elismert, az föl volt avatva.

Mindamellét a központ Petőfi volt. Bár ellenmondást nem igen szeretett, mindenki ragaszkodott hozzá. Ő pedig valamennyink közt legjobban ragaszkodott Pálffy Alberthez, ki elpusztíthatlan epigrammatikus élcei mellett mindig őszinte és derült volt. Nem bókolt senkinek s rostált mindenkit.

És – ami bizonyos arisztokratái külsőt kölcsönzött neki – mindennap fehér mellényben jelent meg.

Ez időszakba esik, hogy első művem: „Szádvár”-t (rege Kisfaludy Sándor-féle versalakban) eladtam Eggenbergeréknek, ötven forint tiszteletdíjért. Nagy kincs, mely még becsesebbé lett az által, mert módot nyújtott, hogy e munkás irodalmi telep körében hosszabb időt tölthessek.

Mindennap új meg új ismeretséget kötöttem. A fiatalság ott volt, ahol Petőfi. Ő mindennap egy-egy új költeménnyel s mindig szebbel lepett meg bennünket.

A boldog szűnidő azonban hamar lejárt és én búcsút vettem azoktól, kiknek mindegyike tenyerén hordozta szívét. Petőfi elkísért az „Angol királyné” kapujáig, hol kezet akartam vele szorítani, de ő kézszorítás helyett feljött velem a felső emeletre és ott maradt addig, míg a gőzhajóra csöngettek.

Letelepedvén egy dívánra, beszélgettünk egész éjfélig írókról és irodalmi dolgokról.

– Nincs valami költeményed itt?

– De van! – mondám.

– De van! – mondám.

És bemutatam neki „A zentai ütközet” című hőskölteményből az első éneket. A mint látta, hogy hexameterekben van írva, rögtön azt mondta:

– Kár! a hexameter soha se lesz népszerű, mert nem mehet át a magyar nép vérébe; a magyarnak rím kell.

Meggyőződtem szavai igazságáról s a hőskölteményt később meg is semmisítém.

Öt órakor lekísért a Duna-partra és csak a harmadik csöngettyűszóra váltunk el.

Oh! ha e boldog napokat visszavarázsolhatnám! – Mi szép volt akkor előttünk a jövő! Szabadság lakott az utcán, a szívben, a sajtóban, a színpadon, a szószéken. Ez volt Magyarország tiszta hajnali kora. (Fővárosi Lapok, 1880. 61. sz. 296. p.)

A szép időkből (Emlékek)

Ne hasonlítsátok össze az 1848. előtti időket a mai korról, mert akkor kegyelet, tekintély, meggyőződés, hit, egyszóval közszellem volt; míg ma csak két uralkodó érzelem van: az önhit és érdek.

Vajon ki teremtette akkor a közszellemet? A sajtó, a nemzeti kör, a színház, a megyei élet. Ha a triumvirátus: Vörösmarty, Bajza és Toldy megjelentek az akadémia páholyában, minden szem rajtok függött; ha a „Szózat” költője kilépett a házból, utcáról-utcára kísérte a fiatal író, hogy őt valami kép üdvözölhesse. Ma a fiatal ember többnyire végrehajtás és hivatal után fut.

Az a költészet kora volt, ez a valóságé.

Vörösmarty Mihály Uri-utcai lakása 1848 előtt valódi szentélye volt az íróvilágnak. Tisztelői gyakran megfordultak nála és pedig sok tisztelője volt. Fogadó szobája, mely egyszersmind könyvtárul is szolgált, tele volt régi vaskos kötetekkel, melyek tiszteletet parancsoltak ép úgy, mint komoly tekintete. Keveset beszélt; mindig meggondolta jól, amit mondott.

Egy délután X., Petőfi és én meglátogattuk őt. De előbb elmondom, hogy jöttünk össze hárman, mert e visszaemlékezés bizonyosságul szolgál arra, hogy a legvilágosabb fejekben is mennyi előítélet van.

X. és én a Barátok-terén sétálván, Petőfi megállított bennünket e kérdéssel:

– Hová mentek?

– Vörösmartyhoz – feleltük.

– Jó – mondta Petőfi – én is elmegyek.

Amint néhány lépést megyünk, X. halk hangon súgja fülembe: Maradjunk el!

– Miért?

Odahajolt egészen hozzám és megbotránkozó hangon súgta:

– Rongyos a csizmája.

Ez időbe esik Petőfinek a Távoból című költeménye:

Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szíve szegénynek!

A sor rajtam volt megbotránkozni és ha élne X. úr, bizonyosan kiírnám nevét, de így – de mortuis nihil oisi bene. Tekintetemből alkalmasint kiolvasta, hogy én nem a toilettet keresem, hanem egyéb tulajdonait. A világ minden kincséért sem mertem volna szememet a Petőfi csizmáira vetni, nehogy X. észrevételét eláruljam, vagy a költőt ártatlanul érzékenyen megsértsem. Amint a Horvát-ház lépcsőin fölmentünk, akkor vettem észre, hogy a Petőfi csizmája tulajdonkép nem is rongyos, hanem csak kissé kifeslett, ami véletlenül a legnagyobb gavalléron is megtörténhetik.

Midőn Vörösmartyhoz beléptünk, az öreg úr arca egészen kiderült és noha jobbát először X.-nek nyujtá, azután nagyon keveset foglalkozott vele, hanem gondjainak és szeretetének tárgya Petőfi volt. Politika, irodalom, színház, mind szóba jöttek, de ő minduntalan visszatért ama mindennapi kérdéshez: van-e Petőfinek elég jövedelmi forrása verseiből? Egész lényén jóakarát és jóság ömlött el, szavaiban bensőség, tekintetében mélység volt.

Ekkor jelent meg tőlem az „Őrült tárcája” című költői beszély, mely tele volt méreggel és gyilokkal.

– Olvastam az „Őrült tárcáját” – mondá a társalgás közt felém fordulva Vörösmarty; – nem ajánlom e sötét irányt, mert úgy is tele van a világ embergyűlölőkkel és életuntakkal, nem kell azok számát szaporítani.

A jó tanácsot elfogadtam és nem írtam többé ez irányban. Valóban az ily sorok:

„Voltam fa, mit kivágnak s érzi azt,
Szív, mit repesztnek s nem repedhet el,
Kő, melyet, a mélységbe hajtanak,
Mely érez és hull pallos éle közt,

Mindig esik és le nem ér soha – beteg szív szüleményei, melyeket csak szülőjük, a végtelen fájdalom magyaráz meg.

Körül belől egy óráig időztünk Vörösmartynál, de oly hamar múltak a percek, hogy alig vettük észre a növekedő árnyékot. Búcsúzáskor kedélyesen kezet nyújtott mindegyiknek.

– Vajon mit súgott neked X.? – kérdezé tőlem Petőfi, midőn Vörösmartytól lejöttünk.

Soha sem mondtam meg a költőnek a kegyetlen megjegyzést, bár nagy kedvem lett volna rá, mert Petőfi nem volt az az ember, ki valamely sértést vagy eltűr vagy elfeled, vagy egykönnyen megbocsát.

Hogy mily önérzet lakott benne, eléggé tanúsítja a „Tigris és Hiéna” története. Darabját elfogadta a nemzeti színház drámabíráló bizottsága, de mivel nem bérszünetben akarták adni, mint az új eredeti darabokat, visszavette. Pedig nagy szüksége lett volna a szerzői díjra. Talán Petőfi nem alkudott soha a körülményekkel. Törni, de nem hajolni, volt a jelszava.

– Hogyan szoktad olvasni a verseket? – kérdé tőlem egy nap.

– Egy lélegzet alatt.

– Rossz szokás.

A versolvasásra nézve azt a tanácsot adta, hogy jó versekből egy nap elég olvasni egy darabot, hogy az ember annak szépségeit tökéletesen

élvezhesse; miből logikailag az következik, hogy a rosszakat egyszerre kell mind átolvasni, hogy többé ily élvezetben ne részesüljünk.

Heine mindig a zsebében volt. Midőn egy alkalommal gőzhajón együtt utaztunk Lacházáig, három könyvet láttam nála: Dumást, Hugo Viktort és Heinet. Még egy nyolcad rétű kötet volt kezében: saját költeményeinek kézírata. Midőn bepillanték, csodálkozással vettem észre, hogy alig volt egy-egy javítás költeményeiben. Sajtó alá dolgozott. Addig le nem írta gondolatait, míg művészi formát nem nyertek. Soha nem hittem, hogy Petőfi valaha megváltozzék.

A vidám szilaj, jókedvű, leplezetlen ifjú házassága után zárt keblű, hallgatag, komoly férfi lett. Mi szülte e változást? A boldogság.

Két fekete szem uralkodott rajta; de minő szemek. Olyanok, amelyek nemcsak lelkesíteni, de parancsolni is tudtak.

Szendrei Júliában volt valami férfias, ami az embert nem érzelmre, hanem eszmékre ébreszté. Rá nem lehet alkalmazni a francia causerie szót, ő nem csevegett, hanem értekezett: tudós tudóssal, ellenellenféllel. Alig volt tárgy, miben otthon nem volt. Férje tisztelettel hallgatta őt mindig és csak néha szólt bele a vitába, de korán sem, hogy ellen mondjon, hanem, hogy neje állításait megerősítse. Valahányszor e nőt meglátogattam, mindig olvasva találtam őket.

Petőfiné érdekes alak volt, levágott hajjal, gömbölyű arccal és teljesen kifejlett idomokkal. Első tekintetre feltűnt rajta a nyílt homlok, a sötét szem, az értelmes tekintet. Szellem ült homlokán. Ha valaki egymás mellett látta őket, fogadott volna, hogy a rendkívüli jelenség kettejük közt a nő.

Mind a kettő az volt.

Petőfi csak akkor árulta el rendkívüli szellemét, ha szavalt, vagy írt; ekkor mindaz, ami benne rejtezett, hallgatott, a lávákban forrongott: kitört s az emberi szív és lélek vegyes tulajdonai teljes erejökben mutatkoztak. Nem volt benne semmi keresett vagy mesterséges. Őszinteség s nyíltság volt szavában, vonásain; kevés szóval sokat mondott. Nála az állítvány nem utósó, hanem első helyen jött.

Oh, ha a sors nem tépte volna el őket.
De a végzet nem akarta így!

Nem sokára Petőfi boldog apa lett s ekkor gyermek és férfi volt egy személyben. Minduntalan kis fiáról beszélt. Az oroszlán így szeretheti szülöttét. És mégis volt valami, amit jobban szeretett fiánál és nejénél, mert mind a kettőt otthagya és ment szóltanul, határozottan, Bemhez.

Mily boldog volt, ha Bem néha beküldte őt egy-egy sürgönnyel Debrecenbe! Ekkor meglátta fiát, nejét, e két kedves lényt, kikben földi boldogsága összpontosult. Ily alkalommal találkoztam vele egy nap Debrecenben! Mintha előre érezte volna baljóslatú végzetét: aggodalom ült arcán.

O quantum mutátus ab illo!...

Nec vates Helenus hos mihi praedixit luctus.

Mintha maga írta volna meg a saját sírversét a „Jövendölés” című költeményében:

„Halál ne vidd el őt karomból,
Ne vidd korán el a fiút:
Soká ígérte őt éltetni
Az ég... vagy álmunk is hazud?”

„Anyám, az álmok nem hazudnak;
Takarjon bár a szemfödél:
Dicső neve költő-fiadnak,
Anyám, soká, örökkön él!”

(Fővárosi Lapok, 1880. 74. sz. 368–369. p.)

Ismereteink szerint a két költő Debrecenben találkozott utoljára, az 1849-es tavaszi hadjárat megkezdése előtt, amely találkozót és a programot „élete legszebb emléke”-ként emlegeti Hiador.

„Egyszer Petőfi Sándor felszólított – ez a debreceni költözés után történt – menjünk át Nagyszalontára. Elfogadtam az indítványt. Az út nagyon kellemes volt, mert mind a ketten hallgattunk, ő alkalmasint új csatadalt írt, mert csak a hazával foglalkozott, én pedig egy kedves lényről gondolkodtam: vajon mit csinál?... (Jámbor Pál emlékalbum, Paks, 2007. 24. p.)

Serdült Benke Éva

Palágyi és Madách

Emlékezzünk Madách Imre születésének

200. évfordulójára

Az alábbi írás Serdült Benke Éva *A meg sem ismert Palágyi* című kötetből való. (Megjelent 2007-ben a Paksi Pákolitz István Városi Könyvtár kiadásában.)

1890 nyarán Palágyi Madách Imre fia, Aladár vendégeként bepillantotta a családi levéltárba, átolvashatta Fráter Erzsike Madáchoz, illetve az anyósához írott leveleit. Mégis úgy tűnik, kevés tényre támaszkodhatott, vagy a megismert tényeket sajátosan értelmezte. Nem tudjuk meg, hol és mikor született Fráter Erzsébet, miért értékeli ennyire vitathatóan Madách anyjának, Majtényi Annának a szerepét, miért szépíti meg a csesztvei valóságot.

A Madách bebörtönzését követő időszakot „kellemetlen anyagi helyzetként” emlegeti, holott tudjuk a levelekből, hogy a fiatalasszony nyomorog gyermekeivel együtt.

Miért nem kereste fel Madách Jolánt, az író leányát, aki pár évet a válást követően anyjával élt Váradon, míg apja, Madách Imre magával nem vitte az előzetes megállapodás ellenére. Tőle más jellemzést kaphattunk volna a szerencsétlen sorsú asszonyról. (Madách másik leánya egy pesti elmeógyógyintézet ápolója volt ekkoriban.) Végül miért írt bővebben Fráter Erzsébetéről, mint Madáchról? Már ekkor tudta, hogy majd egyszer hosszabb tanulmányt jelentet meg a *Tragédia* írójáról? Vagy így akarta érzékeltetni, hogy a kiemelkedő alkotások nem feltétlenül az alkotó számára kedvező körülmények között születnek? Tudjuk, hogy Madách sorozatos katasztrófák, tragédiák után kezdett sikeres lenni. Netalán az író válását találta nem mindennapi eseménynek? Való igaz, akkoriban a válás ritkábban fordult elő, mint manapság. Esetleg az anyós-meny-férj hármasát találta Palágyi valóságos pszichológiai példatárnak a Madách családban, amelynek érdemes a mélyére nézni? Vagy egyszerűen szeret-

te volna az olvasókkal megértetni Fráter Erzsébet személyiségét? Akármi is volt Palágyi szándéka, könyvével közelebb kerülünk egy szerencsétlen sorsú fiatalasszony tönkrement életéhez, és egy nagy író magányos, boldogtalan világához.

Madách Imre Balassagyarmaton, Fráter Pál alispán házában ismerte meg a nagybátyjánál vendégeskedő fiatal lányt, Fráter Erzsikét. Palágyi így jellemzi a lányt: „A kor színvonalán álló lányos műveltsége volt, ismerte a nemzeti ébredés költőit, olvasgatta a Honderút s az akkoriban felszínen levő lapokat, szerette a mulatságot, táncot, zenét, poézist. A Fráter család bihari földbirtokos família volt, talán hogy rangjukat növeljék, állították azt, hogy Utyeszenich (Fráter) György, Martinuzzi bíboros, másként György barát leszármazottai.¹ Nem tudhatjuk, Madách hitte-e ezt. Érdekes, hogy Palágyi átsiklik e tény fölött, nem fűz hozzá kommentárt. A felek házassági frigyre léptek, mielőtt a benső lelki frigyét megkötötték volna, mond ítéletet Palágyi az elhamarkodott házasságról, majd hozzáteszi: „... volt, aki megjósolta, hogy e lány nem fog jó véget élni.”

A házasságkötést megelőző hónapokban a fiatalok sűrűn leveleztek, Fráter Erzsike leveleiből mutat be Palágyi mintegy tízet Madách leveleinek hiányában. Ezekből kiderül, hogy a lány méltányolja Madách nagy szellemét, de többet foglalkozik azzal, hogy leendő anyósa ellenzi a házasságot. Érthető tehát, hogy Majtényi Anna talán élete legnagyobb áldozatát hozza, amikor fia kérésére levelet ír leendő menyének, melyben szeretetéről biztosítja. 1845. július 20-án volt az esküvő. „A fejlendő dráma előre vetíti árnyékát, a bajsejtelmesség árnya már most is ott lebeg a menyasszonyi boldogságtól sugárzó alakon” – fűzi hozzá Palágyi. Madách anyját kiváló műveltségű úrnőként jellemzi, aki nem az a fajta asszony, akivel civakodni lehetne. „Költeménybe illő asszony, mintája a régi előkelő úrnőnek.” Palágyi mindezt a levelekből szűri le, de vajon csakugyan ilyen lett volna Majtényi Anna? Az anya kedvence és később mindenben tanácsadója Imre fia volt. Ennek a fiúnak lett felesége a sokszor minden etikettet felrúgó indulatos, heves Fráter Erzsébet. Mi történik évtizedekkel később ezzel a sziklaszilárd kemény asszonnyal? Meg kell érnie szeretett fia halálát, sokáig fog élni, majdnem kilencvenévesen hal majd meg, utolsó éveiben meggyengült emlékezettel, Aladár unokáját identifikálja elvesztett fiával.

Versenytársi érzés és egyfajta kölcsönös féltékenykedés választotta el egymástól már a kezdetekben a két asszonyt? Palágyi is csak találgat. Madách igyekezett a két szeretett nő között a viszonyt egyensúlyban tartani, így egy rövid ideig fennmaradt egy szívélyesnek látszó kapcsolat. A csesztvei birtokon boldogan élt a fiatal pár, távol Alsósztrégovától, idilli hangulatban. Ám ezután tragédiák érik a családot, és Erzsike „vesztébe rohan majd, amikor férjét kiszakítják a családi kötelékből” – írja Palágyi.

Rengeni kezd nemcsak a nemzet alatt a föld, de a kis bihari nemes lány alatt is. 1849-ben Madách Pál, Imre öccse fiatalon pusztul el, Madách Máriát férjével és gyermekeivel együtt rablók oláhok gyilkolják meg Erdélyben. Madách Imre egyéni sorsa is drámaivá fordul. 1852-ben letartóztatják Kossuth titkárának, Rákóczy Jánosnak a rejtegetése miatt. Vége szakad a hét évig tartó családi boldogságnak. *„Romokban hever minden, amihez egykor az emberek hite fűződött”* – írja Palágyi.

„Csak abból élünk, amit Anyád ad” – olvassuk Fráter Erzsike férjéhez, az Új-épület börtönébe küldött levelében. Fráter Pál alispánnak köszönhetően Madách májusban kiszabadul, de Pestet nem szabad elhagynia. Fráter Erzsike leveleinek zaklatott, ideges hangnemét, az asszony lelkiállapotát Palágyi megértő szavakkal kíséri. Feltűnik azonban, hogy az asszony csak saját bajait ecseteli, férjének helyzetét nem veszi figyelembe. Mindezt a harmadik gyermek születését kísérő pszichés állapotnak tulajdonítja. Madách fogságban írott verseiben leli meg Palágyi a lassú elidegenedés jeleit a házastársak között: *„Erzsike levelei olyanok, hogy minden férjben felkeltették volna a nyugtalanságot”* – véli Palágyi. A versek idilli hangulatán áttör a fájdalom: *„köztem s közöttte / Semmit sem lelek, mi együvé kötözne”* – olvassuk Madách versében.

Kihallani a levelekből egy *„idegbaj következtében eltévedt lélek kétségbeesett vészkiáltását”* – jegyzi meg Palágyi az asszony leveleiről. Egy bármikor életrajzírónak Erzsike megítélésében a Kepler-jelenetet kell zsinórmértékül vennie, vonja le a következtetést. Madách egészen a majdani Keplerként viselkedik, amikor felesége követeléseit Pesten teljesíti. Az bizonyos, hogy Palágyi szerint fő művéhez a tragikai ihletet Madách felesége leveleiből merítette.

A folytonos követelések siettetik a végleges elszakadást. Erzsikét, aki panaszkodik, hogy nélkülöz, nyomorog Csesztvén, anyósa nem támogatja. Ekkor Fráter Erzsikét apja hívja magához. Anyósához írott utolsó drámai levele egy tragikus sors előrevetítése: *„...itt a perc, hol Imrétől és kedves gyermekeimtől el kell válnom...”,* eljött az az idő a sok félreértések után, hogy Imre elküldött magától... ő sírt, szeretett volna engedni, de nem tudom, mi az, ami visszatartja, bocsánatát nem merve kimondani.” Palágyi hozzáfűzi, hogy tán ebből az utolsó levélből érzi igazán az olvasó, hogy Erzsike tragikai egyéniség. Ez a levél elegendő, hogy a boldogtalan asszony emlékével kiengesztelődjünk – zárja tanulmányát Palágyi.

Nem sokkal e tanulmány megjelenése után Heinrich Gusztáv a *Pester Lloyd*-ban kritikát írt Palágyi munkájáról. Palágyi válaszolt a bírálatra, kifejtette, hogy írásával meg akarta mutatni, hogy: *„Madách Az ember tragédiája című művéhez az inspirációt nem csupán a világtörténelem tanulmányozásából, hanem legalább ilyen mértékben saját élményeiből, főleg a feleségéhez való viszonyából merítette.”* Majd így zárja válaszát: *„Igen,*

Fráter Erzsébet volt Az ember tragédiája műzsája, és ha cikkemből semmi egyéb, csupán ennyi derült volna ki, már ezért az egyetlen eredményért is meg kellett volna írnom azt. Mindehhez a kulcs a Prágai szín, Madách a dráma helyszínét Csesztve helyett Prágába helyezi, Rudolf császár idejére, Erzsébetből Borbála lett, Madáchból Kepler, a csábító pedig „udvaronc” néven szerepel.

Palágyi Menyhért a TRAGÉDIÁRÓL

Palágyi Menyhért: *Madách Imre élete és költészete*. Budapest, Athenaeum, 1900 (képekkel)

Békés Vera rendkívül érdekes tanulmányában² a kiegyezést követő négy évtizedet, az első világháború kezdetéig Globus Hungaricus szellemének nevezi, mely meghatározó volt e korszak tudományos, művészeti, kulturális életében. „A magyar nyelvű irodalomhoz való szoros kötődés a magyar kulturális gyökerű tudósok és művészek életművének meghatározó jegye” – írja. Vajon milyen szerepet töltött be Palágyi természetfilozófiai munkásságában a Tragédia? – teszi fel a kérdést. Talán a századforduló pezsgő kulturális életet élő európai nagyváros, Budapest szellemisége, az egész Európát lázba hozó új és új irányzatok a művészetben, a tudományban adják meg a választ. Az a bizonyos Globus Hungaricus, a magyar kreativitás mindenben jelentkező gazdagsága is háttere lehet ennek az érdeklődésnek.

Palágyit nem csupán a *Tragédia* érdekelte, bár kétségtelen, hogy azzal foglalkozik a leghosszabban, nagy terjedelmű monográfiájában áttekinti Madách életének tükrében a költő minden jelentős és kevésbé jelentős alkotását, minduntalan szem előtt tartva a magánéleti összefüggéseket. Minden eddiginél nagyobb figyelmet szentel a magánélet történéseinek, megszólaltatva a költő életének még élő tanúit. Úgy mutatja be a *Tragédiát* az anya, Majtényi Anna, Madách és Fráter Erzsébet tragikus hármását a középpontba állítva, hogy ez a későbbiekben számtalan irodalmi műnek, lélektani elemzésnek alapjául szolgált.

Palágyi könyvének bevezetőjében ezt írja: „Történeti drámai költeményei mögött ott áll a klasszikus magyar hazafi... , alakjainak minden érzésszála visszavezet magánéletének válságaihoz.” Az író célja tehát világos, műveivel magyarázni a költő életét, és élettörténetével, életének tragikus vagy boldog fordulataival magyarázni Madách alkotásait.

A munkát Alsó-Sztregován kezdi, Madách Aladár vendégeként több hetet tölt a Madách-kastélyban, a költő fia rendelkezésére bocsátja apja íróasztalát, melyen *Az ember tragédiája* íródott 1859. február 7. és 1860. március 26. között. Részletes leírását adja a kastély termeinek, bútorainak, festményeinek, amelyek közül néhányat maga Madách festett. Különösen érdekelte Palágyit a kastély „oroszlánbarlangnak” nevezett része, melyben Madách lakott, ott voltak még könyvei, hintaszéke, fia híven megőrzött minden tárgyat, emléket, kéziratot, okmányokat. Mindez a kutató rendelkezésére állt. Gyakran találkozott a házban Szontágh Pállal, aki Madách közeli barátja volt, s aki Palágyi segítségére volt az múlt felidézésében. Palágyi vonattal érkezett Pestről Losoncra, itt várta vendéglátója hintaja. Gyönyörködve a hangulatos környezetben, idézte Madách ifjúkori verseit a természet szépségéről. Bemutatja a régi kastélyt, amelyben a költő született, Madách őseit, apját, a szintén Madách Imrét, császári-királyi kamarást, a természettudományok kedvelőjét, aki esténként latin, német és magyar klasszikusokat olvasott; majd Majtényi Annát, a fiát rajongva szerető anyát, aki korán, már 1834-ben özvegységre jut, árván maradt gyermekeit neveli, majd Imre fiának gyermekeit idős korában. A Madách család története maga is történelmi esszé lehetne, de csak azt a célt szolgálja, hogy Madách nemzeti elkötelezettségét, a haza érdekében feladatot vállaló életvitelét megértsük.

Az ifjú évek, pesti tanulmányok következnek, a Kálvin téren lakik öcsével, mint legidősebb fiú, mindenre odafigyel, anyjának rendszeresen beszámol mindenről, látható, hogy a nőtisztelet, amely Madách költői egyéniségére mindvégig jellemző, anyjához fűződő viszonyán alapul. (Éva végigkíséri Ádámot az emberiség történetén, így Madách a nemek viszonyát a legkülönbözőbb társadalmi viszonyok között mutathatja be, még akadémiai székfoglalója is a nőkről szól, *A nőkről, különösen esztétikai szempontból*.) A fiatal Madách gondolkodását jellemzi Berzsenyitől választott jelmondata is: „Ész az Isten, mely minket vezet, / Melynek hatalmán minden meghajol!”

A diákévekben kezdődik a színház iránti rajongása is, 16 éves korából fennmaradt első drámakezdeménye, anyjának küldött leveleiben megemlíti színházi élményeit. Egy ábrándos szerelem emlékét őrzi a *Lantvirágok* című kis versgyűjtemény, amelyet azonban jó húsz évig nem követ más kiadvány. Az irodalomban nyoma sincs Madách nevű költőnek: „Mint első verseit zöngicsélő ifjú tűnik el, s mint egy nagyszerű világműalkotója lép egy egészen új korszak meglepett közönsége elé” – írja Palágyi.

Tanulmányai befejeztével Madách joggyakornok Nógrád megyében, ahol az alispán 1842-től Fráter Pál. A vármegye régi iratait rendezgeti, felárul előtte a megyei panamák sora, a közélet romlottsága, látja, hogy a

hangzatos jelszavak közönséges egyéni érdekeket takarnak, a „szent szabadság” nevében a magánérdek érvényesül. A hiszékeny tömeg annak tapsol, akinek nagyobb a hangja. Ki ne ismerne e keserű tapasztalatokban a *Tragédia* egyes színeire? Szinte mizantrópi lelkiállapotban ír három drámát, ezek csak töredékben maradtak fenn.

Szontágh Pállal a rokon politikai gondolkodás hozza össze, mindketten messze kimagasodnak a megye színvonalából. Egy életre jó barátok lesznek. (Szontághnak a közeli Horpácson volt birtoka, ahol majd a század végén Mikszáth is nyugalmat talál kis birtokán.) Palágyi megjegyzi, hogy a barát személyisége, gondolkodása a minden kérdésre szüntelenül választ kereső törekvése eszményítve, fölmagasítva benne lesz majd Luciferben: „... politikai szerepe – Szontágh Pál később főrendi házi tag volt – talán feledésbe lesz már merülve, mikor Madách Luciferje még mindig fenn fogja tartani emlékét” – véli Palágyi.

Madách költői tehetsége, játékos kedve tükröződik a *Nógrádi Képcsarnok* című epigrammagyűjteményben, amelyeket ő bökverseknek nevez, megörökíti benne a megyei közszereplőket, önmagát, Szontághot, Pulszky Ferencet.

Megírja a *Férfi és nő* című drámáját, ez nem más, mint Szophoklész egyik kevésbé ismert drámájának átdolgozása (*A trachisi nők*), Heracles alakjában a csalódott férfit jeleníti meg, aki eltaszítja magától hűtlen feleségét. Milyen látnoki előrevetítése saját későbbi sorsának!

Készülődik drámaírói hivatására, ennek jegyében írja meg 1842-ben *Művészi értekezés* című tanulmányát, ezek, mint Palágyi mondja: „... széptani vallomások, benső tanácskozások a drámai műzsával!”

Madách a *Századunk néhány korhibái* című fejezetben bírálja a modern drámát, kifejti, hogy a modern drámaíró nem tesz kellő különbséget a regény és dráma között „*másik hibája korunknak az, hogy már színművünk alig létezik, melynek főtárgya ne lenne a szerelem*” – írja Madách. Hamarosan újabb önálló művel jelentkezik, 1844-ben megírja a *Mária királyné* című drámáját, mely az 1856-os átdolgozásában maradt ránk. Nagy Lajos lányából, Máriából Madách eszményített nőalakot teremt, Mária egy magasabb (királyi) hivatás jelképe, aki lemond a szerelemről. A dráma szereplőinek sorsát megpecsételi a dicsvágy, magasabb hivatás és a szerelem konfliktusa. Az 1843-ban írt *Csák végnapjait* is teljesen átdolgozta 1861-ben, utólag új szintet adott a műnek a leverett forradalom utáni nemzeti bánat. „*Voltaképpen egy nagyszabású búsmagyar költemény, melynek a költő formát adott*” – írja Palágyi. Cselekménye alig van, a főhős Csák itt nem a feudális oligarcha szerepében jelenik meg, hanem mint a hajthatatlan magyar álláspont képviselője, aki védi az alkotmányt, a nemzet jogát az idegen, törvénytörő uralom ellen.

1844 végzetes farsangján ismeri meg Madách Fráter Erzsikét, Lidérckét, ahogy később nevezi feleségét. Éva alakjában két asszony képét formálta meg később Madách: az anyját, mint a női erény, méltóság, s feleségéét, mint a csábító hatalomnak és gyengeségnek a jelképét. A házassági tervet nemcsak az anya, de a jóbarát, Szontágh is ellenezte, minden aggodalom ellenére 1845. július 20-án lakodalom volt Csécsén, majd a fiatalok Csesztvére költöztek.

A táblabírói cím után Madách megyei főbiztos lesz, messze a történelemformáló eseményektől, egy kicsit olyan a vármegyét szolgáló, gazdálkodó Madách élete, mint a horoszkópot gyártó Kepleré. Elárulva tehetségét, gazdálkodásba és hivatalnokoskodásba fojtotta magasabb szellemi képességét. Talán a felesége kedvéért?

1848. Madách távol a fővárosi eseményektől (régebben szerzett betegsége szinte évenként kiújul), lelkét megérinti a szabadságharc szelleme, kiírja majd ezt az eufóriát a *Tragédia* párizsi jelenetében. De beleírja a francia forradalom megörökítésébe öccse, Madách Pál halálát is, aki a család és szerelme akarata ellenére megszökik a megszállt Nógrád megyéből, Kossuth után megy Debrecenbe, futárszolgálatot vállal, gyenge fizikuma nem bírja a körülményeket, megbetegszik, s 1849 nyarán már csak a haldoklót találják az őt kereső zsandárok. (Danton fiatal tisztjéről van szó, aki – mivel nem kap lehetőséget, hogy hazáját becsvágyának megfelelően szolgálja – főbe lövi magát, ez a fanatikus hősök kora.) A Madách családot más tragédia is éri, Madách Máriát, a költő rajongva szeretett nővérét férjével és kamasz fiával 1849-ben Erdély nyugati felében a fellázított mócok más menekülő magyar családokkal egyetemben lemészárolják. Csesztvén hagyott kiskorú gyermekeiket Madách neveli majd fel, gyermekeként szeretett Anna unokahúga virraszt 1864 őszén haldokló nagybátyja mellett. A fellázított, félrevezetett tömeg, a vérengző indulatok szintén jelen vannak a *Tragédiában*.

Az író 1852-ben letartóztatják Kossuth titkárának, Rákóczy Jánosnak a rejtegetése miatt. 1853 májusában ugyan szabadon engedik, de nem hagyhatja el Pestet, nem térhet haza. Felesége támasz nélkül marad, jövedelme nincs, a birtokokat elkobozzák, anyósa iránti régi ellenszenve újra felerősödik. Madách értesül felesége méltatlan életmódjáról. (*Egy vetélytárshoz* című versében 1854-ben Madách meg is írja mindezt.) „Az udvaroncok, akik Borbála körül forgolódnak a prágai színben, azonosak azokkal a fiatalemberekkel, akikkel Erzsike Csesztvén és később Sztregován mulatozni szeretett” – írja Palágyi. Fráter Erzsike a vesztébe rohan, bár férje már otthon lakik, a család együtt van Sztregován, megszületett harmadik gyermekük, ő mégis külön utakon jár, a losonci farsangi bálba egy kíséreléssel megy el, s ezzel Madách számára betelik a pohár, elszánja magát a szakításra. A válási okiratot maga Madách fogalmazza Fráter Pál

házában: „Én, Madách Imre, kötelezem magamat, valamint halálom esetére örököseimet, nőmnek holta napjáig, amíg nevemet viselendi, évenként nyolcszáz pengő forintot két részletben fél évenként előre fizetni...” (A válás okai gyöngédségből mellőztetnek...” – írja Palágyi.) Fráter Erzsike zaklatott, tragikus élete 1875-ben Váradon ért véget.³

Madách magánélete romokban hever, a lelki szenvedés költői pályáját gazdagítja, kibontakozik leggazdagabb alkotói korszaka, az utolsó tíz éve.

Elkészül *A halál költészete* című, öt elégiát tartalmazó ciklusával. Volt-e boldogságban része még Madáchnak, s ha igen, kit szeretett? Palágyi erre is tudja a választ, maga Madách Aladár beszél apja utolsó szerelméről, akivel életét össze akarta kötni. De a sors másként rendelkezett.

1859-ben megírja a Bach-korszak végének politikai szatírját, *A civilizátor*. (*A civilizátor, komédia Aristophanes modorában*, 1859) István gazda maga Madách, megszemélyesíti a magyar nemzeti vérmérsékletet, ellentétben Stroommal, a civilizátorral, aki a Bach-rendszer embere. A mű csak 1880-ban jelent meg.

Madách ekkor a megye közéletének jelentős alakja. Hazafias gondolkodása jut kifejezésre a *Mózes* című drámájában. „...drámai tiltakozás a magyarság megalkuvó hajlama ellen” – írja Palágyi. Előtte azonban megfogalmazta *Politikai hitvallás* című röpiratát, melyet 1861. március 12-én adott ki mint Nógrád megye képviselőjelöltje. Úgy tűnik, ebben fejezte ki először a *Mózes* alapgondolatát: „Vannak általános elvek..., melyeket még hasznosság tekintetéből is feladni tilos, melyekért meghalni nemcsak egyesnek kötelesség, de melynek elárulásával nemzetnek is életet váltani halál helyett gyalázat, mert a javak között nem a legfőbb az élet.” Mindez elhangzott az 1861-i országgyűlés május 28-ai ülésén. Madách beszéde országos hírnevet, politikai tekintélyt szerzett az írónak.

Ekkor már befejezte *Az ember tragédiáját*, Szontagh Pál azt tanácsolta, hogy vegye fel a kapcsolatot Arannyal, mutassa meg neki a művét. Madách képviselőtársát, Jámbor Pált kéri meg, hogy ismertesse őt össze Arany Jánossal. Ha első olvasásra nem is, de később újraolvasva, Arany felfedezi Madách művének irodalmi értékeit. Nem tudjuk, miért, de szellemi eszmecsere nem alakult ki a két költő között. Aranynak gondot okozott, nem neheztel-e Madách a csekély tiszteletdíj miatt, amit a *Kisfaludy Társaság* művéért fizetett. Madách jellemét mutatja, hogy egy nagyúri gesztussal visszaszámaztatta a Társaságnak ezt a honoráriumot: „... a múzsák oltárára szentelem, s így a tiszteletdíjből egy dupla alapítványt akarnék csinálni a Kisfaludy Társaságnál, gondolom, az egyszerű alapítvány 60 forint, úgy 120 frt-ot kívánnék alapítani. A többit, a 200 frt erejéig, az akadémia tőkéjéhez szántam.” Palágyi idéz Arany leveléből, ami rávilágít

bizonyos ortográfiai kérdések megoldására: „Annyit azonban mondhatok, hogy ha így, amint van, sajtó alá kerülne is (ti. Az ember tragédiája) okos ember önkéntelen elismerné, hogy nem közönséges íróval van ügye. De én azt is lehetőleg eltávolítani akarom, hogy a nem-okos kapcáskodjék belé. Íme, valaki meglesett egy orthographiai hibát, és ki van kiáltva, hogy rossz az orthographia” – írja Arany János Madáchnak, aki hálásan fogadta ezeket a külső simításokat.

1862-ben a *Kisfaludy Társaság* tagjai közé, majd a következő évben az Akadémia is levelező tagjai sorába választja Madáchnot.

Madách Imre 1864. október 5-én meghalt. Utolsó napjairól Madách Mária leánya, Huszár Anna tudósít Madách Aladárhoz írott leveleiben.

Palágyi e fejezet végén összefoglalja, hogyan jelenik meg Madách fő művében és magánéletében a nő-férfi kapcsolat, párhuzamot keresve az alkotás és az alkotó között: „Bár Madách nem tudta a férfivel egyenrangúnak elismerni a női szellemet, mégis főművében oly mértékben egyenlősíti a két nemet, mint azt más költő még alig cselekedte. Ádám és Éva párosan küzdik át a világtörténet, fáraó-rabszolganő, Miltiades-Lucia, Sergiolus-hetéra, Tankréd-Isaura; így kísérik egymást férfi és nő benső összhangban a Tragédián keresztül. Csak Kepler nem találja meg Borbálában a neki megfelelő ideális nőalakot. Ez az oka, hogy Madách nem tudja a nőt a férfi szellemtársának tekinteni. De azért nagylelkűségét minden keserűségek között sem tagadja meg. Mennyi gyöngéd szájalommal nézi Borbálát, és hogy tud még a bukottnak is védelmére kelni! Jellemző azonban, hogy az epilógusban Éva úgy viselkedik, mintha ő Ádámmal nem is álmodta volna végig a világtörténetet. Éva csak anyaságát érzi, és nincsen semmi egyéb mondani-valója, mint az, hogy biztosítva a jövő. Az egész világtörténelem nyomtalanul zúgott el a nő lelke fölött. Ádám is jóformán csak apai érzésével jelentkezik. Sehol sem érezzük jobban, mint itt, hogy Madách a saját életét jelképezi a világtörténeti folyamatban. Házasságának fölbomlása után mi sem köti őt többé az élethez, mint gyermekei.”

Palágyi egész fejezetet szentel a Mózes bemutatásának, úgy látja, hogy ha a *Tragédiát* a költői pálya vulkánkitörésének tekintjük, a Mózes egy második kitörés, amely azonban erőben az elsővel nem versenyezhet. Ha a *Tragédia* az emberiség eszméjét fejezte ki, a humanizmust, a Mózes Kossuth és Széchenyi hazafiságának szellemében a nemzeti eszmét fogalmazza meg. A nemzet helyzetét olyannak látja a mű megírásának idején, 1860-ban, mint a zsidókét a pusztában. Az egész mű drámai kiáltás, szózat a magyarokhoz, hogy „ne az alkuvásban – kiegyezés előkészítése – keressék a boldogulást, hanem tartsanak ki a függetlenség tiszta elve mellett.” Palágyi meggyőződése, hogy a nemzeti gondolkodás, a magyar történelem jelen van a *Tragédiában* is annak ellenére, hogy látszólag csak az emberiség eszméjével foglalkozik. Madách Palágyi szerint a nemzeti

szemlélet alapján a világtörténelmet három szakaszra osztja: 1. A rendiségből újjászülető Magyarország szellemisége tükröződik az egyiptomi és a bizánci színben; 2. A szabadságharc korát örökölte meg a két prágai és a párizsi színben; 3. A szabadságharc utáni időszakot pedig mint a világvégét mutatja be.

Palágyi meggyőződése, hogy a *Tragédia* szorosan összefügg Madách életével: „E műben ő tudatosan egész élettörténetét foglalta össze a maga sajátos, önalkotta költői módszerével.” A sors azért sújtotta porig Madáchban az embert, hogy feltámassza benne a költőt – állítja. „A maga életének drámáját akarta megírni, de úgy, hogy benne az egész emberiség tükröződjék, az egész emberi nem sorsát akarta szemléltetni, de úgy, hogy az egyszersmind egyéni életének válságát jelképezze.”

Egy év és kilenc nap kellett a *Tragédia* megírásához. Ha „lehántjuk” a műről és alakjairól az óriási történelmi díszletet, mindenütt a költővel és korával találjuk szembe magunkat: az egyiptomi színben az uralkodó álarca mögött az a magyar nemesség ismerhető fel, amely kész volt osztályérdekeiről lemondva előjogait „a haza oltárán” feláldozni a reformkorban, például Széchenyi. A fáraó szavaiból: „Hiú törekvés, dőre nagyravágy, / füllembe cseng még: milliók egy miatt. / E millióknak kell érvényt szereznem” – mintha a húszéves Madách elkötelezettségét hallanánk, amint a Nógrád megyei közgyűlésen felszólalt 1844-ben.

A görög színhez a negyvenes évek politikai küzdelmei szolgáltatták a hátteret: lelkesedés, amelyben Madách is osztozott; gúny, amelyet a reformkor árnyoldalai váltottak ki bizonyos körökben; a megfizetett tömegek döntései; népámító politikai vezetők fellépése, lelkiismeretlen demagógok szereplése. Madách jól ismerte a megyegyűlések kortesvilágát, Timon álnéven a Szalay szerkesztette *Pesti Hírlap*ban publikált is 1844. szeptember 26-án a tömegek „szélkakas” voltát gúnyosan bemutató cikket. Palágyi szerint a megyegyűlések emléke vezette Madách tollát, mikor megalkotta a demagógot, aki keresi a tömegben a szavazatát pénzért eladókat az athéni piactéren. Shakespeare óta senki nem lepette le ilyen gyilkos gúnyral a demagógot, mint Madách. A *Csak tréfa* című társadalmi drámájában már megrajzolt ilyen típusokat, ezek nem véletlenül kerülnek be a műbe, Palágyi úgy látja, hogy Madách minden eddigi költői alkotását egy nagy egészbe, a *Tragédiába* igyekszik összefoglalni.

A mű első négy színében Madách saját tettvágyó, ifjú erejét, éveit, életrajzának forrongó korszakát szemlélteti (minden bizonnyal nem sorolta ide a bibliai keretszíneket). A politikai és szerelmi szakaszt elválasztó vonal mögött talán Madách 1843-as döntése áll, mikor lemond a Nógrád megyei tiszteletbeli jegyzőségről, elfordul egy időre a közélettől, és

kedves barátjával (Palágyi szerint Luciferével), Szontagh Pállal beleveti magát az élet élvezetébe, udvarlás, bálozás.

E fiatalkori életszakaszának tükre 1843-ban a *Férfi és nő* című drámakísérlete. Mint Heraklész ebben a drámában, Ádám-Sergiolus is a vég nélküli érzékiségre vágyik a római színben. Palágyi szerint a bizánci színben (P. M. Tankréd-jelenetnek nevezi) szereplő zárdaszűz, Isaura nem más, mint Madách fiatalkori Lujzája, akihez írott versciklusában megtalálhatók Tankréd lovag szavai.

Milyen kapcsolata van Madách művének a világtörténelemmel? Bizonyára sokan úgy gondolják, hogy sok. Palágyi azonban feltűnőnek tartja, hogy a műben alig vannak közismert világtörténelmi események vagy ismert hősök. A fáraó történetében nincs valós történelmi esemény, itt csak egy korábbi meggyőződés megváltozásának vagyunk tanúi. Az athéni szín se Milthiádészről, a hősről szól valójában, hiszen Madách itt azt mutatja meg, milyen hálátlan tud lenni a nép egy nagy emberrel szemben, aki pedig csak a nép javát akarta. Kepler feleségének, Borbálának a hűtlenkedéséről sincs semmiféle adat, feljegyzés, a hűtlen feleségről azonban Madáchnak voltak valós tapasztalatai. A római jelenet is csak történelmi kultúrkép, Péter apostolt kivéve szereplői kitalált személyek. Nyújtja azonban azt a lehetőséget, hogy Sergiolus személyiségéből megszülessen a következő színben Tankréd alakja, a vérengzéstől való undor, a tiszta szerelem utáni vágy. Így lesz Tankréd nőtisztelő daliás lovag. Csak azért vesznek fel a hősök egy-egy történelmi nevet, hogy ugyanazon ember természetének más-más oldalát képviselhessék.

Madách nem törődik a történelmi hűséggel, például a valóságban is létezett egy bizonyos Tankréd, Antiochia királya, az ő korát azonban nyolc évszázaddal előzi meg az a hírhedtté vált „i” betű körüli viszály (homouision-homousion), amely oly véres fordulatot vett a bizánci színben. A mű tehát nem valós történelmi drámák gyűjteménye, állítja Palágyi, hanem allegorikus világköltemény. A falanszter színben együtt szerepelteti Madách a különböző korokban élt történelmi személyiségeket: Luthert, Platónt, Michelangelót. Emiatt, idézi fel Palágyi, bírálói a Pallas Nagy Lexikonnal a kezükben fordultak ellene, nem értvén az írói szándékot. Madách nem akart úgynevezett „történelmi korrajzokat” festeni, műve nem művelődéstörténelmi tanfolyam felnőtt gyerekek számára, jegyzi meg Palágyi. Madách saját vívódásaihoz kereste a történelmi jelképeket, saját lényét akarta a világtörténetbe kivetíteni, s ez egyedülálló a világirodalomban Palágyi szerint.

Hogyan sikerül mindezt úgy megírnia, hogy úgy érezzük, az emberi nem világtörténelmi sorsát látjuk? Milyen történelmi-bölcseleti eszme vezérelte az alkotásban Madácho? Ezekre a kérdésekre keresi Palágyi a választ. A történelem folyamata mindig befejezetlen, a tagolás csak a múltat

érinthesi. Ám ha elfogadjuk, hogy az egész világtörténelem zajlik le újból minden egyes ember életében, az egész emberi nem éled föl újból minden egyedben, megértjük Madách szándékát, ahogyan a történelmet szemléli, állítja Palágyi. Ebből következik, hogy Madách a változatlan embert szemlélteti Ádám alakjában. Ádám „jelmezváltoztatásával” az emberi nem egységét ábrázolja minden égtájon és történelmi időn keresztül. Ebben is egyedülálló Madách műve, állapítja meg Palágyi, ahogyan az emberi nem egységét szemlélteti, a Fausttól való különbözősége is ebben gyökerezik.

Palágyi a mű tagoltságában Madách életének egyes szakaszait találja meg: a fiatal évek, szabadság iránti rajongás, eszmék melletti elkötelezettség után a bölcséleti szakasz következik, a tapasztalatok felhalmozása, csalódások, majd a kiábrándulás, idegenség, Ádám már nem vált jelmezt, nem küzd, csak szemléli saját szemével a világot. A magánéleti tükör mellett a 19. századi magyar történelemnek is tükrö a mű, a reformkor – szabadságharc – Bach-korszak allegóriája. Palágyi válaszol arra a kérdésre is, hogy miért tagolta Madách a prágai színt két részre. Ő úgy véli, hogy azért, mert Madáchot a szabadságharc riasztotta fel házasságának idilljéből, vége szakadt magánéleti boldogságának, nemzet és egyén sorsa tragikusra fordult.

Kepler központi helyet foglal el a műben, alakjában Madách a tudományt mint világhatalmat ábrázolja, amely új korszakot nyit az emberiség történetében. Kopernikusz, Galilei, Kepler s az utánuk jövők, az óriási szellemi mozgalmak fogják alakítani az ember sorsát. A tudós alakja ennek a szimbóluma. Az emberi elmét természettudományi szomjúságában néha elvarázsolja az érzéki látszat, írja Palágyi, a metafizika, de Kepler-Lucifer-Ádám legyőzi a föld szellemét, az érzéki látszatot: ez a jelenet a műben nem más, mint „az emberi elme felszabadítása a szemfényvesztő érzéki látszatok rabszolgasága alól” – írja Palágyi. Majd így folytatja: „*De a vakondok nép nem érti meg mestereit, romlásba, a materializmus posványába süllyeszti a természettudományt, így Kepler szembekerül a romlott falanszter materialista képviselőjével, a tudóssal.*” De mindez már a 20. század betegsége, tegyük hozzá.

A *Tragédia* alaprajza így is felfogható: hőskor (ellentétes indulatok kora), fölvilágosító tudomány, bukott tudomány (zsarnok tudomány). Palágyi a tanulmány megírásakor úgy látta, hogy a mű harmadik szakasza, a tudomány elfajulásának kora szól igazán a 20. század emberéhez, ez egyben a *Tragédia* eszmeileg legértelmesebb szakasza. Ádám és Lucifer együtt utazása a végtelen űrben az a pont, melyben Madách megmutathatja az emberi elme korlátolt voltát: Ádám nem mehet tovább, vissza kell térnie, létünk titkai nem fejthetők meg. Palágyi szerint az eszkimó szín pedig azért kell, hogy jelképe legyen az emberi nem végső anyagi nyomorá-

nak, amelyben a nagyságnak már nyoma sincs. Míg a londoni színben Madách egy nagyszerű allegorikus képben mutatja be az emberiség kimúlását a földön (a mindent elnyelő sír, melybe egymás után ugranak bele az illúziójukat vesztett emberek), itt az eszkimó színben az éhségtől és hidegtől szenvedő ember várja végső elmúlását.

Ám az utójáték szellemisége (Ádám visszatér a kiindulóponthoz) szemben áll az eszkimó szín materialista megjelenítésével, állapítja meg Palágyi. Materializmus és idealizmus örök ellentéte lenne a zárójelenet? Vagy mindig is eszkimók voltunk, „gyomor elvű lények”, akik úgysem értették soha az isteni szózatot, hogy küzdj, és bízva bízzál? Palágyi úgy gondolja, hogy Madách meggyőződése éppen az utójátékban jut kifejezésre, eszményei itt mutatkoznak meg. Megrajzolja ugyan az emberiség létének árnyoldalát is, teret enged az anyagias világfölfogásnak, de a befejezésben benne van a hite az eszmékben. Meg kell itt látnunk Madáchban a Paradicsomot vesztett Ádámot.

Ha kapcsolatot keresünk Byron *Káin* és Goethe *Faust* művével, bizony találunk, mégpedig az emberi nem legfontosabb szenvedélyét, a végtelen tudásvágyat, a prométheuszi szenvedélyt, a tudás birtoklásának vágyát, fejezi be Palágyi Menyhért Madáchról írott tanulmányát. Nem tudjuk, milyen véleménnyel volt Palágyi nem sokkal az ő monográfiája megjelenése után kiadott másik tanulmányról, amelyet Kármán Mór írt, Kármán Tódor fizikus édesapja, vagy olvasta-e Mikola Sándor munkáját Madáchról, aki bár fizikatanár volt (többek között Wigner Jenőt, sőt Karinthy Frigyeszt is tanította), rajongott Madách *Tragédiájáért*. Vagy napjainkban kivesztek már a polihisztorok? Demeter Katalin⁴ tudománytörténeti tanulmánya a századforduló idején megszokott interdiszciplináris érdeklődésről beszél, arról, ami összeköthette a filozófus Palágyit és a fizikus-pedagógus Mikolát. Ez pedig *Az ember tragédiája*, a tudós felelőssége, a Kepler-jelkép.

Bizonyára vannak Palágyi Madách-tanulmányának vitatható állításai. Azok az irányzatok, amelyek hangoztatják, hogy az irodalmi műveket az alkotó személyétől életétől, a kortól, melyben élt, függetlenül kell vizsgálni, feltehetőleg elutasítják Madách életének és művének a Palágyi felfogásában meglévő összefüggéseit. Másokat talán mégis arra késztet, hogy új szemmel olvassák újra a *Tragédiát*.

Jegyzetek

1 A magyar történelemben Fráter Györgyként említett történelmi személyiség egy horvát faluban, Kameneceben született 1480 körül, egyes források szerint 1498-ban. Apja kismemes, anyja velencei nemesi családból származott. A fiú, Utyeszenich György, később az anyja után a Martinuzzi nevet viselte Húszévesen belépett a pálos rendbe (fehér barát lett), a sajlódi kolostorban élt, nagy műveltségre tett szert. Később Szapolyai bizalmi embere, tanácsadója. 1534-ben már Várad püspöke, majd Esztergom érseke, később Martinuzzi bíboros. A kiskorú János Zsigmond nevében Erdély kormányzója. Megpróbálta az egyensúlyt tartani a török és Ferdinánd császár között Erdély függetlensége érdekében. A császár embere, Castaldo, zsoldosaival meggyilkoltatta a szobájában éppen imádkozó Fráter Györgyöt alvinci várában 1551. december 17-én. Holttestét hónapokig nem temethették el, később hívei a gyulafehérvári Szent Mihály templomba vitték, sírjára ezt vészték: „Omnibus moriendum est” (Mindenkinek meg kell halnia). Egyetlen forrás nem említi, hogy leszármazottai lettek volna, ami törvényesen nem is volt lehetséges. Neve, a Fráter György, György barátot jelent, utal szerzetesi mivoltára. Érdekes, hogy a bihari protestáns Fráter család (Fráter György a reformáció elszánt üldözője volt) őseinek választotta a hajdani pálos rendi szerzetest.

2 Békés Vera: Recepció és kreativitás. Magyar tudósok, magyar intézmények a modernitás kihívásában (A „konstruktív pesszimizmus” forrásvidéke. A magyar tudományos műhelyek „utolsó polihisztorai” és „titkos klasszikusai” a 20. század első felében) Budapest, Áron Kiadó, 2004

3 Fráter Erzsike férjéhez írott, pénzt kérő, sürgető levelei fennmaradtak, ezekből egy talajt vesztett, összeomlott élet képét rajzolhatjuk meg. A kiskorú Jolánt, akit kezdetben anyja nevelt, 1860-ban Madách elhozta magához Sztregovára, három gyermekét anyja segítségével neveli. A teljesen magára maradt Erzsike egyre lejjebb csúszik a lejtőn, végül elszegényedve az ital rabjává válik. Az irodalom nem tagadhatja meg az emléke iránti kegyeletet, hiszen Madách a költészet szépségével övezte alakját még bukásában is. A történelem azonban másodsor is halálra ítélte volna, hiszen az 1970-es években Nagyváradon felszámolni készültek az olasz temetőt a város elvtárs urai, hogy a helyére tömbháznegyedet építsenek. Fráter Erzsébet nyughelyét, nem lévén már rokoni, munkagépekkel földbe döngölték volna, ha a váradi Barátok templomának akkori plébánosa, Tempfli József, a későbbi váradi püspök, meg nem menti a földi maradványokat, és el nem hantolja templomának altemplomában. E sorok írója kegyelettel állt meg Fráter Erzsike falba süllyesztett koporsójának márványtáblája előtt, hiszen ez a tragikus sorsú nő mint Éva él *Az ember tragédiájában*.

4 Magyar Tudomány (MTA folyóirata, alapítási év 1840) 2006. április

Irodalom

Palágyi Menyhért: Madách Imre élete és költészete (1890)

Palágyi Menyhért válogatott munkái, 1904

Palágyi Menyhért: Madách Imre és neje. (A Hét 1890), közreadja: Magyar Irodalmi Társaság, Csesztve, Budapest, 2003

Palágyi Menyhért: Madách Imre élete és költészete. Budapest, Atheneum, 1900

Prof. dr. Zentai Tünde

Bogár István (1923–1990)

A mai napon – május 18-án – éppen 100 éve született kedves Barátunk, Bogár István. Elmondhatjuk, hogy Isten azzal a feladattal küldte világra, hogy őre legyen a sárközi kultúrának. Tudatában volt a nagy küldetésnek, és egész életét annak teljesítésére szentelte. Országra szóló eredményeket ért el. A tolnai Sárköz híre ismét méltó lett önmagához, és az a csodálatos hagyomány, amely a Kárpát-medence népi kultúrájának kiemelkedő értéke, nem merült feledésbe.

Mi, akik ismertük Bogár Istvánt, csodáltuk elhivatottságát, tudását, emberségét és fáradhatatlanságát. Ócsényben született, Sárpilisén lett kántortanító 1943-ban, 1944-ben feleségül vette örökös támaszát, az ócsényi Lovas Évát, anyai barátnőmet, Évika nénit. 1946-ban létrehozta a Sárpilis-i Népi Együttest, amely hamarosan elismerést szerzett határon innen és túl. 1952-től 1986-ig az Ócsényi Népi Együttes vezetője volt, 1968-ban elindította a páratlan *Sárközi Lakodalom* egyhetes ünnepségsorozatát. A sok rádió- és tévés szereplés ismertté tette a sárközi népdalokat, tán-

cokat és a gyönyörű viseletet. 1952-ben az Operaházban is fölléptek, 1970-ben a decsi asszonykórus első helyezést nyert a „Röpülj páva” vetélkedőn.

Bogár István mindent tudott és kiderített a Sárköz múltjáról. Nemcsak énekelt, hangszeren játszott, táncolt, koreografálta, rendezte a népművészeti előadásokat, de 1966-ban könyvet is írt „20 év dallal, táncsal. A Sárpilis Népi Együttes története” címmel. Emellett gyűjtötte a régi tárgyakat, és belőlük múzeumot rendezett be a Bogár-tanyán. Ott volt szerencsém Őt megismerni.

Talán föltűnt, hogy többes szám első személyben beszélek. Ez azért van, mert harminc évig jártam Ócsénybe, és néha a többi sárközi faluba, hogy megismerjem az itt élőket és múltjukat. Egy idő után úgy éreztem, haza jövök. Az a szerencse ért, hogy elkészíthettem egy sárközi múzeumot a szentendrei skanzenben, az ócsényi házat és portáját. Azt a gyönyörű házat, amelyben Évika és nővére, Örszike néni született. Továbbá az Osvald ősök egykori szőlőhegyi tanyája, a műemléki Bogár-tanya másolatát. Bogár Istvánék ebben is segítettek, hajlandóak volt átengedni elődeik festett sarokpadját és még sok más tárgyat a múzeumnak.

Pista bácsi 33 éve tért meg teremtőjéhez. Ócsényben született és Ócsényben nyugszik. Teljes életművet hagyott hátra. Aminek van folytatása: él a Sárközi Lakodalom, lánya, Bogár Éva és unokája, Tóth Gábor gondozzák örökségét.

Hozzájuk társul Csapai János, aki ezt a szép kiállítást rendezte, és maga is sárközi néprajzkutató.

Bogár István kincset gyűjtött, kincseket adott nekünk, amelyek birtokában öntudatosan állunk a világban. Maga is Kincs volt.

A kiállítást megnyitom.

Szekszárd, 2023. május 18.

Csapai János Bogár István

Tisztelt Egybegyűltekt! Kedves Vendégeink! Kedves Megemlékezők!

Keresheted őt, nem leled, hiába,
se itt, se Fokföldön, se Ázsiába,
a múltba sem és a gazdag jövőben
akárki megszülethet már, csak ő nem.
Többé soha
nem gyúl ki halvány-furcsa mosolya.
Szegény a forgandó tündér szerencse,
hogy e csodát újjólag megteremtse.

(Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd, 1933)

Sokat gondolkodtam azon, hogy ma mit is mondjak el itt, nehéz ma szólnom. Az itt megjelentek közül nagyon sokan ismernek, és tudják, hogy máskor nem okoz gondot sem a megszólalás, sem a hosszabb beszéd, ma kissé elfogódott vagyok. Ma egy olyan megemlékezésre jöttünk össze, ahol örülnünk kellene, hisz Bogár István századik születésnapjára emlékezünk, persze az idő ilyen gyors múlása felett ez nehéz, de a tényekkel szemben semmit sem tehetünk. Nagyon sok gondolat kavargog bennem, most már én is belekerültem abba a korba, amikor az ember elgondolkodik azon, milyen számadást készíthet életéről. Ilyenkor másképpen tekint vissza az eltelt évtizedekre.

Az elmúlt esztendőben sok mindent elmondtam már Bogár István tanítói, népművelői és tudományos munkásságáról, nehéz újat mondani, persze olyan sokoldalú egyéniségről, mint amilyen ő volt, azért mindig lehet. Pista bácsi halála óta már több mint egygenerációnyi idő telt el, akik azóta születtek nem ismerhették őt, persze azért – mi utódok – megemlékezéseink során próbáltuk meg felidézni tetteit, és természet-

A tanyában

sen igen érezhető hiányát. Most röviden felidézem életútjának legfőbb eseményeit. Ócsényben született 1923. május 18-án. „Sárköz szülötte lévén nagycsaládom az egész Sárköz” – írja önéletrajzában. „Eredményeim eléréséhez, gyűjtőmunkám sikeréhez egész Sárköz segített hozzá. Mindent a sárköziekért akartam tenni és tettem is.”

Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd Szekszárdon járt polgáriba. A Nagykőrösi Református Líceum és Tanítóképző Intézetben tanítói képe-
sítést szerzett 1943-ban. A néprajzi gyűjtőmunkára is itt kapott ösztön-
zést tanáraitól.

1943-tól Sárpilis község megválasztotta az öreg mester, Marton József helyére kántortanítónak. Ahogy írta: „Vágyam teljesült, tanító lettem. Szüleim, amikor beirattak a tanítóképzőbe, úgy gondolták, mire végzek, jó leszek tanítónak Sárpilisre, mert ott már úgyis öreg a mester... Vártak is tárt karokkal. Hogyne vártak volna, »hiszen a mi fiunk«...” – mondták. „Ismerjük régön már, nagy szégyön lenne, ha más faluba köllene neki mönni. Nem olyan, aki lenézi Sárpilist a kicsiségéért. Nem törődik azzal, hogy a sárpilisieket varjúországbelieknek csúfolják..., hogy a sárköziek azt állítják, Pilit az Isten alul tartotta, mikor az áment kimondta.” Volt igazság e szavakban. Pilis a Sárköz legkisebb, legszegényebb faluja volt. Nevére sem hozott szégyent, mert mindenütt csak sár meg sár, vendégmarasztaló sár fogadta az érkezőt.

A művelődési lehetőségekről szólva: kultúrház nem volt, kocsma kettő, abból az egyik az „Olvasókör” nevet viselte. A könyvtár 2-300 kötetet számlált. Az iskola sötét, lyukas padlójú tanterem, százéves padokkal. Itt szorongott 40-50 tanuló egy tanító vezetésével. „A felszerelés? Érdemes leírni. Nem lesz hosszú a felsorolás. Az iskola átadásakor a következőket vettem át: 10 db ötszemélyes padot, 1 asztalt, 1 állványos táblát, 1 szekrényt, 1 harmóniumot, 1 széket, 5 db fizikai kísérleti eszközt, 1 db köbdecimétert, 24 könyvből álló iskolai könyvtárat és egy nádpálcát.”

Az 1940-es évek sárpilisi hétköznapijainak emlékeit, az idillikus falusi életet fogalmazta meg 1975-ben egy, az ebben az időben itt vakációzó budapesti diák, Bogár István ilyen környezetbe került szülőfalumba:

A nagy szérűskert volt,
játékaink helye,
Magam előtt látom,
a sok játszótársat,
Szőkéket, barnákat,
volt még egy vörös is –,
a nagy „rangadókat”,
ártatlan tréfákat...
Örvös és vadgalamb
búgása kísért el,

bármerre vitt utunk,
mezőre, erdőbe...
házi galamb alá
bagoly tojást hoztunk
jó előre:
Milyen képet vág majd,
a költő galamb-pár,
hogya huhog egyet,
s görbe lesz a csőre...
A sok labda-játék,
stukkolás és foci,
fejelés kettesben,
csürkőzés, pilincke,
vasárnap délelőtt
meg a pénzdobálás:
Korona vagy írás?
Kié a szerencse?
A nagyobb legények
Gazdakörbe jártak...
nagy pénzben játszottak,
tarolt a „21”.
Volt ki búsan kiment,
vesztett parti után,
hogy kuglizzon inkább,
mielőtt „tönkremegy...”
Hétköznap mindegy volt,
delelőtt, délután...
békalencsét szedni,
elmentünk Palkóval,
mert ha tűzött a nap,
a zsilipnél szoktunk,
nagyokat fürödni...
Horgász szerencsénket is ott kísértettük...
olykor partra került
néhány csenevész hal,
mit horoggal fogtunk,
vagy szokatlan módon,
hosszú botra kötött,
acélos hurokkal...
Az esti fürdések
helye:
Dózsa-gödör...
A nagy Dózsa Györgyhöz

A régműltről mesélve

nincsen semmi köze,
Névadója nem más,
mint a telekszomszéd,
ahogy mi neveztük –
Dózsa-Mózes szüle...
Nem nagy benne a víz,
mell-középig érő,
récékkel, ludakkal
kellett közösködni,
de aki fiatal,
nem igényes nagyon:
Lényeg, hogy ott víz volt,
lehetett fürödni...

Kerékpárra szállva,
mentünk a szállásra,
dinnyéket forgattunk,
akár egy szakértő,
aztán tovább álltunk,
s a Pilisi-hegyről,
kosarunkba került
– a zamatos szőlő...

Az elmondott nehézségek ellenére Pista bácsi a sárpilisi iskola elhibázott körzetesítéséig itt dolgozott, 1948-tól 1971-ig az iskola igazgatója volt. Tanítói munkája mellett 1946-ban megszervezte a Sárpilisi Népi Együttest, amely 1971-ig vezetése alatt Kiváló Együttes címet, valamint Szocialista Kultúráért kitüntetést kapott. Az együttesben szinte a falu egészét megmozgatta. Sok emlékezetes fellépésre került sor. Az egyik legemlékezetesebb talán az operaházi volt Rákosi Mátyás 60. születésnapjára ünnepségén 1952-ben.

A tradicionális paraszti közösségek felbomlása után a tánc és a dal szerepe megváltozott a fiatalok életében, a szórakozás szerepe csökkent. Megszűnőben voltak azok a táncalkalmak, dalolási lehetőségek, amelyek korábban annyi lehetőséget biztosítottak a fiatalok tanulása, a népi tánc- és dalkultúrába való belenevelődés számára. Ezért új alkalmakat és lehetőségeket biztosított a falusi fiatalság számára, a második világháború után megszervezett népi együttesek a bemutatkozási alkalmak mellett azt a célt is szolgálták, hogy kereteik között a fiatalok megtanulják a népi ének- és tánckultúra alapjait, hiszen az életformaváltás miatt az eddigi lehetőségek megszűntek. Erre a szükségre figyelt fel Bogár István is Sárpilisen, amikor az utánpótlás kinevelése érdekében gyermekcsoportot hozott létre.

Az 1960-as évek közepén a Sárköz valamennyi településén szerveződött népi együttes. Részükről merült fel egy nagy, az egész Sárközt átfogó rendezvénysorozat terve, mely egybekapcsolódott a Sárpilisi Népi Együttes megalakulásának huszadik évfordulójával. Így jött létre 1966 nyarán egy egyhetes rendezvénysorozat, a Sárközi Napok, amely a következő években azután Sárközi Lakodalom néven rendszeres programmá vált. Bogár István ezt a sorozatot 1983-ig szervezte. Munkájának elismeréséül számos kitüntetést vehetett át. Mintegy ezer előadást, tájékoztatót tartott a Sárköz népdalairól, népszokásairól. Publikációi szaklapokban és a Tolna Megyei Népújságban jelentek meg. Könyvet írt a Sárpilisi Népi Együttes sikereiről, keserveiről, történetéről. Még nyugdíjas éveiben is részt vett a sötétvölgyi úttörőtáborban nyaranta megrendezett néprajzi táborok munkájában, vezetésében. (Egy ilyen alkalommal – talán 1985-86-ban lehetett – egy hetet eltöltöttem ott vele, ahol még közelebb kerültünk egymáshoz.)

Vezette a Decsi Népi Együttest és a Decsi Asszonykórust, ez utóbbi az Országos Röpülj Páva népdaléneklési versenyen I. díjat nyert, Kiváló Együttes címet kapott. 1952–1986 között az Őcsényi Népi Együttes művészeti vezetője volt. Lejárt Pörbölyre, ahol az alakuló asszonykórust taníttatta népdalokra. 1971-től a Tolna Megyei Tanács Művelődési Osztályán néprajzi felügyelőként dolgozott. 1975-től nyugdíjba vonulásáig, 1983-ig a szekszárdi Babits Mihály Megyei Művelődési Központ főmunkatársa volt. Segítő munkát végzett, szakmai tanácsokkal látta el Tolna megye szinte valamennyi hagyományőrző együttesét, kórusát, népdalkörét.

A Tolna megyei hagyományőrző együttesek, csoportok, szólísták legnagyobb sikerüket akkortájt a Dél-Dunántúli Népművészeti Hét programjaiban való bemutatkozásukkal érték el. Az évenként más-más városban rendezett találkozókön Somogy, Tolna, Baranya és Zala megye reprezentatív együttesei mutatkoztak be. A pécsi rendezvényen Tolna megye nívódíjat kapott szerepléséért. Mintegy négyszáz embert vonultatott színpadra a megye képviselőjében Bogár István és Szabadi Mihály.

Pista bácsi igazán a megye népdalköreinek és hagyományőrző csoportjainak szakmai gondozásában lelte meg önmagát. E munka csúcspontja

A tanya szobájában

volt a „Röpülj páva” népzenei mozgalomba való bekapcsolódás. 1978-ban ő vállalta fel a Sárköz bemutatkozásának megszervezését a pávakörök versenyében. Ezzel lehetősége nyílt arra is, hogy ismét ország-világ elé tárja a saját gyűjtésű sárközi népdalokat. Olyan megmérettetés volt ez, amely túlnőtt azon, hogy ő elismert és sikeres népművelő, gyűjtő, úgy is meg kellett itt mutatkoznia, mint aki képes felemelni, összefogni azokat az együtteseket, amelyek az országos versenyben Tolna megyét s a szűkebb pátriát, a Sárközt reprezentálják.

1967-ben „Bogár-tanya” néven magán néprajzi gyűjteményt hozott létre Szekszárd-Szőlőhegyen, a volt Őcsényi-hegyen. A tanyán a hazaiak mellett 52 országból érkezett vendég ismerhette meg a Sárköz népi kultúráját, tárgyi emlékeit és Bogár István sárközi dallamkincsét.

Halálának híre hirtelen és váratlanul következett be 1990. október 5-én. Decsi Kiss János, a helyi lap tudósítója nekrológiájában következőképpen emlékezett meg Bogár Istvánról: *„Azt hiszem sokakkal elmondhatom, örülök, hogy tölthettem veled olyan órákat, napokat, amikor – látszatra – mindent feledve, bizonyosságot tettél: milyen a sárközi ember. Itt születél, éltél és – amit nehezen veszünk tudomásul –, sírod is itt domborodik. Őcsény mellett az egész Sárköz a fiának vall. Ez természetesen nagyon szűkre szabott határa annak a körnek, amelyben ismert a neved. Mindig boldogan emlegetted azokat a képeslapokat, amelyeket idegen emberektől kaptál olyan címezéssel, hogy: Pista bácsi Ungarn, Szekszárd. Az a hála olvasható ezeken a lapokon, ami csak azokban van, akikben megpendült egy húr vígságos történeteid, kaspörkölted, paprikás krumplid fogyasztása közben. Amikor halálhíred röppen a világban, rezdülnek ezek a húrok Sárpilstól Bátáig és szerte e hazában. Talán ezért tudtál ízesen sokat mesélni, mert sok volt az is, amit – korosztályoddal együtt – megéltél. Változott a társadalom rendje egyikből a másikba, és Te dallal, tánccal maradtál mindenki Pista bácsijának. Jártad a magad választotta utad, de most messze mentél! Itt hagyta munkád, amit nem lehet befejezni...”*

1990. október 11-én az Őcsényi református temetőben a régi barát és a munkában társ, Gergely János a következő versikével – melyet ő írt – búcsúztatta Pista bácsit:

BÚCSÚZUNK

Őcsénynek szülötte letette a lantot,
Nem járhat közöttünk, nem ad már tanácsot.
Nem húzhatja többé mosolyra ajakát,
Nem nyújtja felénk köszöntő jobbját.

Szerénységet sokat tanulhattunk tőle,
Írányt meríthetett mindenki belőle.
Mindvégig viselte az együttesek gondját
Mindig egyengette azoknak a dolgát.

Nem szorítja meg már barátai, vendégei kezét,

Nem keresi többé azoknak a kedvét.

Drága feleségéhez nem tud többé szólni,
Neki a szülőbe és otthon tanácsot adni.
Lányának, vejének ő volt szemefénye,
Két kis unoka reménysége.

Mind mind búcsút intünk
Aki csak itt vagyunk, kedves Bogár István.
Hála teli szívvel gondolunk Tereád,
Szerény emléked örökké élni fog,
Míg Szekszárd és Sárköz felett a fényes nap ragyog.

1990. október 11.

Pista bácsira emlékezve a rideg tények és számok mellett engedjenek, engedjetelek meg nekem személyes gondolataim felidézését is. Több szempontból fontos nekem, hogy Bogár István emléke mindig friss legyen szűkebb környezetünkben, a Sárközben.,

Egyrészt most is előttem van Bogár István, a tanító képe, sokan, de már sajnos egyre kevesebben emlékezünk rá hálás szívvel a sárpilisi kis iskolában eltöltött nyolc esztendőre. Bogár István szigorú, de emberséges, megértő pedagógus volt, ismerte tanítványainak lelkivilágát. Csak mióta magam is pedagógus lettem, tudom, mit jelent ez. Ha kellett az óraközi szüneteket megtoldva úzhettük kedvenc sportját, a labdarúgást. Ötödik-hatodik a hetedik-nyolcadik ellen – ki ne emlékezne korosztályom fiútagjai közül erre a felkiáltásra. Pista bácsi szívesen nézett bennünket, sportmúltjára tekintettel még tanácsokkal is ellátott bennünket.

Bogár István mint sárpilisi tanító generációkat tanított a kis pilisi iskolában, több család elmondhatja magáról, amit én is. Pista bácsi tanította édesanyámat és édesapámat, ki az 1960-as évek elején végezte el a hetedik-nyolcadik osztályt, ő mindössze egy esztendővel volt fiatalabb Bogár Istvánnál. Tanította bátyámat, tanított engem, aki szakmai szempontból talán legközelebb került hozzá, én 50 esztendővel ezelőtt a Sárköz történetének, néprajzának kutatásával kezdtem el foglalkozni. Nagyon hamar szembesültem környezetem néprajzi értékeivel, ebben nagy szerepe volt a családomnak és Bogár Istvánnak, ki ösztönzőleg ha-

tott néprajzi kutatómunkámra, minden tapasztalatát nékem ajánlva, azóta kéziratának egy részét is sikerült megjelentetni.

Azután ki ne emlékezne Sárpilisén Pista bácsi édesanyjára, Sárrika néniire, ki mindig mosolyogva fogadta a kisdíákokat. Egy emlék most is élesen él bennem. Igen boldog voltam, amikor bátyám maga mellé vett, és elvitt a tanítói lakás hátsó udvarában élő nyulakhoz, ő sokat járt oda etetni stb. Így mint frissen kinevezett nyúletető inas én is vele mehettem, Sárrika néni akkor igen barátságosan fogadott bennünket, még a fejem is megsimogatta, és ízes sárközi szavaival hogylétem felől érdeklődött.

Vendégség a tanyán.
1980-as évek

Az én korosztályomból mindenki emlékszik Tisza kutyára is, kitől kezdetben igen féltünk, hisz lompos, loncsos és bozontos külseje bennünk, gyerekekben félelmet keltett, de aztán megbarátkozva vele rá kellett jönnünk, hogy a zord külső mögött igen megértő, barátságos lélek lakozik.

Másrészt nekem Pista bácsi mást is adott, a népi kultúra szeretetét. Az órá való emlékezés is hozzájárult, hogy kissé folytatva az ő kutatómunkáját a néprajz tudományával kezdtem el foglalkozni, mintegy folytatva a Pista bácsi által elkezdetteket.

Kérem önöket, hogy emlékezzünk Bogár István mellett a sárközi gondolat, a sárközi népi kultúra többi apró munkására, igazgató bácsink segítő társaira is: Gergely János örökös vőfélyre, K. Kovács János és Gy. Bóli János

népi táncosra, a népművészet mesterére, de ne feledkezzünk meg a népi együttes zenekaráról sem, kik közül már nagyon kevesen vannak életben. Neveket mondom, de elnézést kérek azoktól, akik esetleg kimaradtak: Dóczy István, Dóczy Aladár, Szűcs György, Csurgai Pál, Horváth Péter, Töttösi István, Vajda József citerások, valamint a harmonikás Gutai István. Teljes szívünkben köszönjük nekik azt a gyűjtő- és megőrzőmunkát, amelyet végeztek, úgy érzem mindannyian mindent megtettek, hogy kis közösségünk a lehető legtöbbet hozza ki magából. Én úgy gondolom, ha ők nincsenek, a mai sárközi népi kultúra szegényebb lenne sok meghatározó személyiséggel, ezért példájuk legyen mindig világító fátyla a mindenkori nemzedékek előtt.

Gutai István

Emlékezőbeszéd

Amikor megkaptam a megtisztelő fölkérést ennek az emlékezőbeszédnek az elmondására, agyam titokzatos működése folytán az első emlék, ami eszembe ugrott: Pista bácsi egy tavaszi, nyár eleji (?) napon, kicsengetés után bejelenti, jön az alsónánai iskolacsapat, és készüljünk a mérkőzésre.

(Labdarúgó-sérüléssel, szakadt izmokkal, fekvé hallgattam Kolbert Margit hangját a telefonból. Ez az állapot hozhatta felszínre az emlékezet mélyéről az ötven évvel ezelőtti eseményt.)

A következőkben fölolvastott néhány mondattal nem vállalkozom Bogár István életpályájának ismertetésére; azt összefoglalta – többek között – a Sárköz kiváló ismerőjévé, néprajzkutatóvá váló egykori tanítvány, dr. Balázs Kovács Sándor díjait, kitüntetéseit se sorolom.

Róla szóló emlékeimről, munkájának hatásáról szeretnék most számot adni, hiszen ő nemcsak igazgató-tanítónk volt, hanem a pilisi művelődés szervezője, irányítója, a dalárda életre lehelője, a népi együttes vezetője. (Szakdolgozatomat a népi együttesről írtam.) Példája döntően befolyásolta – Mayer Ágotáéval együtt – pályaválasztásomat.

Hatéves koromtól néhány évig a kultúrház szolgálati lakásában éltünk. A falu társasági és művelődési életének központjában. Lakodalmak, bálók, a népi együttes próbáinak és előadásainak, vándorcirkuszosok mutatványainak, fojtott hangulatú téveszközyűléseknek a helyszínén. Működött könyvtár is az épület egyik szobájában, a KISZ-helyiségben órákon át lehetett pingpongozni, népszerű volt a rex-biliárd asztal is, vasárnap délutánoként pedig döngött a kuglipálya dobja a becsapódó golyóktól.

Egyáltalán nem volt ingerszegény környezet. Nekem azonban a folyamatos élményt a mozi jelentette. Hetente háromszor lestem a gépház kukucsálóján át a vásznon látható varázslatot, közben Magyar Jani bácsi – aki napközben óras és műszerész volt –, kék munkaköpenyében, svájci-sapkában tekercselte, fűzte a filmszalagot; élesítette a képet, igazította a hangerőt, ha szükséges volt.

Féja Géza író egy tavaszi estén végignézte a népi együttes próbáját. Sarjadás című könyvében így számol be élményéről: „Feledhetetlen este volt, szüreti képek váltakoztak a színpadon, ősi nóták zengtek, s folyt a tánc utolérhetetlen bűbájjal. Egész kis táncdrámát adtak elő, beleillesztették az emberi munkát is, hogy ismét széppé és vidámmá varázsolják.”

(A Szüreti képek előadását én sem felejtettem el. Ámulva néztem, hogyan formázták meg táncukkal az összekapaszkodó fehér inges férfiak a szüretelőkádat, ahova a puttonyosok öntögették a leszedett szőlőt. Valóban színpadi alkotás volt!)

Az író a faluból menekülő parasztságot saját kultúrájával akarta a szülőföldjéhez kötni. Sajnos ez nem sikerült. A többi között azért, mert közben a parasztság fölszámolódott.

(Amikor ideértem az írásban, meghallottam a lépő karikázó egy dallamát, mintha nekem akart volna kedveskedni, mintegy a témához hozzászólni a műsor szerkesztője: Kék ibolya búra hajtja a fejét... , utána pedig dunántúli ugrós táncdallamokat sugárzott a rádió.)

Kunzabó Ferenc a színpadi népművészet másik, Pilisen virágzó ágáról, a színjátszásról ír Sárköz című könyvében: „Bogár István szinte sohasem nyúl a régi, úgynevezett népszínművekhez vagy a műsorfüzetek által kínált új darabokhoz, hanem a maga tehetségével és rátermettségével népmeséket, legendákat, magyar történelmi emlékeket és sárközi népi hagyományokat elevenít! Valahányszor azokra az évekre emlékeztek nekünk Pilisen, mind megemlégték ezt a színdarabot.” Az igazmondó juhászról van szó. Az előadást hétévesen láttam az iskola földes udvarán. Lehet, hogy itt vannak köztünk más nézői, esetleg szereplői is a mesejátéknak; édesapám az egyik kisbojárt játszotta benne. Bizonyára van az előadásról a szereposztást tartalmazó plakát vagy színlap. Én is szívesen megnézném.

Az igazmondó juhászhoz a küzdelmes életű színész, rendező, dramaturg Muharay Elemér nevét kell megidéznünk. Ő azt szerette volna, ha a falusi népi együttesek a paraszti művelődés műhelyei lettek volna. „A népi színjátszás a bolondériám” mondja magáról, ahogy ezt Csoóri Sándor a Tenger és diólevél című esszéjében megörökítette.

Néhány évvel ezelőtt pincszeren vettem részt. A hangulat nemsokára a nótázás magasságába emelkedett, de a közös éneklés sehogy sem akart sikerülni. A mulatni akaró társaság ugyanis csak a francia himnuszt, a Marseillaise-t és az Újra itt van, újra itt van a nagy csapat kezdetű slágert tudta (volna) együtt énekelni!

Nekünk pilisieknek (saját táncaink, viseletünk, szötteseink, ételreceptjeink...) mellett saját dalaink is vannak. Tudunk együtt énekelni! Becsüljük meg ezt az örökséget, tiszteljük azokat az ősoket, akik mindezt létrehozták és megőrizték. Ezt tesszük valamennyien ma is.

Andics István

Bogár István 100

1923. május 18-án született Ócsényben, református vallású, középparaszti családban.

„Az első kép életemből nagyanyám ráncosodó, mindig vidám, mosolygó arca. Mellette ülök, hallgatom nótáit, meséit. Ő szeretette meg velem a Sárköz kincseit, a sok mesét, ezerszínű dalait. Például ezt is:

Kiskertömben kinyílt a tulipán.
Leszakajtom csütörtökön délután,
Tulipánnak elhullott a levele,
Most van leányságom legszöbb ideje.

S most, mikor már nem vár haza, köszönöm meg néki értékes ajándékait. Megtanított arra, hogy hogyan kell szeretnem népem, népem hagyományait. Megtanított dalolni, megtanított arra, hogy hogyan kell valamit igazán szeretni. Megmutatta, mi kell ahhoz, ha valaki el akar érnivalamit. Esténként a tűz pislákoló lángja mellett mesélt a régi Sárközről, történetéről, szokásairól, babonáiról. Leginkább a gyermek nevelésével kapcsolatos hiedelmek maradtak meg emlékezetemben. Így ment ez estéről estére. Megelevenedtek a lakodalmak, a keresztelők, a fonók, a szőlőőrzés szokásai. Alig győztem raktározni a sok szépet.” Így vallott Féja Géza írónak az ötvenes évek elején.

Neki is megvolt a maga keresztje. Édesanyját 15 évesen adták férjhez. Még meg sem született, szülei máris elváltak. Ő az anyjánál maradt két testvérével együtt. Mostohaapja szerencséjére tisztességgel gondoskodott róla. Édesanyja mindhármukat kitaníttatta. A föld is ráment, szinte az utolsó holdig. Bogár István állásba kerülése után hozzájárult testvérei taníttatásához. Munkásságában, néprajzi indíttatásában nagy szerepe volt családjának, apai nagyanyjának, dédapjának, valamint édesanyjának, Deák Sárának.

Az elemi iskolát szülőfalujában végezte, majd Szekszárdon járt polgári iskolába.

„1938 de régen volt – emlékezett az egykori osztálytárs, Gerenday József. – Amikor a nagykőrösi tanítóképző kapuján beléptünk, egy csodálatos, sárközi népviseletbe öltözött kedves asszony, a Sári néni, az édesanyja hozta a Pistát. Hamarosan megismerkedtünk, hiszen közös volt a kapcsolatunk, a szülőföld. Én Bogyiszlón születtem, ő Ócsényben. Tehát nem voltunk ismeretlenek, de nem gondoltuk, hogy ez a barátság 52 évig kitart. Ő már akkor is tudta, hogy a szülőföldjén, az egész Sárközben csodák vannak.”

A Nagykőrösi Református Líceum és Tanítóképző Intézetben 1943-ban kántortanítói oklevelet szerzett. Apját másodévesen vesztette el. Az igazgató segítségképpen diáktitkárnak nevezte ki, ezért nem kellett tandíjat és szállást fizetni. Az intézményben néprajzi gyűjtőmunkára tanára, Csikai Pál ösztönözte. Első munkája a nagykőrösi kiskapukról szólt, amelyek mindegyike más mintázatot viselt.

1943-ban megüresedett a sárpilisi tanítói állás, amelyre négyen jelentkeztek: Bogár István, Borda János, Hatla József és Hargitai Bálint. A presbitérium egyhangúlag Bogár Istvánt választotta meg tanítónak. Beiktatására a református templomban, istentisztelet keretében került sor.

„Alig győztem raktározni a sok szépet Sárpilisen. Közben az idő elszaladt. A vágyam teljesült, tanító lettem. Szüleim, amikor beírtak a tanítóképzőbe, úgy gondolták, hogy mire végzek, jó leszek tanítónak Sárpilisre, mert ott már öreg a mester. Így is történt. Október elsején nagy öröm ért. Sárpilisi tanító lettem. Saját testvéreim közé kerültem. Vártak is kitárt karokkal. Hogyne vártak volna, »hiszön a mi fiunk«, mondogatták. Ismerjük már régön, nagy szégyön lönne, ha más faluba köllene neki mönni. Nem olyan, aki lenézi Sárpilist kicsiségéért. Nem törődik azzal a mondással, amit a sárköziek tartanak róla, amely szerint a terömtéskor Pilist az Isten alul tartotta, mikor az áment kimondta.”

Valami igazság volt-e mondásban dr. Balázs Kovács Sándor néprajzkutató, Sárpilis szülőtte, az egykori tanítvány szerint is.

Bogár István az iskolában egyedül tanított 40-50 gyermeket. Érezte, hogy nemcsak tanítania kell, hanem foglalkozni az emberekkel. Részt venni a falu életében, irányítani, segíteni az itt élők munkáját.

„S mert az új kántortanító szerény volt, hivatásának élő, származását nem megtagadó, találkozott a néppel” – írja Kunszabó Ferenc Sárköz című kötetében.

1944. augusztus 30-án feleségül vette az ócsényi Lovas Évát, akivel haláláig boldog házasságban élt. Egy lányuk született.

1944. október 20-án bevonult katonának a IV. fogatolt, vonatos hadosztály pótkeretéhez Pécsre. Végzettségének megfelelően karpaszományos kiképzőiskolába küldték.

1944. november 27-én útnak indították őket az orosz előretörések miatt Németországba, a Gráferwörh kiképzőtábor altáborába, a Westlagerbe.

1945. április 25-én esett amerikai hadifogságba.

Az ingolstadti hadikórházból 1946. március 19-én, összesen 511 nap távollét után érkezett vissza Magyarországra.

A hazatérés boldog pillanatát megörökítette egy korabeli fényképész. A fotón Bogár István látható katonaruhában, mellette felesége és közvetlen családtagjai. A katonaság és a hadifogság alatt naplót vezetett, öt füzetet írt tele. Egy másik füzetében Munkásszázadunk élete dalban és prózában című írását találjuk.

Újra tanítani kezdett a pilisi iskolában. Keze alól több generáció került ki. Sikerült újjászerveznie 37 taggal a Sárpilis Református Énekkart. Havonta egy tréfás estet szerveztek, amelynek alapja a kimeríthetetlen paraszti humor volt. Mindenki nagyon várta ezeket az estéket, és gyűjtötték hozzá az anyagot. Egy-egy műsorával az énekkar a szomszéd falvakba is ellátogatott.

1947-ben meghirdették a következő évi I. Országos Falusi Téli Kultúrversenyt. A járási és a megyei selejtezőn túljutva készültek a budapesti bemutatóra. Felkészülésüket Kurtág György zeneszerző is segítette. Az indulás előtt három nappal elhatározták, hogy citerával kísérik majd a dalokat. Megpendült a húr és szállt a dal. Azon az estén indult el a sárpilis népdal hódító útjára. Akkora sikert arattak a fővárosban, hogy még Boldizsár Iván publicista is méltatta őket a Művelt Nép című folyóiratban. Bogár István úgy látta, hogy ha vegyeskar énekel, még szebben szól a dal. Az országos versenyen ismerkedtek meg Muharaj Elemérrel, aki ezután két-három havonta ellátogatott Pilisre, és minden műsorukat megnézte. Magával hozott fiatal kutatókat, és elindult a népdalgyűjtés.

Hamarosan a tánc is helyet kapott műsoraikban. K. Kovács János 65 évesen az egyik próbán mutatta be tánctudását. A jelenlévőknek nagyon tetszett János bácsi produkciója. Közben új táncosokkal gyarapodtak, és 1951. november elsején népi együttesé alakultak át.

Ezt követően szinte szárnyalt az együttes. Daloló élet, Megérett a szőlő, hogy csak két sikeres műsorukat említsem.

1952-ben az Operaházban a Képek Sárpilis életéből című dalos-táncos műsorukat adták elő. A siker hatalmas volt. Többek között elénekelték a Látod milyen ködös idő című népdalt, amely Bogár István kedvence volt.

Erre a felesége így emlékezett: „Meggzólalt valaki a közönségből: ez a dal még Bartóknak is tetszene!”

Bogár István Kodály Zoltánnal a Zeneművészeti Főiskolán találkozott, aki azt mondta: megmentette a feledéstől a Zöld erdőben, zöld mezőben, gerlice madár kezdetű nótát. Már csak ezért érdemes volt élnie.

1961-től a Szekszárdi Állami Gazdaság tánc csoportjaként működtek.

1962-ben Budapesten a Sárközi szüret című műsoruknak tapsolhatott a közönség. A MEDOSZ által szervezett fesztiválról az első helyezéssel tértek haza. Rengeteg fellépésük volt az elkövetkező években.

1966-ban megálmodta és megszervezte a Sárközi Napok című, egész Sárközt átfogó és megmozgató rendezvénysorozatot, amely egy héti tartott. A rendezvény fő attrakciója az utcai felvonulás és menettánc volt. Az ünnepi megnyitót Péter János külügyminiszter tartotta, aki a többek között azt mondta: „Egy táj annyit ér, amennyit a kultúrában, az iparban, a mezőgazdaságban, az iskolákban és a hivatalokban, a gépek mellett és a földeken termel. Hogy milyen tettekkel, emberi cselekedetekkel járul hozzá az egész nemzet előrehaladásához.” Ezt a rendezvényt 1983-ig, nyugdíjba vonulásáig szervezte.

1966-ban megjelent 20 év dallal, tánccal című könyve. A későbbiekben a sárközi települések együtteseit összefogó rendezvény a Sárközi lakodalom címet kapta.

1967-ben létrehozta Bogár-tanya néven néprajzi gyűjteményét, amelyről így vallott: „Életem legszebb alkotásának tartom ezt a tanyát, mint tárgyi-néprajzi ereklyét. A XIX. század elején épült, és a feleségem szüleié volt. De nem csak személyes emlék köt hozzá. Itt született a legtöbb törzsdal, a szőlőpásztorkodás dalai. A sárközi ember szőlőmunkára, szőlőőrzésre járt ki ide. Ezért nevezik hálótanyának. Műemléknek nyilvánították. Ez nem múzeum. Korabeli szék, asztal, ágy a szobában, edények a konyhában, a szőlőművelés eszközei a présházban. Mindent használunk is. Mikor gyarapítani kezdtem a gyűjteményt, arra gondoltam: legyen egy hely, ahol jól érzem magam, ha nyugdíjas leszek. De híre ment, és két-háromezren is meglátogatják évente. Aki idejön, nem tárlatvezetést kap, a kétórás ismeretterjesztésből egy óra dalt. Borkóstolással kezdjük a pincében, néha főzök egy jó sárközi pincepörköltet. Szívesen fogadok mindenkit. Örömmel tölt el, ha megmutathatom szülőföldem kincseit, ha megtaníthatok egy dalt.”

Ezen a tanyán található többek között 1825-ös hímzóráma, 1809-ből sarokpad, 1852-es mohácsi csörgőkorsó, ágy 1853-ból és dédnagyapjának fából kifaragott Szigetvár diadala című alkotása az 1890-es évekből. A Bogár-tanyában az elmúlt évtizedek alatt diplomáciai testületek tagjai,

politikusok, koreográfusok, énekesek, írók, költők, műsorvezetők, rendezők, színészek, nyugdíjasok, diákok és sok mindenki más is megfordult. Néhány országosan ismert név, a teljesség igénye nélkül: Féja Géza, Andrásfalvy Bertalan, Könczöl Ferenc, Vásárhelyi László, Kerényi Imre, Béres János, Béres Ferenc, Kurtág György, Martin György, Muharai Elemér, Rábay Miklós, Olsvay Imre, Ortutay Gyula, Péter János, Antal Imre, Kudlik Júlia, Örsi Ferenc, Czeizel Endre, Rockenbauer Pál, Lengyelfi Miklós és Szabadi Mihály.

1971-ig vezette a Sárpilis Népi Együttest. 1947-től 1971-ig volt a pilisi iskola igazgatója, ahol négy osztályban folyt a tanítás. Egy pedagógus két osztályt oktatott. Az 1971-es falukörzetesítési program miatt Sárpilis Decs társközsége, ahogy akkor mondták, funkció nélküli település lett. Megszüntették az iskolát, a falu termelőszövetkezetét összevonták a várdombival, a boltot és a kocsmát pedig a Bátaszéki Áfészhez csatolták. Az említettek miatt sok fiatal elköltözött a faluból.

Bogár István beköltözött Szekszárdra, és 1971-től a Megyei Tanács Művelődési Osztályán néprajzi felügyelőként dolgozott tovább. Ekkor ő volt egyedül országunkban, aki személyre szólóan kapta a megbízást: gondozza a népi együtteseket. 1975-től a Babits Mihály Megyei Művelődési Központban tevékenykedett főmunkatársként 1983-as nyugdíjazásáig. Segítő munkát végzett, szakmai tanácsokkal, ötletekkel látta el a megye népi együtteseit. Publikációi szaklapokban és a Tolna Megyei Népújságban jelentek meg. Főfelügyelőként, főmunkatársként sok kilométert tett meg megyénkben, együttesről együttesre járva.

1952-től 1986-ig vezette az Őcsényi Népi Együttest, patronálta a Decsi Népi Együttest és a Decsi Asszonykórust. A későbbiek során a pörbolyi asszonykórust vitte sikerre.

Őcsényben Horváth Józsefné Mónus Éva volt a csoport szervezője, aki kerékpárjával, ha kellett, hetente végigjárta a táncosokat, szervezte a táncpróbákra és a fellépésekre az embereket. Bogár István Őcsényben egy jól működő közösséget teremtett. Akik korábban elkerülték egymást a faluban, megismerkedtek, megbarátkoztak. Sokan meghívták egymást disznóvágásra, szüretre. Volt, aki a lakodalmába is meginvitálta az egész népi együttest.

Néhány évvel ezelőtt Sipőcz István nyugdíjas honvéd alezreddessel találkozott. Ő a hatvanas években a szekszárdi laktanyában volt katonatiszt. Amikor megtudta, hogy őcsényi vagyok, egy történettel állt elő. A laktanya katonái azzal a kéréssel fordultak parancsnokukhoz, hogy engedje meg számukra a népi együttesben való részvételt. Az engedélyt megkapták. A katonák közül ketten Őcsényben találták meg szerelmüket, ké-

sőbbi feleségüket. – János öcsém, ismered-e a Bognár Lászlót és a Récsei Lajost, mert ők voltak azok. Hogyne ismerném – válaszoltam.

A mai napra készülvén összeszededgettem odahaza azokat a fotókat, amelyek Bogár Istvánt és az egykori táncos aranycsapatot örökítették meg.

A szekszárdi szüreti napokon elért első helyezésük pénzdíjas volt. A kapott összeget kiegészítették a Sárközi Lakodalomban kapott pénzzel, és a hetvenes évek elején háromnapos észak-magyarországi kirándulásra utaztak. A kép, amely még az internetre is felkerült, jókedvű, fiatal nőket és férfiakat ábrázol civilben, egy régi, egyajtós Ikarusz autóbusz előtt álldogálva, a kép bal szélén Bogár Istvánnal. Az akkori csapatból mára hatan maradtak. A többiek az égi kávéház teraszáról figyelnek most bennünket.

Egy másik fotón félkörben állnak a népviseletbe öltözött mosolygós őcsényi asszonyok a bogojevő-gombosi művelődési ház színpadán, középen Bogár Istvánnal.

Egy harmadik fénykép a Kecskeméti Katona József Színház lépcsőjénél készült 1971-ben, a népzenei találkozón. Az előtérben Kurdi Pállal, akit talán még a Jóisten is vőfénynek teremtett. Kecskeméten találkoztak Kovács Appolóniával, Madarász Katalinnal, Csoóri Sándorral, Fodor Andrással és őcsényi származású feleségével.

Aztán megszámlálhatatlanul sok fotó került elém régi sárközi lakodalmakról, szekszárdi szüreti felvonulásokról és az ebből kinövő Duna Menti Folklórfesztiválokról.

1970-ben falunkban forgatta Raffai Anna, a Patent lovasházban, Őcsényi keresztelő című kisfilmjét, a népi együttes szereplésével. A filmnek én is gyermekszereplője voltam.

Az együttes legsikeresebb produkciói az Őcsényi lakodalmas, a Szüreti képek, az Üvegestánc, a Gesztenyés és a Kónyi verbunk voltak.

Bogár István életéről számos dolgozat és diplomamunka született. Az egyikben azt írja a szerző, hogy előadóként gyakori vendége volt ifjúsági és úttörőtáboroknak, valamint a tanítóképző főiskolának. 1978-ban az Országjáró Diákok Országos Találkozója Domboriban zajlott. Bogár István itt is előadást tartott, amit volt szerencsém végighallgatni. A nagy érdeklődés miatt pótszékeket kellett a terembe hozni, ugyanis a távoli megyékből nemcsak az ifjúságot, hanem az őket szállító autóbuszsofőröket is érdekelte az előadás. Nagy szeretettel mesélt az őcsényi hegyről, a szőlőőrzés hagyományáról, a hálótanyáról és sok minden másról. Közben néhány népdalt is elénekelt. Egyre egész biztosan emlékezem.

Hírös decsi högy alatt,
Lányok sütik a halat,
Papirosba takarják,
A legénynek úgy adják.

1978-ban a Röpülj páva című, a Magyar Televízió által egyenes adásban közvetített országos versenyen lehetősége nyílt arra, hogy ország-világ elé tárja saját gyűjtésű sárközi dalait, táncait. E nagy vállalkozásban minden sárközi falu részt vett. Számos népzenei és néptáncfesztiválon az őcsényiek sikert sikerre halmoztak. Ebben az időben Lengyelfi Miklós a televízió szerkesztője többször is szereplési lehetőséghez jutatta a csoportot kisfilmekben, népzenei műsorokban. Ilyen volt például az Aprók tánca című produkció.

Minden szereplésről, kirándulásról rengeteg élménnyel tértek haza táncosaink. Fellépéseik alkalmával népdalénekesekkel, koreográfusokkal, népzeneészekkel, táncosokkal hozta őket össze a sors, ismeretségek, barátságok köttettek más népi együttesek tagjaival. Az együttes Bogár István vezetése alatt számos elismerést, díjat vehetett át.

1981-ben ő szervezte meg a Tolna megyei nemzetiségi hagyományőrző együttesek bemutatóját. 1984-től az úttörőház néprajzi táborokat szervezett. „Maradandó élmény számomra, ahogy ő a gyermekekkel bánni tudott” – írta róla Kissné Hóner Magdolna diplomamunkájában.

Bogár István indította útjára a Cinegemadár elnevezésű népdaléneklési versenyt is.

1990-ben Decsi Kiss János újságíró a Tolna Megyei Népújságban így búcsúzott az elhunyttól: „Aki látta az őcsényi népi együttes legutóbbi műsorát, most sírod mellett állva mondhatja, ez a Bogár Pista nem élt hiába. A szépre nézve megtalálta lelke otthonát, és sikerült ezt hitetnie másokkal. Akik most egy könnycseppet elnyelve sóhajtanak: merre mentél, Pista bácsi?”

Bogár István élete során többek között megkapta a Magyar Népköztársasági Érdemérmét, a Köztársasági Érdemérmét, a Szocialista Kultúráért kitüntetését, a Kiváló Népművelő címet, az Ifjúsági Érdemérmét és a Tolna Megyei Tanács Alkotói Díját.

2001-ben a posztumusz Sárpilis Díszpolgára címet, 2002-ben a posztumusz Őcsény Községért emlékplakettet lánya vette át édesapjának a két településért évtizedeken át végzett munkásságáért. Sárpilisén iskolát és könyvtárat neveztek el róla. Őcsényben a hagyományőrző egyesület vette fel Bogár István nevét. Községünkben a legújabb utca viseli a falu szülőltjének nevét. Az egykori Patent lovasház eredetiben, a Bogár-tanya pedig másolatban a szentendrei skanzenben látható.

Örömmel állapítom meg, hogy a Bogár-tanya nincs széthordva, nincs elkótyavetyélve, nincs eladva. A magyar-ének szakos tanári diplomát szerzett Bogár Évika kisebbik fiával működteti. Megőrizték a bútort, a rengeteg tárgyi emléket, a viseletet, az egykori mezőgazdasági eszközöket és minden mást az utókor számára. Látogatható és élvezhető. Az eltelt évtizedekben a gyűjteményt gyarapították.

A Bogár István által összegyűjtött dalokat, táncokat pedig Sárköz népi együttese viszik tovább.

Hiánya még ma is fájdalmas, mert az az értelmiségi, aki összeszervezi, figyelemmel kíséri, segíti a Sárköz hagyományőrző együtteseit, hiánycikk manapság.

A mai megemlékezésem során teljességre nem törekedhettem. Bogár István katonaság és hadifogság alatti idejéről, a sárpilisi évtizedekről, az Ócsényi Népi Együttes élén eltöltött évtizedekről órákat tudtam volna beszélni, mert életműve olyan gazdag.

Bogár István életét ismerve elmondható, hogy tette a dolgát, amit lehetett. Ahogy a Szózatban meg van írva: rendületlenül.

Ócsény, 2023. május 20.

Takácsné Tóth Márta versei

Taktoma

Takácsné Tóth Márta verseivel múlt év tavaszán találkozhattak először olvasóink. Írói neve: Taktoma, melyet férjes és családi nevének rövidítéséből alkotott. Írói berkekben, verses oldalakon egyre gyakrabban feltűnik e név: Taktoma. Ki ő, mit tudhatunk róla?

Amatőr író, költő, aki egyre több helyen mérette meg magát, és az elismeréseknek, sikereknek köszönhetően egyre szélesebb körben jelennek meg versei. Sorozatban nyert pályázati elismerést és közzétételt.

Az Irodalmi Rádió által megjelentett Vidám versek antológia bemutatóján Takácsné Tóth Márta két versét is bemutatták. A Bohócdoktor pedig az Édesanyámnak és a Kertben című versével hirdette meg és gyűjtötte az 1%-os adományokat az interneten.

Olvashatjuk verseit a Poet.hu, meséit a Meskete.hu oldalon. A Paksi Tükör lapjain pedig nemcsak verseivel, hanem képeivel, festményeivel is találkozhatunk.

Lovásziné Anna

A fantázia olyan, mint a zenében a szünet: a múlt és a jövő között a lelked és az elméd tölti ki az űrt. (Taktoma)

ÁBRÁND

Egy faág ablakom verdesi, bezörög.
Mint csontváz-szigetem elhagyott öblén.
Érzelmek viharos szelét köszöntvén
Elbújok takaróm melege mögött.

Hátamon a hideg borzongás tovafut,
Idegek húrjain félelem dörömböl.
Vár ránk még ezernyi hegyorom és völgy-öl,
S leomlik gondosan épített kőfalunk?

Repülnék álmomban ég alatt, föld fölött!
Elragad hozzád a szárnyaló képzelet,
Vágyódó lelkektől selyemszárny nőtt rajta.

Megsimítanálak finoman, szelíden,
Ajkam az ajkadon majd lágyan elpihen,
S megszűnik a világ dühöngő haragja.

Paks, 2022. december 18.

EMLÉKKÉP

Opálos köd lelkemre ült, és ott lebeg,
Mint kósza felleg álldogál hegyélen,
A gondolat még szikrát vet, tünékeny,
Mert nem lobbant szívemben tüzeket.

Dermeszt a tél, magányra fagyott itt,
Szívemben kopognak könnyei,
Felhasítják húsom jégkörmei,
Régi énem merev testre hasonlít.

Rég volt, mikor a tavasz futott tova,
És nyári nap köszöntött rám nyomában
Diákkoromban, éhesen, soványan,

Ám éltem én, remény zenélt, fuvola,
És színes fény vetült szobám falára,
Kinyílt bennem a szerelem virága.

Paks, 2023. január 22.

MÉG NEM KÉSŐ

(MIKÉPPEN MI IS MEGBOCSÁJTUNK...)

Napról napra most is kísért az a tett,
Utána hiába volt sok jó is számtalan,
Mint régen elrontott, vigyorgó makett,
Csúfol a szépek közt, elásni hasztalan.

Úgy, mint szívverésed, ez is a tied,
Feledéssel nem áltathatod magad,
Ha mégis megmaradt egy cseppnyi hited,
Tudod, hogy sorsod merrefelé halad.

Beállsz a sorba, és indul a menet...
Sejted, mi vár, és úgy haladsz szorongva:
Az egész életed pontosan látják!

Mint egy papírfecni, ha tűzbe veted,
Mintha felírtad volna a koromba,
Bocsáss meg!... csak aztán folytasd a játszmát.

Budapest, 2023. május 9.

ISMERKEDÉS

JÓZSEF ATTILA UTÁN – SZABADON

Tudatom új dimenzióba lépett,
Amikor megláttam, hogy milyen kedves
Az utcaporban fürdő verebekhez.
Borostyán szeme hívogatón fénylett.

Mint kit hirtelen megrázott a villany,
Izmom megbénult, gyomrom görcsbe rándult,
Szemem guvadtan a testére bámult:
Íjként megfeszült, s köztük landolt vígan.

Megfordult, rám nézett már-már derűsen.
Gyere játszani, ne tartsd mancsod ölben!
De rájött, ezt nem várhatja tőlem,
S elment mellettem megvetően, hűsen.

Jé, egy pipacs! Egy lepke épp rászállt,
Hát jól megcibálta az árva virágszált.

Paks, 2023. június 12.

BETELJESEDÉS

Bár csapdosok, mégis helyben állok,
Összefüggéstelen forgó kerge birka,
Szárnyra kapok, fel sohasem szállok,
Szabadedzés vas szívemnek titka,

Hogy magasan szárnyaljak a légben,
És leszálljak egy kis udvaron,
A tyúkok majd körbe vesznek szépen,
S minden kakas irigyel nagyon.

Lentről néztek szakértői szemmel,
S elkészült az összefoglaló:
A szélkakas ócska, le kell szedni,
Fölösleges, semmire se jó.

Útra keltem. Micsoda szép nap!
Repültem... Csak aztán jött a CSATT.

Pest felé a buszon, 2023. július 25.

Horányi György verse

NYÁRI HŐSÉGBEN

A nyári hőségben rózsáim lankadoznak,
hullajtják szirmaikat,
és csak a csupasz ágaik ágaskodnak árván.
Illatuk is elszállt, minként egy boldog pillanat.
De jön majd új hajtás, mely bimbót fakaszt,
és új reményt ad az új illatoknak,
és szebbé teszi a holnapot.

Itt ülök távol a világ zajától,
lelkeket nyomorító gyilkos indulatától.
És nézem a Duna szemközti part homokjába
kapaszkodó, egymáshoz simuló,
egymást óvó fák sokaságát,
és érzem a vízen játszadozó hullámok békeességét,
mely életem reménye, vágya,
melyen át Isten szelíd szava tör át.
És ahogyan a túlparti fák egymást védve állnak,
így kellene nekünk is egymásért kiállni,
és kiáltani Isten szelíd szavát,
hogy csak a szeretet győzhet!

Klippel János versei

Válogatás Klippel János Cseresznyési homok-nyomok c. kötetének verseiből

ALMAFATHER

Ki Cseresznyésben járta át az alap iskoláját,
E világi élettanból többet s szebbet lát.

Gyermekkorunk legjobbjakor jött egy új tanár,
Hátas, vállas, körszakállas hajóidomár.

Termeténél kiderült, hogy még nagyobb a lelke,
Tanóráit félszáz gyermek nap mint nap elnyelte.

Kézimunka órákon oly' stráfkocsit csinált,
Mely megrakodva nebulókkal ló nélkül is járt.

Kémiaórán bekért kettő gilisztát,
Egyik borban pusztult, másik a vízben úszkált.

E kísérlet tanulsága nem is lehet más,
Ki bort iszik a víz helyett, nem lesz gilisztás.

Énekórán így hangzott a szolmizáció,
Meggérdezte a diákot, Do-do mi-ti-szó?

Bölcs komédiás plebejus, aki ilyet él át,
Horizontja hegyén hordja hűen Arany Bélát.

A POLITIKUS

A politikus olyan, mint a parlagi galamb,
Amíg lent van, turbékolva száll a tenyeredre.
De ha tele van a begye, bizsereg a rang.
Fölröpül, azt jó magasról tojik a fejedre.

FORDULAT

Mikor még csak udvaroltam, kutyája ugatott,
Az anyja meg elém hozta a szobapapucsot.
De a nősülésem hozott olyan fordulatot,
Kutya hozta papucsot, az anyja ugatott.

PAKSI SILLER

Paksi siller vala borok koronája,
Homoknak, lösznek a nászágyi nektárja.
Denka, oportó, bajor, kadarka,
Rácfekete, rizling, otelló s a szlanka.

Glória poháron a körbe karéja,
Mosoly piros arca, remek a bukéja.
Vácika, Páskum, Pörös Homokerdő.
Fehértó, Bonchegy a sánchegy-i lejtő.

E koszorú, e boroknak az ősi hazája,
Paksi sillernek a közös adománya.

A MAGYAR EGO

Reggel, mikor felébredek, jólesik nekem,
Kitöltök két pálinkát, és koccintok velem.
Beérek a munkahelyre, üdvözlöm magam,
Kérdem tőlem, mit csináljak? Úgy várom a szavam.
Dicsérem a kollégáim, itt nincs ügyesebb nálam,
Hogy el is higgyék, büszkeséggel megverem a vállam.
Este meleg kandallónál fogom a kezem,
Szerelmesen a fülembe sugdosom nevem.
Addig-addig hízelgek, míg összeér a szám,
Kéjelegve, epekedve vágyakozom rám.
Vén koromban karon fogva sétálok magamban,
Megígértetem velem, hogy ugye nem hagy bajban.
Hajléktalan hajlékomban mindig várlak téged,
A minimálbér nyugdíjamat megosztom tevélem.
Ha meghalok, a sírom előtt előveszem késem,
A fejfámra a nevem alá eme strófát vésem,
Hogy itt nyugszom én, olvasod Te, sajnálkozva látom,
Bár olvasnám én, és nyugodnál Te, kedves barátom.
Ördögszekéren viszem a hamvaim a szélben,
Emlékeim megőriztem, szétküldöm e-mailben,
Hogy ami kukacpondró zabál ősi magyar földben.
Tegnap piros, mára fehér, holnap pedig zöldben.

NEKED IS VAN VERSED

Vedd föl a lantod,
játsszd a zenédet!

Néked is penget
szépet az élet.

Mert a Te versed
a lelked tükre,

Ne hagyd magadban
a dalt örökre!

Tanuld a ritmust,
a lépcsős verset!

Tanuld az ódát,
tanulj szonettet!

Végébe' csengő
rímet rakjál,

A lanthoz, a húrhoz
hű maradjál.

Ajánlotta: Sipos László József

Kernné Margó versei

SOHASEM FELEJTÜNK...

Ködös őszi napon
Újra látom sírodat,
Emlékek között őrzöm
Kedves, szép arcodat.

Elmondanám neked,
Mennyire hiányzol,
Ölelő két karommal
Ölelnélek százszor.

Érted pislog most
Ezernyi gyertya,
Virágkoszorúkkal
Körbe-körbe fonva.

Te az utadat már
Odafönt járod,
Neked már ott van
A saját világod.

Ha a parányi láng,
Majd utat mutat,
Mi is követjük a fényt,
Csillagok között menetelve
Megbékélt lelkünk újra összeér.

2022

EGYSZER ÉLÜNK...

Reggel, mikor felébredek,
A kedves még szundít mélyen,
A hálószoba ablakán
Vígan táncol a napsugár.

Későn kel, és lassan matat,
A konyhában meg kávéillat.
Hogy felébredjen, így szól hozzám:
A pálinkámat idehoznád?

Hozom, bíz én, hozom gyorsan,
Ez bizony az asszony dolga.
Sürög, forog a konyhában,
Míg kedves férjét kiszolgálja.

A bornak is van koronája,
Hát kóstoljuk meg a kadarkát,
Míg az elbódult muslincák
Mámoros dala száll!

Hajnalban már a dalodat
Trillás pacsirta mondja,
Neked mégis a kedvenced,
A szálldosó muslinca.

A jókedvem már elmúlt
De mit tehetek Én?
Csak nyugalomra vágyok
Az otthon szigetén.

Már a vidám mesének
A végére érve,
Szeretetünk éljen tovább
A tűznek fényében.

2022

RÓZSIKÁNAK

Szerény, mint a virág,
Mely a létét élteni,
Szeretetről dalol ajka
S a lelkét mindenért kiteszi.

A színes virágait
Gondozni és ápolni kell,
Beszélni véle, hogy
Sosem hervadjon el.

Mert neki a munka
A kertben a legszebb,
Virágok között élve
Van vigasza s reménye.

Ha lemegy a nap,
És pihenni készül,
Tücskök ciripelnek
Míg álomba merül.

Légy sikeres, boldog
Egész életedben,
Ezt kívánom neked
Igaz szeretettel.

SZÜLETÉS NAPRA K. B.

Az álmos őszi ébredésben
Még melegít a napsugár,
De eltűnt már a messzeségben,
A forró nyár, mely reánk várt.

Már sóhajtva szállong
Az ezerszínű levél,
Mely a hűvös őszi napokon
Egyre többször útra kél.

70 tavasz, 70 nyár,
70 ősz is itt van már.
Elmúlt sok év, s jön még számos,
Veled lesz majd szép családod.

Ragyogjon rád őszi napfény
És megannyi szeretet,
Sok boldog születésnapot
Kívánok még neked!

2023

Balázs Kovács Sándor

A cigányok Tolna megyében

A cigányok viszonylag korán megjelentek Magyarország területén. Az első cigány csoportok, amelyekről feljegyzéseink vannak, 1415-ben érték el Erdélyt, 1416-ban Magyarországot. Csoportjaik mentek tovább Európa többi országa felé. Amíg az első hullámban érkezettek át is vonultak hazánkon, ismét újabb csoportok érkeztek déli irányból, szerb-horvát nyelvterületen keresztül. Magyarországon hamarosan megbarátkoztak velük. Talán maga Mátyás király is kedvelte őket, felesége, Beatrix királyné azonban bizonyosan. A cigány muzsika első magyarországi okleveles adata – 1489-től is Beatrix királynénak egy Csepel-szigeti lófuttatásához fűződik. Ebből az alkalomból ugyanis feljegyezték, hogy a lóverseny szüneteiben cigányok muzsikáltak hegedűjükön, tisztos honoráriumért. 1501-ben arról van adatunk, hogy a Budán lakozó Jagelló Zsigmond herceg – a király öccse – szállásán húzzák a talpalávalót. 1515-ben pedig II. Lajos király budai számadáskönyvei emlékeznek meg cigány muzsikusokról.

A 16-17. században a tömeges bevándorlás a jellemző. Az egyik csoport a török megszállás elől, a második csoport a török megszállás után érkezett. A cigányok letelepedése a 17. század második felében gyorsult fel, amikor megjelentek a királyi rendeletek. Nyelvüket kénytelenek voltak feladni, a többségük magyar nyelvűvé vált. Az 1760-as években Erdély felől is érkeztek csoportok, melyek a Kiskunságban telepedtek le. A 19. század második felében (1857 után) érkezett újabb hullám Erdélybe a Havasalföldről, és vándorolt tovább nyugat felé. E csoport neve megkülönböztetésül oláh cigány. E nevet azért kapták, mert nyelvjárásukban a jövevényszavak egy része oláh (román).

Magyarországon az úgynevezett oláh cigányok őrzik a legerősebben a nyelvet, a cigány kultúrát, szokásokat, hagyományokat, népzénet stb. E cigányok Moldva-Oláhországban 1859-ig zömmel az ortodox egyház rabszolgái voltak. Felszabadulásuk után indultak el további vándorútra. E cigányok erős törzsi, nemzetségi kötelékben érkeztek vajdák vezetése alatt. Törzseiket, nemzetségeiket ma is tudják, évekre vissza tudnak emlékezni, a vajdák leszármazottai 200-300 évre is. Nyelvük fejlődése a

legdinamikusabb volt, mivel hosszabb ideig voltak együtt, csoportjaik (nemzetségek) szétválása csak a 20. század elején kezdődött. Magyarországon a cigányellenes hangulat történelmileg huzamosabb idő alatt (2-3 évszázad) alakult ki, s külső megnyilvánulási formái, méretei, brutalitása nem érte el a nyugatabbra fekvő országokban ez időszakban tapasztalt cigányellenesség szintjét. Ezt az adott magyarországi helyzet határozta meg.

A 15. századtól a 17. század végéig állandó küzdelem volt a török hódítók ellen. Az állandó harcok, az ország szétszakítása nem adtak lehetőséget egy belső teljes nyugalmi helyzet kialakítására. Ezek a vándorló cigány törzsek nyugaton megzavarták a belső nyugalmi rendet, de Magyarországon a törökök által megszállt területen alkalmasnak bizonyultak hírszerzésre vagy egyéb célokra. A török kiűzése után, amint a belső helyzet kezdett megszilárdulni, szembetűnő lett a cigány törzsek kóbor életmódja, s lassan fokozódott a cigányellenes hangulat. Az első cigányellenes törvény I. Lipót alatt született meg. Törvényen kívül helyezte a cigányokat.

A Rákóczi-szabadságharcban sok cigány vett részt, még cigány ezred is volt. A cigányok számát a 18-19. század fordulóján Európában 700 000-re becsülték. Magyarországon 40-45 000 lehettek, s közülük 6000 dolgoztak kovácsként, 1500-an zenészként. A nomád, vándorló élethez szokott cigányság nemcsak számának emelkedésével, hanem életmódjával is egyre több gondot okozott a kormányzerveknek és a vármegyének. Egy 1723. évi törvénycikk felszólította a letelepítésükre hajló földesurakat, hogy botrányos életmódjukkal ne veszélyeztessék a közbiztonságot. A földesurak azonban nem nagyon lelkesedtek a cigány alattvalókért, kivéve a zenész cigányokat, akiket a földesurak vörös nadrágban, sárga csizmába és magyar mentébe öltöztettek. Másokat megbotránkoztató szokatlan életmódjukat több forrás is megemlíti. A Gömör megyei cigányok legnagyobb része lézengett, kóborolt. Táplálkozásuk elütött környezetükétől, előszeretettel ették az elhullott állatok húsát. Tolvajlásuk miatt nagyon idegenkedtek tőlük az emberek. Mária Terézia 1758-ban próbálta megoldani a cigánykérdést. Apja, III. Károly még kitoloncolást és testi megjelölést helyezett kilátásba azoknak az ausztriai cigányoknak, akik nem voltak hajlandóak letelepedni. A királynő összeíratta őket, de 1761-ben sikertelenül próbálkozott bánsági letelepítésükkel. Rendelkezésében kötelezte a földesurakat, hogy birtokaikon jobbágytelket és házhelyet adjanak a cigányoknak, s azokat úgy kezeljék, mint a saját jobbágyaikat. Megtiltotta a cigány név használatát, és az „új magyar” elnevezést írta elő kötelezően. Előzékenység és türelmesség tanúsítását követelte az új magyarokkal szemben. Így akarta velük megkedveltetni a munkát, és a helyhez kötött életmódot. A helytartótanács 1767-ben

többpontos rendszabályt bocsátott ki a cigányság letelepítése céljából: „...mivel pedig ezen szabados és sem az isteni, sem az emberi tanítással át nem itatott népet ebben a romlott erkölcsében és vastag tudatlanságban megtartani sem az Istennek tetszésére, sem az emberi társadalom javára nem válnék”, a helytartótanács elrendelte, hogy gyűjtsék össze és fogják be őket közhasznú munkára. Ha a gyerekek meztelenül járkálnának, a szülőket kemény testi fenyítéssel kell megbüntetni, a gyermekeket pedig meg kell vesszőzni. Mivel az intézkedések nem sok eredménnyel jártak, 1773-ban újabb nyolcpontos rendelet látott napvilágot. Többek között előírta, hogy a cigány gyermekeket helyezték el jobbágycsaládoknál. (Ahogy egy peres iratban olvassuk: „*Freklin Éva a nevem, eszterdómnak számát nem tudom, Duna Szent Györgyön születtem, hanem mint más új Polgár gyermekek nevelésére Bátaszékre adattam...*”) Nyilvános fenytetés terhe mellett megtiltották a cigány nyelv használatát „ezen cigány népség emlékezetének eltörlése végett.”

A két felvilágosult uralkodó (Mária Terézia és II. József) halála után intézményesen nem foglalkoztak a cigányokkal. 1873-ban elrendelték a cigányok összeírását, hogy ez első ízben kiinduló alapja lehessen a probléma további megoldásának. Így a cigányokat állandóan letelepedett, huzamosan letelepedett és kóbor cigányként osztályozták. 1916-ban olyan belügyminiszteri rendeletet szerkesztettek, hogy ezzel gátolják meg a kóborlást. A sorozatos rendelkezések sem értek el sok eredményt, a cigányokat a társadalomba beillesztő kísérletek, sem a feudális, sem a kapitalista, sem a szocialista korszakban nem vezettek sikerre.

Medgyes Lajos írja 1856-ban: „*Nincs sátoros, aki valami mesterséget ne tudna, leginkább a következő mesterségeket gyakorolják: rézművesek, akik üstöket, apró csengettyűket és zörgő gombokat készítenek. Kovácsok, akik közé tartoznak a késcsinálók, lakat, véső, fúró, fogó, csákány és balta készítő. Durvább kovácmunkákkal, mint a lópatkók, ekevasak stb. nem foglalkoznak, a sátorosok, esztergályosok és tekenyősök, akik orsókat, laskanyújtó és kalácsütő fákat, tejsodrókat, kisebb nagyobb fatálat, teknőket és más faeszközöket készítenek. Vannak továbbá rostások és meszelő ecset készítő. Ez utóbbi inkább az asszonyok műve és árucikke, valamint az orsó, fakanalak és többi konyhaeszközök... Vannak köztük aranyász cigányok is, akik az Aranyos medréből az apró tekenyőkben az aranyport mosogatják, és gyűjtik... Muzsikához nem értenek. Ez a civilizált cigányok mestersége. Füttyülésben azonban páratlanok. Fütty s dal mellett szoktak táncolni... Ősi kiváltságuknak tartják, hogy három napig szabadon és háborítás nélkül sátorozhatnak, de ha munkára van kilátás, tovább is maradhatnak...*”

Az oláh cigányokról írja: „*Izmos, termetes faj. A férfiaknál a tág mell, széles homlok, nagy, görbe sasorr, rugalmas, gyors menet. A nők nyulánkak, karcsúak, szép tojásdad arcúak, hajlékonyak, hollószínű fürtjeik alól fekete*

szemükből éles villám lövellik. Színeikre nézve inkább réz színűek, mint feketék... ruházatuk a férfiaknál kék nadrág nagy karimájú szita kalap, kék köpönyeg, s nyakukban fekete bőrtarisznya, széles szíjján nagy lapos rézgombokkal. A nőknél a róka farkas mente, fekete vagy csíkos fessing, többnyire piros csizma, mit nagyon szeretnek. A férfiak sarkantyús csizmában, de legtöbbször bocskorban az antikszerű vagy arany billikomok, miket zálogba is szoktak tenni, s némely törzs öt, s tíz darabot is bír.

Hihetően még őshazájukból hozott maradványok. A fiatalabb nők füleikben átfúrt régi arany és ezüstpénzek fityegnek, a nyakukon vegyítve bizonyos csiga alakú fejér és vegyes csíkú, s csak náluk látható gyöngyszemekkel, nagyobb arany és ezüst pénzekből fűzött nyaklánc díszlik, mi mellük közepéig ér le... Eledelük parázsba sült pogácsa, urálé vagy puliszka. A húst mindenek felett szeretik, s szénen füstve, félnyersen eszik. A döglött állatok combjait lemetszik és elsunnyognak vele, nem ügyelve a falusi nép káromására, mely minden udvarról utánuk hangzik, s az esett húsból ilyenkor nagy lakomát ülnek."

Hermann írja 1887-ben: „A dalt nagyon szereti a cigány. Czéltalan kóborlásai, henye sátorozása alatt ráér dalolni. Dalával rövidíti az utat, toldja a pihenést. Dalol, ha este végig terül az erdő gyeptelen földjén, a melytől alig különbözik, mint a hogy reggel énekel a pacsirta, felemelkedve az ugar porából, a melytől színe nem választja el."

Zámolyi Varga írja 1892-ben: „Helyesen jegyzi meg felőlük Liszt Ferencz: Mint a falfű, mely az össze nem vakolt kövek között nő, ő is a többi népek csoportja közt léteztő hasadékokban tenyész. Legtöbben csordaszámra ideoda költöznek, mint a vándormadarak, és e nyugtalan, fáradságteljes nomád életet nevezi ő szabadságnak, mely az ő életeleme, és melyet fel nem cserélne a művelt világ kényelmére. A természet ölében élő népek leginkább vonzódnak vizek, források, hegyek, barlangok, lombos fák, berkekhez és ezek közelében szeretnek letelepedni. A sátor az ő édes otthona, hol legjobban érzi magát. Ez az, mit a letelepült is legnehezebben és így legkésőbb felejt el, többeket visszaédesgetett a sátor vonzereje a tábori életre."

Fleischmann írja 1912-ben: „Kétfajta cigányt kell megkülönböztetnünk: 1. A vándor, 2. A letelepedett cigányt. A kettő között ugyanis fontos különbségek vannak. Az igazi ősi cigány jellemvonásokat, amelyek a faj lényeges sajátosságait képezik, a vándorcigányban találjuk meg. Büszkeség, az indus fajra emlékeztető melancholia, az idegennel szemben való nagy zárkózottság, a kóbor élet iránti vonzalom, a természetért való rajongás, – mindezen tulajdonságok ma már csak a vándorcigányokban található meg, minthogy független életmódjuk mellett sokkal több faji jellemvonást őrizhettek meg, mint a letelepedett, szolgálai sorsba került cigányok. A vándorcigányí le is nézi elkorcsosult, elaljasodott testvéreit a letelepedett cigányokat és csak rabszol-

ga sorsra jutott páriákat lát bennök, akik méltatlanok a nagy cigány nemzet nevére.”

Fehér írja 1892-ben: „Czigányaink nagyobb társaságban laknak az erdők közvetlen közelében, de minden család külön gunyhóban él, e lakhelyek félig a földbe ásott meglehetősen meleg viskók, melyek teteje favázra hányt 50-70 cm vastag földréteg, s némelyik oly tiszta és takaros berendezésű, hogy bizony nem egy keleti szomszédnak példaképpül volna felmutatandó... Minden kompánia, mely olykor 70-80 családból is áll, tart néhány pár lovat, hogy vásárra vihessék a nagyobb teknőt, vályut, stb.”

Népszokásaikról írja Horváth 1979-ben: „A keresztelés úgy megy végbe, hogy a karaván összes tagjai össze ülnek, és meg vitatják, hogy a kisednek milyen nevet adjanak. Rendszerint a legutóbb elítélt vagy kivégzett cigány vagy cigánynőnek a nevét adják a kisednek, mivel ők a becsukott vagy kivégzettek élő emlékezetben maradjon az illető, azért adják az ő nevét a kisednek. Ez náluk a rendes keresztelés, megtörténik néha ugyan az is, hogy a legközelebbi községben levő pappal is meg kereszteltetik, de ez náluk nem föltétlen szükségesség, azzal meg egyáltalán nem is törődnek, hogy a keresztelő-pap milyen vallású, minthogy ők mindig olyan vallásúnak mondják magukat, a milyen a keresztelő pap vallása. Megtörténik az is, sőt igen gyakran, hogy az újszülöttet utazásuk alatt több községben az ottani papokkal megkereszteltetik.”

Gyakori ennek ellentéte is. Bátáról ismerünk ilyen esetet: „Van itt egy 12 éves cigány-leány, ki állítólag nincs megkeresztelve: Az öregebb cigány emberek, asszonyok már esztendőök óta járnak hozzám, hogy kereszteljem meg a leányt. Elzavartam őket, de nem hagynak fel kérésükkel. Nehogy azért egy lélek kereszteletlen maradjon, kutattam a dolog mibenléte után s a következő eredményre jutottam: Ezelőtt 12 évvel, egy cigány-család, mely Bátáról származott, Baranyavármegyéből üldöztetve, Tolnavármegye felső részére igyekezett. Bátához érkezvén, egy jóreménységben levő anya, az országot árkában ikreket szült, kiknek egyikét magával vitte, másikat egy leánygyermeket az utfélen hagyott Ezt a bátai mezőőrök megtalálták, s tudván kitől származik, a községben lévő öreganyjához vitték, ki nevelgette ugyan, de meg nem kereszteltette, mert aggkora miatt, restelt a koma kereséssel, kereszteléssel vesződni. Az öreganya meghalt, nyoma veszett az anyának s a leánykát a vissza maradt cigányok, jó emberek táplálták. Ismerték, tudták, s tudják, hogy a mai napig nincs megkeresztelve. Tanúságot tesz erről különösen egy szavahihető földműves, Sávicz Pál, ki a cigányokat jól ismerte s nálam személyesen közbevetette magát, állítván, hogy 1886. évi júl. 29-én született egy Anna nevű leánya, nevezet cigány leányt pedig, kit Sárközi Julisnak hívnak, két héttel előbb hozták be Bátára. Más asszonyok is tanusítják ezt, kik a korára nézve gyenge elméleti tehetséggel bíró, s félénk leánykát a

hit elemeiben való oktatásra ide vezetgetik.” Szalczer Sándor plébános levele a pécsi püspökhöz – 1898. okt. 4.

Horváth írja 1979-ben: „Ha a karavánnak egy tagja meghal, azt a legközelebbi faluba szállítják, és ott olyan vallásúnak mondják magukat a milyen a község nagyobb részének a vallása, s a pap által el temettetik. Ilyenkor van sírás a karavánba néha napokig. Érdekes, hogy a sírra egy lyukat csinálnak, és abba egy kis darab kenyeret tesznek melyet miután meg is sóztak, borral elöntik, így azt be tömik földdel. – Ezt az ő hitök szerint azért mivelik, hogy a halott a másvilágon ne szűkölködjék.

A temetés után rendszeren nagy halotti tort rendeznek a hol az elhunynak lopásait, rablásait megemlítve dicsőítik, de a halotti tor is többnyire verekedéssel szokott végződni. Ha valamelyik cigány társukat üldözés közben a hatóság emberei lelövik, azt ha csak lehetséges magukkal viszik, és minden papi szertartás nélkül egy félre eső helyen eltemetik, – ha azonban a lelőtt egyént magukkal vinni nem tudják az üldözés miatt, akkor a holt testért soha sem jelentkeznek, azért, hogy meg ne tudják azt, hogy az illető melyik karavánhoz tartozott.

Érdekes az is, hogy halottjaikat nem a sátor ki és bejárásánál viszik ki. Ezt azért teszik, hogy haza ne járjon a halott. – Halottaikat sós vízzel szokták meg mosdatni, és e mosdó vízzel szokták meg mosdatni, és e mosdó vízzel az állatokat mossák meg az után, azért, hogy azok egészségesek legyenek tőle.”

Horváth írja 1979-ben: „A cigányok nem megvetői a tyúk és a többi szárnyas álat hújának sem, a melyeket úgy szereznek meg, hogy az egyik cigány asszony betolakodik a szobába vagy konyhába, felkinálozik kártya vetésre vagy jövőendő mondásra, melyet az illető tenyeréből vél kiolvasni, míg a künn maradt társnője az udvaron le kuporodva, a szoknyája alatt levő zsebből kukoriczát vesz elő, s az udvaron levő szárnyas állatok felé dobálja szemenként, s mindig közelebb és közelebb jönnek a cigány asszonyhoz, úgy hogy már kezével is elérheti, ekkor kezét felemelve magasságba, így ejt neki egy szemet, a melyet a tyúk midőn lehajolva a szemért el akar fogni, a cigány asszony macska ügyességgel elkapja, elharapja a nyakát, úgy hogy az el sem károghatja magát, és gyorsan megfojtván, azt a szoknyája alá rejtve, melybe tíz darab is elférhet, gyorsan távozik vele.”

Bús szederfa álldogál
pici rajkó sirdogál
bús szederfa napról szárad,
cigányasszony ina fárad
fára köti lepedőjét
úgy ringatja csecsemőjét.
Bölcsőt tartja: bölcs a fa,

Szedret adja: jó a fa.
Ad tüzet is száraz ág.
Mindenütt csak hajt az ág
hogyha tűz van: a tűz ég is
kerül hozzá kis fazék is
kis fazék
nagy fazék
mindenütt csak jó az ég.

Ágra köti lepedőjét
úgy ringatja csecsenőjét:
„Ági jószág, pereputty”
pici rajkó, jól aludj.
Mezők jönnek, erdőségek,
jó vidékek, rossz vidékek:
teneked mind jó vidék,
mindenütt csak kék az ég.
Ne felejtse, hogy ágrul lettél
szederfa alatt születél
s mint a röpke majd az ágrul,
úgy leszakatsz majd anyádrul
se apád,
se anyád,
se országod, se tanyád.

(Babits Mihály: Cigánydal [részlet])

A cigányok viszonylag korán megjelentek Tolna megye területén is. A 15. századból fennmaradt források említést tesznek cigány kovácsokról, akik fegyvermesterek, tűzérek voltak, puszkagolyókat és egyéb hadi szerszámokat készítettek. A hódoltsági területen élő cigányokról a 16. századtól a török források révén sok adattal rendelkezünk. A mohamedán hadsereg és közigazgatás szolgálatában igen sok fémműves cigány állt, de nem volt kevesebb a muzikusok száma sem.

A 18. században a földesurak is telepítettek birtokaikra cigányokat. A telepítések részben sikeresek voltak, a források azt bizonyítják, hogy a 18. század végére ezek a cigány családok tartósan megtelepedtek. Szekszárdon például 1712 óta vannak anyakönyvi adataink a cigányokról. Állandó lakhelyük nem lévén a plébánia anyakönyvének „*patria*” (lakóhely) rovatába az került: „*imitt-amott zöld pázsiton lakozó*”.

Tolna vármegye 1725. május 15-i közgyűlésén hozott szabályrendelet arra kötelezte a cigányokat, hogy minden egyes sátor után évenként egy tallér (két forint és 40 dénár) adót fizessenek, ebből 50 dénár a vaj-

dát illette meg. Egyéb köztehertől felmentették őket. Ősi kiváltságaikra hivatkozva szabadon jártak-keltek.

Egy 1758. évi helytartótanácsi rendelettel kísérletet tettek a cigánykérdés szabályozására. Felhívták a vármegyék figyelmét, hogy kényszerítsék a cigányokat állandó lakásra, tagadják meg tőlük az útlevelet, tiltsák el őket a koldulástól és a vásárok látogatásától, ne tarthassanak fenn egymással (még rokonaikkal sem) kapcsolatot. Az uralkodó megszüntette a cigány vajdák igazgatási és érdekvédelmi hatáskörét. Falvanként egy család telepedhetett meg, s annak is magyar parasztruhát kellett viselnie.

1761-ben és 1767-ben Mária Terézia jobbágyoknak minősítette őket. Grabarics Lázár uradalmi prefektus Bicskei Márton szekszárdi cigányt teljes jobbágyként nyilvánította, és megengedte, hogy lovat tartson.

Az uralkodó elrendelte a cigányok erőszakos asszimilációját. E végből tiltotta a cigányok egymás közti házasodását, elrendelte a meglévő házasságok felbontását és a cigányok különtelepítését, elszakította a cigány gyermekeket szüleiktől, és nevelőszülőkhöz adatta ki őket. Ahogy Frenklin Éva boszorkányperben tett tanúvallomásából tudjuk: *„Frenklin Éva a nevem, esztendőmnek számát nem tudom, Duna Szent Györgyön születtem, hanem mint más új Polgár gyermekek nevelésre Bátaszékre adattam, Pápista vagyok.”*

II. József összeszámoltatta az ország cigány lakosságát. 1782-ben a cigányok közel négyötöde kovácsnak, a fennmaradó rész muzsikusként adta ki magát. Szó sem volt tehát arról, hogy Mária Terézia rendeletei nyomán helyben lakó parasztembereké váltak volna. Továbbra is a lakodalmak és vásári sokadalmak állandó résztvevői voltak. Mindamellett utolérhetetlenek voltak a népzene és tánc előadásában. *„Banyák Ignác zenész mellékelt kérvényét, melyben működési engedélyt kér a maga, valamint Bubits József, Banyák Ferenc, Bubits János, Kulats Antal, Korodi János, Balogh Péter és Horváth István számára, akik a kérelmező vezetésével egy társaságot képeznek, azzal az észrevétellel van szerencsém előterjeszteni, hogy nevezettek cigány származásúak, már hosszú évek óta muzsikálásból, mint gyermekkorukban tanult művészetből itt helyben élnek, és a foglalkozásban elért nem jelentéktelen előmenetelük következtében »Náci banda« néven általánosan ismertek és kedvelte.”*

Az uralkodó folytatta anyja cigánypolitikáját. 1783. október 9-i rendeletével eltiltotta a cigány kézműveseket a vásárok látogatásától, botzással fenyegette meg azokat, akik cigányul beszélnek, tiltotta a cigány gyermekek meztelenül járását, a fiúk és lányok egy ágyba fektetését. Mária Terézia és II. József cigánykorlátozó intézkedései nem vezettek eredményre. Továbbra sem tudták állandó lakóhelyhez kötni őket. Tolna

vármegye büntetőbíróságának aktái arról vallanak, hogy a vásárok látogatóinak egy része a cigányok közül került ki. Mindenütt megfordultak, ahol „Isten napja ragyog”. Megélhetésük alapja a hegedű, a kalapács, a fuvarozás és a lopás. Akárcsak a török hódoltság idején, a 19. században is soraikból kerültek ki a hóhérok és a pecérek. A cigány asszonyok tenyérből jósoltak. Közöttük is akadtak jómódúak. Az átlagot meghaladó jövedelem a lókupecsek és fuvarosok körében volt található. Létszámuk a 19. század során megnőtt. Míg 1782-ben hét és fél ezer cigányt írtak össze, addig a 19. század első évtizedében számukat 40 000-re becsülték. Tolna megyében a létszámukat tekintve első megbízható forrás 1854-ből áll rendelkezésükre, ekkor a megye 211 614 lakosából 598 volt cigány származású.

Sorsukat jól példázza egy 1912-ben készült jegyzőkönyv, mely községi illetőségüket volt hivatott megállapítani: „Sárközi Ádám, körülbelül 65-70 éves vagyok. Szüleim nevére nem emlékezem, mert azok kisgyermek koromban elhaltak: de határozottan állítom, hogy amennyiben a cigány törvényes házasságot nem szokott kötni szüleim sem voltak törvényes házastársak, tehát engem nem is Sárközinek hívnak, hanem anyám nevét kellene viselnem. Más kóbor cigányoktól – kikről nem tudom, hogy élnek-e és merre vannak – hallottam, hogy én Kaposszekcső község határában Baranya megyében születtem s születésem idejében születési helyemről Döbrököz község határába mentünk, s hogy itt zavartalan tartozkodást biztosíthattunk magunknak, egy mezőőrt hívtak részemre keresztapának és Döbröközön megkereszteltek. Keresztszüleim nevét nem tudom.

Hosszú éveken keresztül Döbrököz községben tartozkodtam több kóborcigánnyal az ottani szőlőhegyek alatt a keresztnél s itt egy másik kóborcigány társaságnál volt Sárközi Mária nevű leánnyal vadházasságra léptem s jelenleg is vele élek, körülbelül 50 év óta. A velem vadházasságban élő Sárközi Mária születésére nézve vagy szüleiről és hozzátartozóiról nem tudok felvilágosítást adni. Hallottam, hogy valahol Szabadka vidékén született, de ezt sem én, sem ő, biztosan nem tudjuk s szüléi nevét sem ismerjük.

Sárközi Máriával sokáig, vagy 10-15 évig laktam Kaposszekcső község határában, hol engem Kovács Miska néven ismertek és ismernek ma is, innét újból visszajöttem Döbröközüre, hol ismét a megszokott helyen a szőlőhegyek alatt üttünk tanyát s most már beszámítva az időközönként szokott rövidebb idejű kóborlásainkat, több mint 40 éve Döbrököz határában a szőlőhegyek alatt lakunk s itt születtek összes gyermekeink is.

Körülbelül 1 éve, amikor a kurdi csendőrőrs Döbröközről elzavart, akkor hatósági intézkedésre egyidőre az Esterházy hercegi hitbizományhoz tartozó Curgó pusztai erdő alatt vertünk tanyát, de onnét ez év tavaszán meg a dombóvári csendőrőrs zavart el bennünket s jelenleg ismét Döbrököz községben lakunk a téglaháznál, a hol gyermekeim, mint napszámosok dol-

goznak s részben pedig Döbrököz község polgárainál napszám munkát kapnak s így tartjuk fenn magunkat."

A Tolna megyei Sárköz Magyarország egyik néprajzi szempontból jellegzetes tájegysége. Az öt sárközi település: Ócsény, Decs, Sárpilis és Alsónyék református és Bába római katolikus és református magyarsága mellett igen korán feltűntek a cigányok is, kik üstfoltozással, teknővájással, egyéb kovácsmunkákkal és muzsikálással keresték kenyerüket. Egy részük letelepedett életmódot folytatott, a falu szélén, illetve a falu mellett a határban építettek maguknak kalyibákat. A falvak helynevei is bizonyítják ezt, Ócsény: Cigánytelep – régen itt cigányok laktak. – Cigány-dűlő – északnyugati sarkában levő Cigánytelepről. Decs: Cigánytelep. Falurész. Az 1970. évi tanácsülés határozata alapján felszámolva. A cigányok többsége betelepült a faluba. Sárpilis: Cigány-gödör. Falurész. A falu szélén lévő mélyedés, amely a gyűjtés idejére (1981) feltöltődött. Körülötte laktak a cigányok. Bába: Cigány-Görönd. Sík, erdő, kaszáló. Valamikor cigányok laktak ezen a göröndön.

A helynevek mellett az egyéb iratok is bizonyítják ittlétüket. Alsónyéken pl. már 1789. márc. 16-án Kata Mihály házára alkudott Sárközi István cigány, az előjáróság meg is engedte a letelepedést neki. Sárpilisén az 1793. évi bírói számadás kiadásai között szerepel Kolompár Márton, kinek az iskola épületéhez csinált istállóajtó-sarokért 7 krajcárt fizettek. Az 1792. évi pilisi népesség-összeírásban még nem szerepeltek cigányok, 1804-ben azonban már összeírták Honka György 17 éves „új magyart”, valamint édesanyját, özv. Árvai Évát és három testvérét. Ettől kezdve élnek folyamatosan cigányok Sárpilisén, számuk a 19. század második felétől növekszik. A decsi községi jegyzőkönyv egy bejegyzéséből tudjuk, hogy „Bajszik József Baris cigány Aszszonnyal az ágyon meg fogattatott az Bujázkodásért mind a kettő meg büntetvén a férfi 6 pálczával, az Aszszony 6 pálczával.” Ócsényben a 19. század elején már szervezeti keretek között éltek a cigányok. „Czigányok közt Bíró. Ignác István, Bogdány Péter, Farkas János, Balogh György Oláh vagy is inkább nem egyesült Görög-czigányok, az Helységhez való hűség, és Terhek viselésére emlékeztetvén, mint szokások és kötelességek hozza magával: hogy annál jobb rendet magok közt tarthassanak, Ignác István, közöttök Bironak meg tétetett, ki sorban fogja, mind a Leveleket, mind más bajokat fel-osztani, mind a többinek magaviseletéről számolni. – Összeírták az itt lakókat: Oláh-Czigányok: Teknyőtsinálók: 1. Ignác István Bíró 4ed magával, 2. Farkas János 7ed, 3. Bogdány Péter (fia katona) 6od, 4. Bogdány György 4ed. Musikus Czigányok, Farkas Fiai, a Bába szélein 5. Farkas Parcsi 4ed, 6. Farkas Ignác (obsit. Katona) 4ed = 29 lélek.

A Sárközben élő cigányok igen gyakran vándoroltak az egyes települések között. „Balog Mihály, Oláh Czigány, Bátáról vissza jövéen Tisztartó által

bé fogadtatott.” (Őcsény) Ignác Mihály oláh új magyar Faddról ideköltözött. (Őcsény)

A cigányok létszáma a 19. században folyamatosan növekedett. 1828-ban Alsónyéken nem írtak össze egyetlenegy sem, Bátán 6 pár, 28 lélek élt, *„Decsen Czigányok pedig tartózkodnak ezen helység szélén 6at páran, kik mintegy 15öt lélekre számíttatnak”. „Őcsény: 6 cigány gunyhó, Czigány pedig 9 pár vagyon, a lelkek száma pedig ezeknél 24re mégyen.” „Pilis: Czigány pár 2tő, lélek pedig öszvesen 5 lakik benne.”*

Igen érdekes, hogy Tolna megyében, a szekszárdi járásban egyetlen cigány lakost sem írtak össze 1854-ben, a bonyhádiban élt 113, a földvárban 256, a simontornyaiban 84 és a dunaföldvárban 145 lakos. Ez az eredmény igen gyanús, mivel más forrásokból, pl. az anyakönyvekből tudjuk, hogy a sárközi falvakban ebben az időben éltek letelepedett cigány családok és vándor cigányok is.

A sárközi cigányok az 1848-49-es szabadságharcban is tevékenyen részt vettek. A Tolnai Önkéntes Sereg második századában szolgált a grábóci születésű Kolompár József, az ötödik században a decsi születésű Sárközi Dávid. A Tolna megyei honvédek névjegyzékében találjuk a decsiek között Kolompár Ferencet és Sárközi Dávidot.

1849. ápr. 17-én jelentették Augusz Antal alispánnak, hogy a Sárközben osztrákellenes proklamációt terjesztenek. *„Bejelentetett, hogy a jelentést tévő, s vele együtt az őcsényi reformata rektor, továbbá egy vidéki úr, ki mintegy 29-30 esztendő, és az őcsényi reformata lelkésznél tartózkodik, ennek atyjafia tegnap estve Őcsénybe a vendégfogadóba Deák János őcsényi lakossal, a kocsmárosnő és ennek 13 éves fia együtt estvélelvén, mintegy két fertál tízre két honvéd, akik Eszéknél voltak, és két helybéli lakos a fogadóba bėjöttek és egy proclamatiot olvasott fel az egyik honvéd – mely a f(olyó) évi ápril 12-én Szabadkán Gróf Batthyány Kázmér aláírása alatt költ, és melyben mondatik, hogy Erdél ország már kitisztult, Szenttamás már nincs többé, s császári szuronyok a magyar seregek elől futnak, mint a nyúl. Itt a nap, hogy a köznép felkeljen az ausztriai sereg megsemmisítésére, rontsa le a hidakat, szagassa fel az országutakat. De jaj annak ki a nép elnyomásában segédkezett, kinek fiait a császár Olaszthonban cipeli, hogy a szegény szülők még sírját se láthatnák. Általjában rettenetes szerkezetű proclamatio. Ezen proclamatiot egy teknyő csináló cigány hozta nagy mennyiségben – ezen cigány Őcsényben lakik, de az erdőbe megyen teknyőt csinálni, ezen alkalmmal túl a védekkel összeköttetésben jön és mindenfélét becsempész. Ápril 15-én ilyen proclamatiot hozott Decsre, Pilisre és Nyékre, de már Szekszárdon is elterjedtek. A cigánt, a két honvédet, és a két őcsényi lakost az őcsényi kocsmárosnő esméri.”*

A sárközi cigányok is a hagyományos foglalkozásokat űzték: a lókereskedést, fémmegmunkálást, zenélést, tolvajlást és kéregetést („faluzás”). Decs, 1795. jún. 14. „*Girgi Czigány Felesége Rusi, Bálint János háza fel verése és abból lett egy kenyér és egy Len Gatyának ellopásáért, de főképen az Ház fel veréséért 32 korbáts ütésekkal büntettetett.*” Három lúd veszett el Bátaszéken, tolvaj Sárközi István 16 éves nőtelen „*Bottyai Baranya m. születésű, jelenleg Bátaszéki cigányok között kóborló cigány.*” (1855. okt. 10.) Decs, 1855 aug. 11. Sárközi Mihályné Bottyán Rózsa vallomása: „*Ez idén tavaszon, midőn a faluba kéregettem Varga Jánosnő meg szollított, hogy vessek neki kártyát, és mondjam meg, mi károk van, én aztán kártyáimat elől vévén, vetettem a kártyát, és miután háromszor is egymás után vettem, és néki a kártyavetés közbe semmit sem szoltam, ezt mondta: Kereszt anyám semmit sem tud ked mert a Szénánk égett el, és meg sem tudja ked kivetni, mi azt feleltem neki, édes fiam ez csak olyan koczka a mit nem tudok, azt nem is tudom kivetni. . . én mást nem mondtam: sok idegen cigány aszony jár be Detsre kik szinte kártya vetést szoktak tenni – mivel a Decsi aszonyok azt igen szeretik. . .*” Valóban a decsi asszonyok szerették a misztikumot, ahogy egy levélből tudjuk: „*. . . mert a Kártya vető cigány asszony mondotta vádlónak, hogy közel szomszédban van, ki a pénzt el lopta.*”

A muzsikások helyzete sem volt irigylésre méltó. „*Azon panasz – melly az Uradalmi Kotsmába való múzsikálás, soha betiltva nem volt, csak olyan utasítás adatott a Muzsikásoknak, mivel két banda, edgyik jobb, a másik rosszabb van a faluba, hogy felváltva muzsikáljanak, úgy, hogy, ha a jobb banda edgyik vasárnap az Uradalmi kotsmába muzsikál, másik vasárnap a Helységében mennyen muzsikálni, hasonlólul a rosszabb banda is akképp cselekedjen, – és még ezen szabály mellett is, nem muzsikált a jobbik banda, Szent Mihály naptól fogva többet háromszornál a Község kotsmájába és ez a Helység kocsmájába háromszori muzsikállása a jobbik bandát akarná a maga kocsmájába alkalmazni, és az általunk tett szabályt azért keresztelte betiltásnak, – pedig hiszen, mi községbeliek adunk a kérdésbe forgo muzsikusoknak Lakhelyet mi tartyuk őket egész éven át, kenyérrel, zsiradékkal, s tüzelővel, naponként házunknál meg keresvén bennünket, ha tehát félév alatt 3szor községi kocsmánkba őket muzsikállásra felhívjuk, nem neheztelheti a Kotsmabérlő, akkor a midőn ő meg, az egész évi időszakba muzsikáltathat velők a maga Kocsmájába folytonossan.*” (Decs)

„*Lengyel József decsi lakos féktelen jókedvében Dóci János muzsikus cigányt, mert az nem úgy húzta kedvére, egy székkal sújtott fejére, minek következtében a szerencsétlen cigány 2 hétig gyógyuló sérülést szenvedett.*” (Decs, 1905.)

A Tolnavármegye című megyei lap tudósít egy érdekes esetről, amely az emberi naivitás szemléletes példája. „*Csaló cigányok. Furfangos csalást követett el a napokban egy cigányasszony. Elment K. I. vagonos polisi gaz-*

dához és előadta nagy titkolódtva, hogy könnyen nagy vagyonra tehet szert. Él ugyanis Parrag községben egy elátkozott cigányleány, akinek mérhetetlen kincsei vannak és akit csekély összeggel megválthatna és a kincsei is az övéi lennének. K., jóllehet értelmes, biróviselt ember, hajlott a dologra, el ment Parragra, ott látta a cigányleányt meg a tömérdek bankó és arany pénzét. A cigányasszony tehát igazat mondott. Abban egyeztek meg, hogy K. ötezer koronát fizet váltság-összegül, a közvetítési díj 50 forint volt kikötve, de a cigányasszony abból is önként elengedett 25 forintot, mert ő csak K. uramnak akar használni. Most már a cigányasszonynak az ura jött K-val vissza, aki sógorával aláírt egy váltót, arra Szekszárdon a pénzt egy takarékpénztárból felvette és ment a cigánnyal haza Pilisre. Este jól megvacsoráztak, K. elálmosodott és ledőlt a mellékszobában, a cigány is alváshoz készült, kitette óráját, pénztárcáját és bement a szobába, hol K. feküdt, ott valószínűleg chloroformot szagoltatott vele, kabátjából az 5000 koronát kivette, kiment az udvarra és vissza se jött többet. K. uramat csak egy óra múlva tudták életre kelteni, de addigra a cigánynak is, meg az 5000 koronának is nyoma veszett.”

„Jelenleg Báta a bécsi fent említett alapítványi uradalomhoz tartozik, van 600 lakháza, 2598 Rkthl, 500 Ref., 16 g. n. e. (teknő csinálló oláh cigányok), 18 izraelita, összesen 3141 lakosa. A két első hitfelekezetbeliek tiszta magyarajkuak.” (Báta Pesthy Frigyes helynévtárában – 1865)

„Báta községét a Duna s ennek árterében erdőségek környezik, egyszersmind a Dunán innen fekvő megyékbe átjáró révvel bír. Ezen kedvező körülménynél fogva a mindenféle fajta cigányoknak ősidőktől kezdve kedvencz forgalmi és tartózkodási helye.

A teknővájó cigányok a bátai szigetben bírnak ugyan teleppel, de a melegebb évszakban az erdők különféle részein dolgoznak. A sátoros cigányok, kik nyáron a termékeny Bácskában tartózkodnak, télre a fában bővelkedő Bátára húzódnak. A zenész cigányok régtől fogva a »régí temető«, »czigányvölgy«, »szurdok«, »csóka« utcákban laknak. A kolompárok a községen kívül, a »síkon« építettek. A lovakkal üzérkedők, kártyavetéssel, embercsalással, koldulással, lopással foglalkozók, újabban szintén a községben, leginkább a »temető utcá«-ban vettek maguknak télre lakást.

Nevükre nézve: Sárköziek, Kolompárok, Bogdánok, Balogok. A vallást illetve: keresztelt katolikusok, görög nem egyesültek, természetimádók, pogányok. Néhányan törvényes házasságban is élnek. A község legnagyobb része római katolikus lévén újszülött gyermekeiket keresztelésre templomunkba hozzák. A kereszteltek anyakönyvében sok cigánynak neve fordul elő” – írta Szalczer Sándor bátai plébános 1898-ban.

Szalczer plébános jó megfigyelőnek bizonyult, éles szemmel látta, hogy Bátán a cigányok szinte minden csoportjának képviselője megtalálható.

A teknővájó cigányok viszonylag korán megtelepedtek a település határában. A környékbeli erdők biztosították számukra a munkájukhoz szükséges alapanyagot. Ezt a csoportot környezetük oláh vagy teknős cigányoknak nevezi, utalva nyelvükre, illetve hagyományos foglalkozásukra. A szakirodalom beás cigányok összefoglaló néven tartja számon román nyelven beszélő, famunkával foglalkozó csoportjaikat.

Famunkával foglalkozó cigányokról már a 18. századi összeírásokban is találunk szórványadatokat, főleg Magyarország déli részén, valószínűleg a török hódoltság alól felszabadult, elnéptelenedett megyékben telepedtek le először. Egyes csoportjaik Bátára is Baranyából, Vajszlóról érkeztek, mint pl. a Kis Ignác család, mellettük itt éltek még a Bogdánok, a Baloghok, a Kalányosok, a Farkasok, a Mihalovichok, a Palkók, a Nagyok.

A 19. század végi összeírás létszámuk növekedéséről tudósít a Dunántúli déli részén. Összefüggést feltételezhetünk a havasalföldi és moldvai rabszolga-felszabadítások és a román anyanyelvű faárukészítő cigányok nagyobb létszámú csoportjainak megjelenése között. Az érkező csoportok összetétele – munkavégzésre szerveződött önálló kiscsaládok együttese – és településmódja (állandó lakóhely, a faanyagtól függően változó munkahely) korábbi letelepedett életmódot feltételez.

Az 1893. évi cigányösszeírás anyagában a faárukészítők megoszlása a következő volt: az összes cigány kézműves 7,29%-a teknőkészítő (2968 fő) 3,81%-a fakanálkészítő (1976 fő), valamint 203 orsó készítőt és 44 favigót is összeírtak.

A teknőkészítés férfimunka, mégis az összeírás szerint a teknőkészítők ötöd része nő. A beás faárukészítők legszívesebben nyárfával dolgoztak. A szükséges fát rendszerint az uradalmaktól kapták, az anyagért az elkészült faáruval fizettek. Általában a fatulajdonos és a készítő fele-fele arányban osztoztak a kész termékeken. Az általuk készített termékek zömét a paraszti háztartásoknak készítették: sózó-, mosogató-, dagasztó- és mosdóteknőket, szakajtókat, fa evő-, keverő-, tejfelszedő és zsírkavaró kanalakat, fatányérokot, disznóvályúkat, szerszámnyeleket, lapátokat stb.

A kész termékeket az asszony árusította, cserélte, és értékesítették a teknővájás melléktermékét, a forgácsot is. A fiúk már 10-12 éves korukban kezdték elsajátítani az egyes tárgyak készítésének munkafolyamatait, a kis méretű, egyszerűbben elkészíthető termékeken kezdve. Teknőt csak akkor csinálhattak, amikor már kellő gyakorlattal és mesterségbeli tudással rendelkeztek.

A legrégebb cigányfoglalkozások között tartja számon a kutatás a zenélést. A cigányzenekarok a 19. század közepére már mindenütt megtalálhatók, ahol cigányok éltek. A prímhegedű, kontra vagy brácsa, cimbalom

és nagybőgő összeállítású hagyományos együttesek segédprimással, még egy kontrással, klarinétossal, csellistával bővílhettek.

Az összeírások azonban azt bizonyítják, hogy egy-egy foglalkozás nem biztosított elegendő jövedelmet, ezért gyakoriak a több foglalkozást űzők, pl. kovács-zenész stb. A fémművesek létszáma is jelentős, mellettük megjelentek a lókereskedők, kiknek asszonyai a jóslás mellett aprócikkkel házaltak. A cigány lókereskedők és cincárok az első világháború idejéig jelentős befolyással rendelkeztek, elismert szakértőként az állami lófelvásárló bizottságok munkájában is részt vettek.

Magyarországi felbukkanásuk első pillanatától fogva összekapcsolódik a cigányok neve a fémművességgel, elsősorban a kovácsmesterséggel. A kovácsok mellett a cigány fémművesek másik két népesebb csoportja az üstkészítők és a szegkovácsok.

A 18. századtól már általánosan használt fogalom a cigányokkal kapcsolatban a faluzás, amely nem jelentett mást, mint a falujárást, a kéregetést, az asszonyok jóslását és leggyakrabban a lakosok félrevezetését és meglopását.

Balázs Kovács Sándor

Nemzetiségi együttélés Tolna megyében

A Dél-Dunántúl, benne Tolna megye a 18. századi betelepítések óta Magyarország egyik jellemzően soknemzetiségű tájegysége. Németek, magyarok, szerbek éltek itt egymás mellett, gyakran nem a legjobb egyetértésben, de egymásra szorulva. Az itt élt népcsoportok nemzeti sajátosságai jelentősen eltértek, és el is különítették egymást, például a magyart a némettől vagy szerbtől, még abban az esetben is, ha egy településen éltek. Az együtt élő népcsoportok minden különbségük ellenére elsősorban gazdaságilag voltak egymásra utalva. Környékünkön a táji munkamegosztás mellett az etnikai munkamegosztás is fontos szerepet játszott. A magyarok főként földműveléssel, szőlő- és gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak, a németek árutermelő földműveléssel (dohány- és szőlőtermesztéssel, majd szarvasmarhatartással), és az iparosok jelentős része is közülük került ki.

Tolna megye területe a török alatt szinte teljesen elnéptelenedett, ezért a földesurak német ajkú lakosokat telepítette ide a német birodalomból. Legtöbbjük rajnai frank (Hessen, Fulda, Baden), a valóban sváb földről érkezettek kevesen vannak.

Európa fejlettebb részéből érkeztek. Gazdálkodásuk ezért jobban alkalmazkodott a kibontakozó új piacokhoz, gazdasági viszonyokhoz, ezért számban és anyagiakban megerősödtek. Megtelepedésük után szinte minden falu egyénileg fejlődött tovább. Később beszivárogtak a magyar és szerb falvakba, és ezekben megközelítették az őslakók számát, vagy fölébe kerültek. A német expanziót Egyed Antal felmérése már rögzíti 1829-ben: „... a hová a nyughatatlan Német faj magát bé helyezheti, a Magyarok közé, idővel a lomha magyart szülötte földjéről kimarja...” A törzsöröklési rend egyenesen tőkefelhalmozásra kényszerítette a németeket. Szolgalegények szívósan összekuporgatott pénzükön vásárolták fel a földet a magyaroktól, szerbektől. A németek olcsóbban élnek. Csak falun belül házasodtak, vagy a közeli falvakból, nem költöztek a távoli atyafiság fenntartására. A német hétköznapi táplálkozása takarékosabb. Német szokás volt a rozskenyérfogyasztás, a bálók batyus jellege. Sok egyszerű és olcsó ételt (bodzalekvár és szörp, cukorrépából főzött édesség, burgo-

nyás és tejes ételek stb.) fogyasztottak. A völgyeségi sváb történeti értékrend-munkaetika folyamatosan formálódva, sikeres életmodellt adott a kapitalizálódó völgyeségi parasztságnak. A német mentalitás folyamatoságát a falvankénti elkülönültség, a faluközösségek sajátos arculatának kialakulása, a vallási különbségekből adódó életmódbeli eltérések biztosították. A telepés életforma, egyes csoportjaik és családjaik kezdeti sikerességét/sikertelenségét alapozta meg. A „félelemből takarékoskodó embert” felváltja a „halmozó”. A kezdeti szükségletek racionalizálását pedig a célszerűség etikája. Mivel viszonylag nagyobb tömegek léphettek a polgárosodás útjára, gazdasági etikájuk modellként szolgált a többieknek mint felemelkedési stratégia.

A nemzetiségi létforma mindig értékes népi műveltséget őriz meg, mert fennmaradásért hagyományőrzővé lesz. A 18. században Tolna-Baranyába (Sváb Törökország – Schwabische Türkei) betelepült németek őshazája az egész délnémet nyelvterületen keresendő: Elzász, Lotharingia, Hessen, Württemberg, Bajorország és különböző osztrák tartományok

A 18. században Magyarországra telepedett németek kultúrája más irányba fejlődött, mint a kibocsátó német területeké. Magukba zárt, néha egymástól is elszigetelt közösségekben, tovább megőrizték az óhazából hozott népművészeti motívumkincset, -formát. Idővel mindig a többség hagyományai lettek egy-egy falun belül uralkodóvá. A régi paraszti műveltségben a nyelvtől függetlenül sok közös vonás figyelhető meg.

A Tolna megyei németeknek az elzárkózás és a tartózkodás volt a legfontosabb és legjellemzőbb tulajdonsága. Elsősorban föld- és vagyonszerzésre rendezkedtek be. Áruterelésre, a piaci lehetőségek minél teljesebb kihasználására törekedtek. A piac igényeihez gyorsan tudtak alkalmazkodni, átalakították a termelési szerkezetet. A termelést nem rendelték alá presztízsszemponthoz, „nem szégyelltek” tehenet befogni, vagy vizes bort készíteni és fogyasztani. Ezzel szemben a szorgalmas, beosztó, takarékos, céltudatos, vállalkozó polgár volt. Úgy ismerték őket – ellentétben a magyarokkal és a szerbekkel –, hogy asszonyaik is kivették részüket a gazdasági munkából: fuvaroztak, tehenet fejtek, a szántásnál lovat hajtottak. Különösen jellemző volt rájuk szorgalmuk és munkabírájuk. Feljegyezték róluk, hogy évi átlagban napi 12-14 órát is dolgoztak. Gazdálkodásukra a 19. század közepéig – elsősorban magyarokénál nagyobb gyermekáldás miatt – a családi munkaszervezés volt a jellemző. A béres fiúk és a szolgálólányok is a családból kerültek ki, s így nem kellett mezőgazdasági munkásokra és napszámosokra költeniük.

Mindennapjaikban, ünnepnapjaikon megelégedtek az egyszerűbb, olcsóbb áruval. Viseletük egyszerű, nem hivalkodóan színes, mint a szomszédos sárközieké. Nem vásároltak tömegével viseletdarabokat, keve-

sebbel, tartósabban megelégedtek. Nem egyszer tehetős parasztlány 18 éves korában kapott ünneplő ruháját használta egész életében. Szegényebb és kevesebb ünnepet tartottak, szigorúan elítélték a kocsmázást, és a bálók alkalmával a bort is hazulról vitték.

A sváb családok élelmezése az önfogyasztáson alapult. Étkezésük szerényebb a magyarokénál: sok gombócot, burgonyás ételt, babot ettek, beosztásuk jobb volt, dologidőre tartalékoltak. A tej azonban úgy tűnt el a felnőttek és gyermekek étrendjéből, ahogy piacépessége megteremtődött. A német nem kímélte a vászoncselédet. Asszonyok, lányok kaszáltak, szántottak. Valójában a férfi is, családja is kemény életet élt. A szegények és gazdagok meglétét csak az eltérő szorgalomnak tulajdonították. Kifelé sem mutatott különösebb szociális érzékenységet. Jótékonykodása igen szűk körű. Ajtaja előtt megálló cigánynak vagy koldusnak csak egy darab kenyeret ad, ha ad. Embertársain általában nem sokat segített, mert saját megélhetéséért, vagyonszája gyarapításáért dolgozott.

A németek fő tevékenysége az iparűzés mellett a földművelés, szőlőtermesztés, bortermelés és az állattartás. A 19. században népszerűsödött a tehenészet. A magyar paraszt nem nagyon kedvelte a tejgazdaságot. Ragaszkodott a gulyában való neveléshez, a gulyaállat kivágásához. Inkább szeretett borjút nevelni, amely elissza a tejet, mint a tejet feldolgozni. Ezzel szemben a németek már istállózó állattartással foglalkoztak, ami a takarmánynövények, a lóhere és a lucerna szakszerű termesztésével vált lehetségessé. Elterjedt a bonyhádi tarka tájfajta szarvasmarha, de egyéb fajták is megtalálhatóak voltak.

A 19-20. század fordulója a német falvak viszonylagos jólétének időszaka volt, de ez csak átmenetinek bizonyult. A felszabadító háborút követően az elnéptelenedett területekre érkező, zömében a 18. század első felében betelepített németek Tolna megye kevésbé jó adottságú részeire kerültek. Bár bizonyos könnyebbséget jelentett, hogy az egyes telepés falvakkal a földesurak szerződésben állapodtak meg a kötelező szolgáltatások mértékéről, kizárólag földművelésből e területeken nem lehetett megélni. Ezért a német falvak esetében különösen nagy szerepe volt az elsősorban ősztől tavaszig folytatott háziipari tevékenységnek, továbbá az árutermelésnek, majd az állattenyésztésnek. A német telepések a táji munkamegosztásba hazai előképeik alapján igyekeztek bekapcsolódni. Ahogyan például Hessenben, Württembergben vagy Pfalzban elkülönültek az üvegfúvással, asztalossággal, fazekassággal foglalkozó falvak, így alakult ez a Völgységben is. A mezei munka mellett a férfiak Bátaapátiban klumpát, szalmaszéket, rokkát készítettek. A már a 17. század végén fejlett manufaktúrákkal és paraszti fazekassággal rendelkező Hessenből, valamint Pfalzból érkező mórágiai telepések – mivel csupán a dombok

között meghúzódó falu sovány földjének megműveléséből nem tudtak megélni – hagyományait folytatva kiegészítő tevékenységként a házak mögötti löszfalba vájt hosszú kemencékben edényeket égettek a környékbeli agyagból. Mucsiban télen az asszonyok fontak, a férfiak szóttek. A dohány, a repceből ütött olaj, a mák s a kedvező adottságú területeken megtermelt borral történő kereskedés biztos bevételt jelentett. A filoxéra után a keresett bonyhádi tájfajta szarvasmarha tartása és tenyésztése nyújtott megélhetést.

A magyar falvak nagycsaládszervezetétől eltérően e településeken a lakodalom után a fiatalok csak addig maradtak a fiú szüleinél, amíg sikerült pénzt összegyűjteni. Ekkor külön költöztek, s igyekeztek önálló életet kezdeni. A telken az istállók mögött volt a kert, a hostel. A két szobából és konyhából álló, a 19. század elején még többnyire fából, később, ahol lehetett kőből és vályogból épült, szalmával vagy náddal, utóbb cseréppel fedett házakban a bútorok igen egyszerűek voltak. Bátaapátiban például az utcára nyíló szobában egy vagy két pad, diófa asztal, ágy, festett, ruháknak való láda, egy szekrény, két szék és egy kályha állt. A hátsó szoba berendezése még egyszerűbb volt.

A törzsöröklési rendszerből adódóan általában egy kedvezményezett, gyakran a legfiatalabb fiú örökölte a földet, a többi pedig ipart tanult, s ha összegyűlt egy kis pénze, földet vett. Ez a tényező is közrejátszott abban, hogy a 19. század közepére ugrásszerűen megnőtt az egyes német falvakban az iparosok – takácsok, asztalosok, klumpakészítők, kékfestők, kőművesek, ácsok, fazekasok – száma. Az általuk készített bútorokkal, fazekasárukkal, szőtt lepedőkkel egyrészt a német falvakban, másrészt a református magyarság településein találtak piacot.

Az itt élt nemzetiségek között természetesen nemcsak ellentétek voltak, hanem aktív gazdasági kapcsolatok is, amit bizonyít a decsi testamentumkönyv is. A sárközi magyarok, ha megszorultak, a szomszédos hegyközi németektől vettek fel kölcsönt zálogos rét adásával. A rét kamata a szénatermés volt. A kölcsönt gyakran borban fizették vissza. A sárközi falvak és a hegyek közé települt német községek között csaknem három évszázadra rugó kapcsolat alakult ki. Például a mórágiakat a felekezeti összetartozás hozta közel a Sárközhöz. Ez annak tulajdonítható, hogy az 1724-ben Hessenből és Pfalzból Mórásra települt német lakosság református vallású volt, akárcsak a sárköziek többsége, s mivel az első évtizedekben szegénységüknél és csekély létszámuknál fogva nem tudtak papot tartani, a térben hozzájuk legközelebbi egyházközség, Alsónyék papjához vitték keresztelni gyermekeiket, mentek házasodni és hívták a lelkészt temetésekhez.

A környező német települések lakói – következve a falvak helyzetéből – zömében a sárközi telkes gazdáknál keresték meg egész évi kenyerü-

ket. Faluhatáruk kicsi volt. A 19. század második felétől kezdve szűknek bizonyult a mórági és a többi környékbeli német település határa. A meredek domboldalak és a vizenyős rétek alkalmatlanok a gabona- és takarmánytermesztésre. Nagy területeket foglaltak el az idegen birtokosok erdei és Mórágyon a kőbánya is. A telkes gazdák akkor lélegeztek fel kissé, amikor a falvak középbirtokosai valami miatt megváltak egyes földdarabjaiktól (lóverseny, kártya, egyéb szerencsétlenség). Ilyenkor a sváb gazdák tüstént felvásárolták azokat a szántókat, és például Mórágyon szőlőültetvényekké törték fel. Földéhségüket az is csillapíthatta, hogy egy-egy természeti csapás vagy a családfő halála a tönk szélére juttathatta a hátramaradottakat, különösen, ha adósságokat is hagyott hátra. A lehetetlen helyzetbe került emberek kénytelenségből túladtak földjükön, átcsúszott azok kezébe, akik a falvak „bankárjai”, pénzkölcsönzői voltak. A sárközi magyarok esetében ezek általában a környékben élő német gazdák közül kerültek ki, akiknek volt kölcsönözhető tőkéjük.

Ezt a földvásárlási folyamatot segítette elő, hogy a magyaroknál minden fiú egyenlő részt kapott az örökségből, ritkán tanult ipart a gyermek. A németeknél törzsöröklési rend uralkodott, egy örökölte a földet, a többi pénzben fizették ki. Elsősorban az öröklésből kizártak tanultak ipart, és egy gazdaságban dolgozva teremtették meg a kifizetésre szánt tőkét.

S amikor már ezek a földbővítő tartalékok is kimerültek, a meggazdagodott németek körülnéztek a szomszédos falvakban. A német települések német szomszédaiknál ugyanazt látták: szűk határ, földhiány. Nem csoda, hisz ezeknek a falvaknak már telepítésük idején is igen szűk és rossz minőségű föld jutott. A sárközi falvaknak gazdag határa volt, így e terület látszott egyedüli földszerző megoldásnak. Eleinte csak szénavásárlóként, fűbérben jószágot hajtóként ismerte meg őket a sárközi nép, később bérelni kezdték a legelőket, egy idő után feltörték szántónak, házat és tehénistállót, juhaklot építettek rájuk. A bonyhádi piros-tarka tehének „meghálálták” a gazdag abrakot, bőven adták a tejet, amit a tejföllel és túróval együtt az asszonyok és lányok kannákban hordtak be Szekszárdra, Bátaszékre árusítani. A falvak és szállások népe szőlőcefréből és szilvából a mórági Szalbach-féle szeszfőző generáció üstjeiben égetett pálinkát mérték ki.

Andrásfalvy Bertalan is említi a Duna mente ártéri gazdálkodásáról írott könyvében, hogy a bátaszéki németek korszerűbb paraszti mezőgazdaságot folytattak, mint magyar társaik. Nemcsak a helybeli, hanem a sárpilisi, alsónyéki és decsi magyaroktól is sok földet vásároltak fel. Ha eladó föld nem volt, béreltek is. A bátaszéki kereskedők gyakran szélesebb körű tevékenységet folytattak annál, amit szokásosan kereskedésnek nevezünk. Elterjedtek voltak a különféle bérletek. Mayer Alajos bátaszéki fa- és borkereskedő például 1900-ban a sárpilisi községi földeket bérelte.

A sárközi vizek bérletét is általában német bérlők vállalták, főleg tolnai fisérek halásztatták le a különféle vizeket (Sárvíz, Báták, különböző fokok).

A kezdeti időben a sárközi magyarok megpróbálták még védekezni a német térhódítás ellen. Alsónyék község tanácsülési jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy *„Nagy Péter a Láng hídja mellett lévő malmot bíró Bátaszéki Németnek ugyan ott a Malomhoz közel lévő szilvássát el attá 56 forintokon, alattomban. Melyet a Helység meg tudván, a Némettől mint Nyéki Határban lévő birtokot el vétetvén a Helység közönséges szükségére fordíttatott, az fellyebb ki tett 56 forintok a Helység cassájából le tétetvén érette, akkori bíró.”*

Az 1818. évi földkönyv szerint a pilisi határban csak sárközi magyar birtokosok rendelkeztek földterülettel. A jobbágyfelszabadítás idején azonban már feljegyeztek német, elsősorban várdombi tulajdonosokat is. Természetesen ezek a birtokszerzések még nem nagy mérvűek és nem nagy mennyiségűek. Például Koch Antalné birtoka 4 parcellában 2800 négyszögöl szántó, Vili Jánosé 5 darabban 5971 négyszögöl, a többi 33 és 1360 négyszögöl között mozgott. Elsősorban Várdomb településhez közel eső Hegyalja dűlőben. A pilisi szőlőhegyen szinte minden várdombi gazdának volt földterülete, elsősorban a rosszabb minőségű hegytetőn. A sárközi település, Sárpilis felé haladva egyre kevesebb volt a német kisbirtokos, 1859-re azonban már megszorodott a számuk, és a birtoknagyság is nőtt.

1942-re, a következő kataszteri térkép elkészítésének idejére a hegy alatti szántón, az Országúti dűlőben alig volt már pilisi tulajdonos. Sőt míg 1864-ben hat dűlőben még egyáltalán nem találhatunk német birtokost, addig 1942-ben már nem volt olyan határrész, ahol ne birtokoltak volna német gazdák kisebb nagyobb földterületet. Az 1943-44-es pilisi gazdakönyvek szerint a Mórággyról ideszármazott Glöckner testvérek már 53 kh 1371 négyszögöl földet vásároltak a pilisi határ legkeletibb részén, ahol két gazdaságot, szállást építettek fel maguknak és családjuknak, de a településen viszonylag későn, csak a második világháború alatt vettek házat, sőt Szekszárdon egy kocsmát is birtokoltak. Hasonló a helyzet a decsi határban is, annyi különbséggel, hogy itt elsősorban a bátaszéki, alsónánai, mórággyi és szálkai németek jelentek meg földvásárlóként. Már az 1851. évi telekkönyv felsorolja őket, elsősorban szőlőföldet birtokolnak. A szőlőhegy mellett főként a jobbágyfelszabadítás idején elkülönített, és kiosztott réteket és nádasokat vásárolták fel, majd ezeket feltörve nagy földbirtokokra tettek szert. Például 1882-ben a Nagyhát dűlőben a bátaszéki Rull János már kb. 100 kh szántóval és 3 kh réttel rendelkezett stb. Valamennyi német birtok mentesített ártéren feküdt.

A német térnyerés ellenére az itt élt népcsoportok a *„békés egymás mellett élést”* valósították meg. *„A magyaroknál is talán konzervatívabb német*

parasztot a faji tulajdonságok, lelki adottságok, sokszor kiélezve a vallási különbségek által, élesen elkülönítik a magyartól. A legritkább esetben házasodnak össze, de századokon át a legteljesebb egyetértésben élnek egymás mellett. A békés együttélés annyira általános jellemzője ennek a viszonyoknak, hogy teljesen elhomályosítja a torzsalkodás elszigetelt eseteit. A gyűlölködés egyes, nem általánosítható esetei nem lépik túl azt a mértéket, amely az egyfajta falusi társadalmakban is megszokott és elkerülhetetlen jelenség... A tolnai sváb és a magyar között azonban hagyományosan a jó viszony. A lakosság 78%-a magyarul tud. A magyar szóra tisztességtudóan magyarul válaszolnak."

A gazdasági térhódítást, igaz a völgyeségi föld szűke sarkallta, de kielégítésében partnerekre talált a Sárköz népében. A lecsapolások utáni meggazdagodás házkorszerűsítő, lakás komfortizáló hulláma arra készítetett számos sárközi polgárt, hogy lemondjon néhány parcella földjéről, s árából fedezze kiadásait. A rendkívül drága és pazar sárközi népviselet temérdek pénzt emésztett fel, újabb ok a föld eladására. A sárközi népviselet a kalotaszegi mellett a Kárpát-medence legdíszesebb, leggazdagabb, legdrágább viselete. Előállítására nagy erőfeszítést kívánt a szülőktől, melyet levéltári forrásaink is megerősítenek. Tóth Mihály alsónyéki lakos levele szerint: „...oka annak, hogy én édes szüléimmel kellemetlenségben jöttem, nem más mint az mikép egy leány testvérem van, ki nem véve figyelemben szegény sorsunkat – a legelső gazdák leányaival kíván ruházatban versenyezni, ennél fogva azon napszámokat, mellyeket keres az általam eszközölt háztartási költségekkel közzé nem teszi, hanem magának külön elrakván, egy részt ez által nehezíti a ház fenntartás kölcségét, más részt ezen keresménye elég nem lévén ruházatára, azt kívánna mikép én azon öszvegen túl, mit kézi munkáim keresményéből ruházatára adok – még minden szerzett marháim eladását eszközölném s abból őt kívánata szerint úri módon ruháznám. – Ezt azonban én kinek édes szüleimet, leány testvéremet, magam három tagú családját élelemmel, fűttővel, ruházattal, ruházattal ellátni, ezen kívül egyházi, községi és császári királyi adózásaimat tellyesíteni kell és csupán magam keresményéből nem tehetvén, kívántam, hogy a közös kenyéren élő ház népe szükségére fordíttassék, – azt pedig, hogy cifra ruháért a járó jószág végkép elpusztuljon, elleneztem, mire leány testvérem és édesanyám – ki most már örömezt inkább lányát házasítaná fiúl a házhoz, engem pedig ki eddig a család fenntartója voltam, szélnek botsátani kívánna – fel haragudván, a külömben is természeti nyomorult édes atyám ellenem felharagítottál." A szállásokon élő németek részen álltak, vevők voltak az egykézés miatt kiháló törzsökös magyar családok földjeire és házaira.

A németek háziipari termékei is utat találtak a Sárköz népéhez. A német telepések a 18. században nagyon kevés felszereléssel érkeztek Tolna

megyébe. Közöttük már a beköltözéskor viszonylag nagy számban voltak iparosok, az új hazában az otthon használt szerszámokat, eszközöket készítették el. A táji munkamegosztásba is a hazai előképek alapján igyekeztek beilleszkedni. Ahogyan például Hessenben, Württembergben, Pfalzban elkülönültek az üvegfúvással, asztalossággal, fazekassággal foglalkozó falvak, úgy alakult ez Magyarországon is. A dohánytermesztés, a borkonjunktúra és a keresett bonyhádi szarvasmarha tartása előtt sem lehetett kizárólag földművelésből megélni a német falvakban. A korai időszakban az elsősorban ősztől tavaszig végzett háziipari tevékenységnek volt nagy jelentősége. Bátaapáti mellett, az egykori Lasshüte üvegyártással, a falu székkötéssel, Mórágynak fazekassággal foglalkozott.

A mórágynak Gardi családban nemzedékről nemzedékre öröklődött a kőfaragás tudománya. Székfaragók, székkötők egyesével, párosával indultak a sárközi falvakba, akárcsak a fazekasok lábasaikkal, tányérjaikkal és korsóikkal. A mórágynak fazekasok sajátos stílusú edényművességet alakítottak ki a sárközi vásárlók ízlésének megfelelően. A települést a 18. században telepítették újra. 1724-ben és 1784-ben Hessenből és Pfalzból érkeztek református németek, először 36 család. Az ekkor készült edényeik még közvetlenül a szülőföld fazekas hagyományait, formakincsét és motívumait idézik. Az ünnepi alkalmakra gót betűs, felírtos tányérok készültek, használati edényeik között voltak a speciális funkciójú fennálló edények is. Fazekas termékeik a völgyes német falvak és a hartaiak számára készültek. Később elsősorban a református sárközi magyarság és Váralja volt a díszes mórágynak tányérok, tálak vásárlója. A mórágynak parasztfazekasok voltak, csak az év egynegyedében folytatták mesterségüket. A korai századokban konyhaedényeket is készítettek: szűrőtálat, fazekat, korsót, lábast, köcsögöt, de készültek itt kályhaszemek is tűzálló földből. A legkorábbi ismert mórágynak tányérok és bokályok az 1830-as évekből származnak, és fehér alapszínűek. Az 1860-as évektől kezdve azonban a vörös és fekete szín vált jellemzőjükké. Az 1880 után leginkább a szekszárdi fazekasok műhelyéből kikerülő kerámiáknak azonban már csak díszítése, motívuma volt mórágynak. A falubeli fazekasok felhagytak a mesterséggel, s áttértek a sokkal jövedelmezőbb szarvasmarhatartásra, hogy szívós munkával megteremtsék a gazdasági alapját annak a folyamatnak, amelynek során unokáik felvásárolták a szomszédos sárközi falu, Alsónyék határának nagyobb részét.

A sárközi bútor összefoglaló elnevezése a Sárközben használt népi asztalos bútoroknak. Olyan bútorstílust jelöl, amely nem a Sárközben készült, de itt használták, és egységes stílusjegyeket hordoz. Ide szokás számítani a 19. század első feléig divatozó komáromi ládát, amelynek nem egy példánya utólagosan alátoldott fiókrésszel nagyobbítva, illetve helyileg átfestve maradt fenn. A 19. században a Sárköz fő bútorközpontja

Szekszárd és Baja volt, de kedvelték a Hartán készült ágyakat, és tágabb értelemben ebbe a körbe tartozik a faddi és váraljai bútor is. Hartán és Váralján elsősorban német asztalosmesterek dolgoztak, ez a feliratok helyesírásán is meglátszik.

A hartaiak kelendő tárgya nem a láda, hanem az ágy volt. Átvéve a díszágyneműhöz való jellegzetes komáromi ágyak kialakítási módját, a hartai készítőik, úgy látszik, főként a munkaigényesebb – és bizonyos jelentősen drágább – „lófejes” ágyakkal arattak sikert.

A Sárközön kívüli asztalos központok mellett számolni kell a helyben dolgozó mesterek munkáival is. A legjelentősebb decsi asztalos família a sváb származású Scherer család volt. Két nemzedékére emlékeznek, működésük, stílussteremtő képességük a 19. és 20. század fordulóján és az azt követő évtizedben készült bútorokon, illetve épületasztalos-munkákon követhető nyomon. Bútoraik közül a megismert formák: sarokpadok, tükrös szekrények, tálalószekrények, teljes hálóegyüttesek, a historizáló formaalakítás és díszítés alapján, a helyi ízlés elvárásainak hatása alatt képviselnek egyedülálló stílust.

A famegmunkálás speciális ága az esztergályozás, a hengeres, gömbölyű formák, üreges testek előállítását volt. Az esztergályos készítette a 19. századig használt fa ivó- és étkezőedényeket (fakupa, fatál, fatányér). Faedényeken kívül rokkát, orsót, bútorrészeket, mozsarakat, csapot, csigát, dobozt stb. is készített. Az esztergályosok készítették a német falvak jellegzetes „hosszú házainak” tornácoszlopait és a hársfából esztergált, gyékénnyel bevont ún. sváb székeket. Ennek központja a Baranya megyei Ófalu volt, de a Tolna megyei német nemzetiségű falvak lakosai is foglalkoztak vele, például Bátaapáti, Cikó. A székeket a közeli erdőségek fáiból, juharból, bükkből, akácból, gyertyánból és – elvéve – tölgyből esztergálták. A fát előbb fejszével felhasogatták, baltával kinagyolták, s csak azután vették munkába az esztergával. Egészen az 1870-es évekig lábbal hajtott és rugalmas gyertyánrúd segítségével működtetett orsós esztergát használtak. Ezt váltotta fel a fejlettebb típusú lendkerekes, lábbal hajtott eszterga. A szék váz kialakításához horonyvágót, simítóként és cigányfúrót vettek igénybe. Az üléshez való gyékényt a Duna mentéről, a Sárközből szereztek be. Július vége augusztus eleje között volt a kitermelés ideje. A sarlóval levágott gyékényt megszártva tárolták. Az összességében meginduló feldolgozás folyamán, fakéssel szedték szét a szálakat, és erősen benedvesítve sodorták belőlük a bekötéshez alkalmas fonadékot. Ezzel az üléskeretet előbb oldalirányban, majd pedig e fölött a hátsó és az elülső hevederléc között, sűrűn egymás mellé fektetve áttekerték. A két réteg között a befejezés előtt keményen kitömték gyékényhulladékkal. E fonott székek vásárokra szállítását és értékesítését egy-egy lovas fogattal rendelkező élelmes parasztgazda (kupec) bonyolította le. Főleg

a pécsváradai és a bajai hetipiac és vásár kínált jó forgalmat. A fonott, sváb székek elterjedése új javítószakmát teremtett. A „székkötő” gyékényköteggel a hátán faluról falura házalt, és a helyszínen javította a szék ülőkéjét. 1929-ben még 21 székest írtak össze Tolna megyében, közülük 17 Bábaapátiban élt.

Az esztergályos mesterség szakosodott ága a facipőkészítés, ők készítették a német viselethez tartozó, hársfából faragott facipőt, azaz klumpát. Ezt a munkát azonban kevés mester végezte, általában specialisták foglalkoztak vele. Nem így Bábaapátiban ahol a klumpakészítők száma egy időben a 40 főt is elérte, ezért a települést „klumpagyár”-ként is emlegették.

A házilag faragott klumpa és a pacsker (vászontalpú gyapjú térdharisnya) is a németek útján honosodott meg a szállásokon és a Sárközben is. Az ökörhajtáshoz a jármot is a hegyközi német falvakban készítették. Az első világháború után terjedt el a Sárközben a marha, elsősorban a tehén kocsi elé fogása, amit állítólag a mözsi németektől tanultak el.

A környező német falvak nagycsaládos fiai részint magyar nyelvet tanulni, részint szakmát például kovácsmesterséget tanulni jelentek meg a Sárközben.

Főleg a téglapítkezés adott alapot a kőműves mesterség elterjedéséhez. A gyakorlatban azonban ez a szakma egybefolyt a különböző építő specialistákéval, kik rendszerint bandákba szerveződve vállalkoztak a különböző új és hagyományos falusi épületek elkészítésére. A bandán belül nem volt mindenki képzett szakember. Egy ács, vagy egy kőművesmester neve alatt dolgoztak, aki nemcsak nevét adta, de irányította is a vállalkozást. Egy-egy ilyen élelmes vállalkozó néhány évtized során, olykor az egész település arculatát képes volt megváltoztatni. Az iparágat a 19. század utolsó harmadában alapvetően kedvező hatások érték: ekkor indultak ugyanis azok a nagyarányú építkezések, amelyek falvaink képét egy századra meghatározták. Ám a településeken élő kőművesmesterek munkaerejét nem kötötték le a helyi megrendelések, ezért pl. a bátaszéki kőművesek rendszeres elfoglaltságot csak vidéken (Sárköz, Bácska) és külföldön, mindenekelőtt Németországban és Törökországban találtak.

Az 1870-es évektől kezdve a bátaszéki német kőművesek, ácsok építették az ármentesítések eredményeképpen meggazdagodott sárközi parasztpolgárok házait. Sajátos építészeti stílust alakítottak ki ezekben a falvakban. A házak hossz tengelyükkel merőlegesen kiértek az utca vonaláig, a telket téglavagy kőutánzatos, magas kerítés és hatalmas kétszárnyú tölgyfa kapu választotta el az utcától. Az uradalmi épületekre emlékeztető magas házakon az utcai ablakok felett külön padlásablak sor húzódott. A ház 5-5-6 belső helyiségre oszlott: szobák, konyha, kam-

ra, mosóház, fürdőszoba. Ha a telek megengedte, az istálló és az ólak is egy vonalban sorakoztak, egyébként L alakban megtörték a főépületet, vagy a telek másik részén emeltek melléképületeket. Ezek az épületek már nem csak helyben fellelhető anyagokból, hanem távolabbi vidékekről ideszállított építőanyagokból szakmailag képzett ácsok, kőművesek, építőmesterek által készültek. A magasabb szintű építészeti megoldásokat, eljárásokat, a korszerű építőanyagokat a szomszédos községek német nemzetiségű iparosai, főképpen a tolnai ácsok és a bátaszéki kőművesek terjesztették el. A házak alapjait Mórágyon bányászott terméskőből, a falazatot részben vályogtéglából, részben helyben égetett téglából emelték. A nagygazdaházak kapubejáratát sokszor udvarait is a téglagyárakból, Bonyhádról, Mázaszászvárról kikerült téglával rakták le. A jelentős mennyiségű gabona befogadására alkalmas padlások kialakításához szükséges tetőszerkezetek ácsolatát, a nagy tereket átívelő gerendákat Erdélyből hozatott vörösfenyőből készítették.

De minden más vonatkozású építőmunkát is a környékbeli sváb építőmesterek végezték el a sárközi falvakban. Például a decsi templomtorony felépítését 1787-ben a szekszárdi „Paumschlager Kőműves Maister” vállalta el, de munkáját csak utódai fejezhették be *„mivel azon való munkában nagy faragott kő emelése miatt megszakadván 5 napok alatt meg halt.”* *„Inprotocoláltatik, a Detsi Rfta Szent Egy Háznak belső részének ki meszelése Stukaturra való el készítése, Kis Templombéli Uj Karral együtt Bátaszéki Ács és Kőműves Mesterek által Mely Munka mindenestül meg festéssel, Prédikálló, és Prédikátor Új Székjei ugyan Bátaszéki Tislér mester által lett meg csinálása, és bé festésével, minden némű reája tett Költségeivel együtt, ezer negyven forintokba és 45 xrokban (krajcárokban – a szerk.) kész pénzben áll, és került.”* 1810-ben a Kis Duna hídjához szükséges ácsmunkákat Eder József végezte el Ócsényben. Ugyanitt megfogadták Sindli József szekszárdi kőművest a községháza javítási munkáinak elvégzésére. A pilisi református iskolát 1867-ben Dosch Ede szekszárdi építőmester építette.

Nemcsak az anyagi javak előállításában és kicserélésében jött létre kapcsolat közöttük, hanem a szellemi kultúrában is. Például az első világháború előtt a sárközi magyarok pörzsölték a disznó szőrét, ettől izletesebb a bőre és szalonnája. A környéken élő németek azonban csak forrázták, ez a szokás a 20. század folyamán a sárköziek között oly formában terjedt el, hogy a disznót véreinek felfogása után forrázóteknőben leforrázták, és ami szőrt tudtak, azt leszedték, utána pedig a hagyományos módon megperzselték. Majd forró vízzel lemosták, éles késekkel a maradék szőrt eltávolították róla. Az állatot nem felfüggesztve bontották, mint a hentesek vagy a szomszédos németek, hanem földre fektetett deszkákon. A 19. század végén kezdték a sárköziek a „némötös” vagy húsos hurka készítését. A németektől tanulták el a gyomor disznósajtnak való meg-

töltését („disznóhússal megtolt disznógyomor”), valamint a „kolbászhússal s disznó bőrkéjével megtöltött gömböczt”.

A német kitelepítés után bekövetkezett társadalmi változások között ismét megfigyelhető volt egy sajátos, etnikai vonásoktól sem mentes gazdasági újrendeződés a térségben. A szoros kapcsolatok legszebb példáit a történelmi sorsfordulók hozták. A második világháború utáni kitelepítések során, jó néhány családot vagy egyes embert bújtatott a sárközi magyarság a szállásokon vagy a hegybeli tanyákban. Sokan húzták meg így magukat, és maradtak ki a németországi kitelepítésből.

Egyes népcsoportok sajátos jellemzői tovább élnek. Az asszimiláció egyik legdominánsabb eleme, a vegyes házasság révén a kölcsönhatások a családokon belül az egyén életének részévé váltak. A 18-19. században még területi elkülönültségben is megmutatkozó gazdasági, kulturális, mentalitásbeli eltéréseket a történelem a 20. század közepén először az egyes településeken belül a családok, majd a kötelekektől szabadulni igyekvő fiatalok vegyes házasságai révén az egyének szintjére helyezte.

Lovásziné Anna

Hagyományörző kiállítás

A pusztahencsei falunap előestéjén, 2023. január 30-án nyílt meg Hrivik Lászlóné Erzsike hagyományörző kiállítása a helyi művelődési házban.

A megnyitón Stadlerné Tancsa Zsuzsanna, a művelődési ház vezetője köszöntötte a megjelenteket, majd Lengyel Ildikó, a Pusztahencse Jövőjéért Egyesület elnöke mutatta be a kiállítót, a Dunakömlődről érkező Hrivik Lászlóné Erzsikét. A megnyitót a Vadvirág Népi Együttes tagjai vídám dalsokkal színesítették.

Az érdeklődők a főként kalocsai hímzéseket bemutató kiállításon megcsodálhatták az aprólékos munkával készült sárközi népviseletet, és olvashatták az alkotó saját verseit is.

Hrivikné Erzsike a népi értékek megőrzését szívügyének tekinti, a népi hagyományok terjesztése terén rendkívül sokat tett. Kézimunka iránti szeretetét édesanyjától örökölte. Elsősorban kalocsai hímzéseket készít. Úgy érzi, ez áll hozzá a legközelebb, mert motívumai a magyar ember életéhez kötődnek, azt szimbolizálják. A búzakaralás mint az éltető kenyér jelképe jelenik meg. A paprika, a kalocsai vidék híres fűszernövénye, a magyarok ételének jellegzetes ízesítője, a mindennapok részeként van jelen.

Hrivikné Erzsike és fia, László

Kézimunkáit több településen bemutatták. Volt kiállítása Dunakömlődön, Bikácson, Faddon és Nagydorogon. Gyönyörű asztalterítők, futók hirdették készítőjük ügyességét. Közel száz kézimunka került ki a keze alól. Van köztük kötény és drapéria, terítő és falikép, szinte minden, ami csak elképzelhető.

A magyar hímzésminták, a népművészet terjesztése terén példamutató a munkássága. Fáradhatatlanul munkálkodik azon, hogy minél többen megismerjék a népi hímzéseket és a kalocsai minták sokszínűségét, szépségét. A kiállítás alkalmával a pusztahencseiek is betekintheztek Erzsike hímzésvilágába.

A kézimunkák mellett helyet kaptak versei is. Nemcsak tűvel és cérnával fejezi ki belső érzésvilágát, hanem papírra vetett szavakkal is. Mindez különleges hangulatot, háttérrel adott a finom minták, motívumok mellett.

Hrivikné Erzsike elmondása szerint, az ő ujjaihoz hozzánőtt a tű, mert ha éppen nem szölvött művel vagy más munkát végez, akkor máris kézimunkázni kezd. Élete részét képezi a hímzés, a régi minták, hagyományok átörökítése, megőrzése terjesztése.

Beregnyei Miklós

VISSZASZÁMLÁLÁS II.

1988

A Visszaszámlálás első kötete 2012. december 13-án jelent meg, az 1. blokk indításának 30. évfordulójára. A kötet 1969-től, az építkezés indulásától a 4. blokk párhuzamos kapcsolásáig követi az építkezést a Tolnai Népszújságban megjelent cikkek és fotók ismételt közreadásával.

A Visszaszámlálás II. 1988-tól 2012-ig, az Atomenergetikai Múzeum megnyitásáig követi a már teljes kapacitással működő atomerőmű minden napjait, társadalmi beágyazódottságát, szintén a Tolnai Népszújság hasábjain megjelentek felidézésével. Az atomerőmű vezérigazgatójának 1992. december 11-ei jóváhagyásával elindított Üzemtörténeti Gyűjtemény megvalósításának tervében szerepelt a fontosabb vállalati események fotókon történő megörökítése, ezért esetenként – az újságcikket kiegészítve – a múzeum fotóarchívumában található felvételekkel tettük szívesebbé a Népszújság pótolhatatlan archívumát.

1988

– **01. 06. 1. p.:** Kimagasló termelési eredmény a paksi atomerőműben (MTI)

– **01. 07. 1–2. p.:** A Sárköz meliorációja és az atomerőmű környezetvédelme – Maróthy László megyénkben c. A környezetvédelmi miniszter a sárközi szemlét követően, a megyei vezetők kíséretében az atomerőműbe látogatott, ahol Pónya József vezérigazgató, Lipovszky Gyula, a városi pártbizott-

Kimagasló termelési eredmény a paksi atomerőműben

A Paksi Atomerőmű Vállalat kiemelkedő eredménnyel zárta az 1987-es évet. Az erőmű négy blokkja összesen 10 milliárd 985 millió kilowattóra villamos energiát termelt, 48 százalékkal többet az előző évinél. Az ország immár legnagyobb energiabázisán úgy érték el a jó eredményeket, hogy a negyedik reaktorblokkot a tervezettnél csaknem öt hónappal korábban üzembe tudták helyezni, illetve a már üzemelő blokkokat – megbízható működésük alapján – maximálisan kihasználták. Az erőmű termelési és biztonsági mutatói nemzetközi összehasonlításban is előkelő helyen szerepelnek.

A hazai atomerőmű-építés történetében igen jelentős év volt 1987, hiszen ek-

kor vált Paks a legfőbb energiaforrássunkká: az atomerőmű az elmúlt évben már 37,3 százalékát adta a hazai villamos energia termelésnek, többet mint a szén-, illetve szénhidrogénbázisú erőművek.

A Pakson egy év alatt terven felül szolgáltatott energia előállításához hagyományos erőműben 380 ezer tonna olaj felhasználására lett volna szükség, s mivel az atomerőmű a legalacsonyabb önköltséggel dolgozik, a megtakarítás számottevő. Legkorszerűbb erőművünknek mind a négy blokkja jelenleg is teljes kapacitással, összesen 1760 megawatt teljesítménnyel termel és naponta 41 millió kilowattóra villamos energiát ad az országos hálózatba. (MTI)

Simon Péter termelési igazgató

ság első titkára és Jákli Péter, a városi tanács elnöke fogadta. Az atomerőművi program keretében Rósa Géza sugárvédelmi osztályvezető ismertette az erőmű környezeti hatásait, majd Simon Péter termelési igazgató adott tájékoztatást az erőmű és a vízügyi szervek kapcsolatáról. A tájékoztatók után a miniszter megtekintette az erőművet, majd kötetlen beszélgetés keretében találkozott a vállalat fiatal szakembereivel.

Az atomerőműben megyénk vezetőivel

– **01. 15. 1. 2. p.:** Látogatás az atomerőműben és a húskombinátnban c. Tegnap reggel kétnapos munkalátogatásra Tolna megyébe érkezett Lukács János, az MSZMP Központi Bizottságának (KB) titkára. A vendéget a délelőtti órákban Pakson, az atomerőműnél Péter Szigfrid, a megyei

pártbizottság első titkára, Pónya József vezérigazgató és Császár József, a megyei tanács elnöke fogadta. A KB titkára érdeklődött a vállalatnál folyó pártmunka után. Merk János, a pártbizottság titkára elmondta, hogy ma már 215 párttag dolgozik a vállalatnál.

– **01. 22. 03. p.:** A veszélyt eltúlozni, de alulbecsülni sem szabad – Tanácstagok beszámolókon tájékoztatják a lakosságot c. Már az első pillanattól kételkedés, természetes távlatosság fogadta Pakson az atomerőmű építését, beindulása után működését. Általában két ellentétes vélemény csapott össze: az egyik szerint semmiféle veszélyt nem jelent az erőmű, míg a másik csoport felnagyítva, eltúlozva emlegette a várható hatásokat, következményeket.

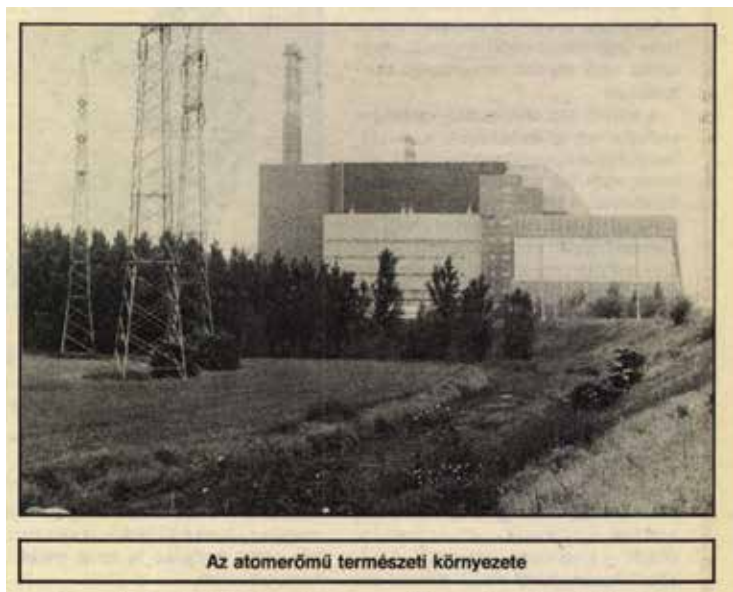
A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Földrajztudományi Kutatóintézetében az elmúlt évben kezdték el a város és környezetének feltérképezését. A környezeti, természetföldrajzi vizsgálatok mellett részletes társadalomföldrajzi felmérést, elemzést is végeztek. Ennek a munkának a címe: „A Paksi atomerőmű természeti és társadalmi környezetének felmérése”, amelyről dr. Schweitzer Ferenc, az intézet tudományos főmunkatársa tájékoztatta a Népújság újságíróját, Takács Zsuzsát.

A főmunkatárs elmondta, hogy az idén indul a négyéves időtartamú reprezentatív vizsgálat, kérdőívekkel, helyi szervek, üzemek vezetőinek megkérdezésével, a lakosság érdekcsoportjai képviselőinek felkeresésével. Ez a tanulmány nem a nagyközönség számára készül, a helyi vezetőknek azonban biztos támpontot adhat a döntéshozatalban.

– **01. 30. 5. p.:** Az embert kíméli a tudás – bemutatjuk az oktatóközpontot c.

Pakson Pónya József adott tájékoztatást

Az atomerőmű természeti környezete

Balogh István, oktatómérnök

A kamera mögött: Polgár András

Varjú Béla, sugárvédelmi szolgálatvezető a tűzoltóknak tart előadást

A felnőtt dolgozók munkakörre orientált szakmai, valamint a különböző jogosítványokkal már rendelkezők folyamatosan ellenőrzött szinten tartó képzését tavaly január óta a vállalat új, korszerű oktatóközpontjában végzik az oktatómérnökök és az erőmű üzemviteli szakemberei.

Az oktatóbázison eddig a PAV mintegy négyezer alkalmazottja szerezte vagy újíttotta meg szakképesí-

Továbbképzésen a reaktorszerelők

A stúdióban saját műsorok és zárt láncú tévéadások készülnek

A gőzturbina és főbb segédrendszereknek modellje

Az IBM PC-tanfolyamon a nagy karbantartások előkészítését végző szakemberek vesznek részt

tését, s a tervek szerint a jövőben cseh, kubai és német erőművekből is érkeznek „diákok”.

– **02. 20. 9. p.:** Hol legyen (lesz) az izotóptemető? c. El kell készülnie 1991-ig a hazai atomtemetőnek, mert ellenkező esetben jelentős gondok keletkeznek, summázhatjuk az ófalui izotóptemetővel kapcsolatban. Addig megoldott a kis és közepes aktivitású hulladék elhelyezése Pakson, de az azt követő időszakban már csak az új atomerőművi hulla-

A világon 2000-ig tervezett atomerőművi kapacitások

Ország	1990		1995		2000	
	db	MW	db	MW	db	MW
Argentína	2	935	3	1627	3	1627
Belgium	8	5475	8	5475	9	6865
Brazília	1	626	3	3116	5	5606
Bulgária	7	4486	9	6406	10	7336
Csehszlovákia	10	3940	14	6556	15	8392
Del-Afrika	2	1844	2	1844	2	1844
Del-Korea	9	7266	9	7266	9	7266
Egyesült Államok	120	107555	123	110923	124	112023
Egyiptom	-	-	2	1800	2	1800
Finnország	4	2310	4	2310	4	2310
Franciaország	59	56997	64	63732	69	70682
Fülöp-szigetek	1	620	1	620	1	620
Hollandia	2	507	2	507	2	507
India	10	1925	13	2585	15	3025
Irak	-	-	1	600	1	600
Izrael	-	-	1	900	1	900
Japán	42	31758	54	43703	58	47429
Jugoszlávia	1	615	2	1515	2	1515
Kanada	21	13580	23	15342	23	15342
Kína	1	228	3	2088	3	2088
Kuba	2	816	2	816	2	816
Lengyelország	1	440	5	2710	9	5560
Libia	-	-	2	816	2	816
Magyarország	4	1632	4	1632	4	1632
Mexikó	2	1308	2	1308	2	1308
Nagy-Britannia	42	14220	43	15320	43	15320
NDK	9	3334	11	4150	11	4150
NSZK	25	22982	25	22982	25	22982
Olaszország	5	3249	11	8949	11	8949
Pakisztán	1	125	2	989	2	989
Románia	2	1258	5	3145	5	3145
Spanyolország	10	7479	10	7479	10	7479
Svájc	5	2930	6	3930	7	5070
Svédország	12	9605	12	9605	12	9605
Szovjetunió	103	70748	114	82360	117	85766
Tajvan	6	4884	6	4884	6	4884
Összesen:	529	385 737	603441	990	626	478 248

A táblázat csak olyan erőműveket vesz tekintetbe, melyek üzembe helyezési időpontja is ki van jelölve. Emiatt nem szerepel még az összeállításban a paksi 5. blokk. E táblázatból kiolvasható, hogy az összvolumen tekintve a legnagyobb ipari országok vezetnek. Egyesült Államok, Franciaország, Japán, NSZK, Szovjetunió. Az atomenergia részesedését tekintve kétségtelenül Franciaország emelkedik ki, ahol a villamos energia termelését jelentős részben az atomenergiára alapozzák. A fejlődés dinamikáját tekintve egy kicsit más a helyzet: azon belül, hogy az atomerőművek építésének az üteme a világon mindenütt lassult, jelentős előrelépés – a nagyobbak közül – csak Franciaországban, Japánban és a Szovjetunióban fog történni. A lassulás oka abban keresendő, hogy az évezred végéig az energiafogyasztásban mindössze 10–20% növekedéssel számolhatunk. A 2000-ig terjedő időszak várható dinamikája tehát alaposan eltér az eddig eltelt időszakától. (Tények Könyve '88)

déktemető lehet a megoldás. Maróthy László, Rósa Géza és Érdy Krausz Gábor nyilatkozata.

– **03. 11. 1–2. p.:** Ülészett a Minisztertanács c.

A Minisztertanács csütörtöki (10-ei) üléséről Bányász Rezső, a kormány szóvivője tájékoztatta a sajtó képviselőit. A Dunántúli Napló Ófaluval kapcsolatos érdeklődésére a következőket nyilatkozta: „A paksi reaktorban keletkező legveszélyesebb radioaktív izotópokat visszashállítják a Szovjetunióba. Hazánkban csak a kis és közepes aktivitású radioaktív hulladékok elhelyezéséről kell gondoskodni. Az érintett hatóságok, a tanácsi szervek és a Magyar Tudományos Akadémia által szervezett szakértői bizottság véleményének figyelembevételével született az a döntés, hogy a további kutatásokat Ófalu térségében célszerű folytatni. A radioaktív hulladékok végleges elhelyezéséről egyébként a megyei és a helyi lakosság képviselőinek jelenlétében március 30-án dönt az Országos Atomenergia Bizottság” – válaszolta Bányász Rezső.

– **03. 26. 3. p.:** Energetikai főiskola épül Pakson c.

– **04. 16. 4. p.:** Állami díjasaink c.

Simon Péter
üzemviteli igazgató, országgyűlési

Energetikai főiskola épül Pakson

Energetikai főiskola építése kezdődött meg Paks városközpontjában. Az újszerű oktatást ugyan már tavaly szeptemberben megindította Pakson a Budapesti Műszaki Egyetem és a Paksi Atomerőmű Vállalat, de saját iskolaépület híján egyelőre a szakközépiskola épületében tanulnak az első évfolyam hallgatói és még az idén szeptemberben kezdő második évfolyam is ott kap ideiglenes tantermeket.

A főiskola – hivatalos nevén energetikai üzemmérnöki szak – épületének beruházási költségeit, mintegy 70 millió forintot teljes egészében a Paksi Atomerőmű Vállalat fedezi, fenntartásáról, az oktatási finanszírozásáról is maga gondoskodik. Az egyetem gépészmérnöki karának oktatóin kívül az atomerőmű szakemberei is rendszeresen tartanak elő-

adásokat, illetve gyakorlati foglalkozásokat az intézményben, valamint az erőmű blokküzemeiben, számítógépjármű és szimulátoránál.

Az Ipari Minisztérium és a Magyar Vilamos Művek Tröszt kezdeményezésére létrehozott új paksi oktatási intézmény valamennyi hazai erőmű számára képez szakembereket. Az iskolaépület átadását 1989 augusztusára tervezik. Közvetlenül a Paksi Atomerőmű Műszaki Szakközépiskolája mellett épül, így sok tekintetben előnyös a beruházás. Nincs szükség két kollégiumra és étteremre, sőt több speciális tantermet, műhelyt, laboratóriumot és a könyvtárat közösen használják majd a középiskolai és a főiskolai diákok, s a szomszédban lévő gimnázium is igénybe veheti a főiskola nagy előadótermet, amely alkalmas lesz filmvetítésre is. (MTI)

képviselő és Márton János beruházási igazgató megosztott Állami Díjat kapott.

– **04. 18. 2. p.:** Tájékoztató az „atomtemetőről” c.

Lakossági fórumot szerveztek Bábaapátiban a környéken létesülő „atomtemető” kérdéséről. A fórumon részt vettek Mőcsény többi társközségének a képviselői, a tanácsi vezetők, a bonyhádi tanács és népfront képviselői. A tájékoztató beszélgetést dr. Hegedüs János, a Baranya megyei tanács VB-titkára vezette. Az atomerőmű részéről jelen volt Rósa Géza sugárvédelmi osztályvezető és Bagdy László, a létesítendő telephely vezetője. Mindjárt a beszélgetés elején felmerült a tájékoztatás kérdése, és Rósa Géza válaszai közül egyet idézünk: ha valakit már akkor elkezdene nyugtatni, amikor még nem is nyugtalan, biztosan ideges lesz.

– **04. 21. 2. p.:** Szakértők véleménye az „atomtemető” helyéről c. A független szakértők bizottsága alkalmatlannak minősítette a Baranya megyei Ófalu-Feked térségében építendő hulladéktárolót befogadó földtani környezetet. Jelentésüket Mecseknádasdon ismertették a helyiekkel és a sajtó képviselőivel. A bizottság álláspontját Szederkényi Tibor, a Szegedi József Attila Tudományegyetem professzora, a bizottság elnöke ismertette. A tájékoztató Kovács Lajos, a Baranya Megyei Tanács osztályvezetője elmondta, hogy az atomerőműnek is lehetőséget adnak saját álláspontjuk megvédésére.

– **04. 22. 2. p.:** A szakértők felelőssége c. Bábaapátiban, a lakossági fórumon az atomerőmű osztályvezetője értetlenkedve mondta el, hogy úgy érzi, a lakosság nem hisz a szakembereknek. Ám a fórumon elhangzott tények meggyőzték a jelenlévőket, közben másutt már lehet olvasni arról, hogy talán mégsem alkalmas a hely. Megtörtént már ez a játék a Celladammal kapcsolatban is. Az egyik tudóscsoport kimutatta, hogy

toxikus, a másik pedig azt, hogy nem, veti fel a felelősség kérdését Ihárosi Ibolya, a cikk szerzője.

– **04. 22. 3. p.:** Atomfűtőmű épül Szekszárdon? c. Kanadai–magyar együttműködéssel valósulna meg. A lehetséges telephelyek között van Budapest, Kecskemét, Szolnok és Ózd. Szekszárdra azért esett a választás, mert itt a fűtési rendszer, a szakember-ellátottság – gondolva a paksi szellemi erőre – a legnagyobb.

– **04. 27. 3. p.:** Vita a paksi radioaktív hulladékok ófalui elhelyezéséről (MTI) c. A Magyar Villamos Művek Tröszt tájékoztatta a Magyar Távirati Irodát az ófalui helyzetről. A tudományos akadémiai bizottság Feked–Véménd–Ófalu térségét javasolja végleges hulladéktároló helyszínéül. A kutatóprogram első szakaszának eredménye alapján a Baranya megyei tanács kiadta a területfelhasználási engedélyt, ám a létesítési engedély kiadásához nem járult hozzá. Május első hetében kerül sor az eltérő vélemények közös egyeztetésére.

– **04. 30. 3. p.:** Közeledtek egymáshoz a szakmai álláspontok – Csak az biztos: Magyarországon izotóptemető kell! c. A vitát vita előzte meg arról, hogy hol is vitatkozzanak! Az atomerőmű szakemberei a vállalatot javasolták, a független szakértők a városi tanács épületében helyezkedtek el. Reggel kilenctől negyed tizenkettőig vitatkoztak a vita helyszínéről!

– **05. 02. 8. p.:** Főjavítás és üzemanyag-átrakás a Paksi Atomerőműben c. Az 1. blokkot hétfőn [...] állították le, és megkezdődött a berendezések szokásos évi főjavítása. A 46 napra tervezett leállítás alatt a technológiai berendezéseken kisebb módosításokat hajtanak végre. Az üzemanyag-átrakást azzal a speciális géppel hajtják végre, amelyet az erőmű szakembereinek terve alapján fejlesztettek ki.

– 05. 03. 5. p.: Izotópia – a nemnek is vannak fokozatai c.

A nemnek is vannak fokozatai

IZOTÓPIA

Tudósítás a tudósítókról és még valami másról...

Gyora közelében után mi, az „izotópiában” szerződő tudósítók pilénzok alatt megegyeztünk: április 29-én a reggeli órákban találkozunk Paks-on az ófalui izotópiatemető szakértői világn. Bekénessy Csaba, a rádió riportere figyelműzet: azt látni tartanak nekünk sajtómunkásoknak semmi helyünk a tudósok között. A hírt elrendezéni rögtön. Maróthy Lászlónak, a PAV igazgatójának BKÁrnéje megerősíti a hírt, de azért még hívjam az igazgatót másnap reggel, mondja. Az igazgató régi ismerős, az első blokk építésétől kapcsolatban vagyunk: Szereinte nem lenne szerencsés, ha mi, zsurnalisták zavaroznánk a világhíró szakembereket. A televízió, vagy a rádió miatt szerepelelnék és nem lenne vita a vita.

Másnap, pénteken, aztán a vita kelte középlebe csoportozunk. Havasi János, a Dunántúli Népő munkatársa, az Élet és Isrodalom, a Hefi Világgazdaság „izotópiatemető” tudósítója mérgeződik – Fel kénc órák it vagyók és még az sem tudos, hogy egyáltalán asztalhoz ólének a szakértők.

Rósa Géza a sugárvédelmi osztály vezetője, mindannyunk jó ismerőse a PAV Iródeépületek előcsarnokában „pályozat” bennünk. It van a Tv-hírdő, a Népszabadság, az MTI, a Dunántúli Népő és a Tolna Megyei Népszabadság tudósítója.

Az előzményeket jól ismerjük. A Paks Atomerőmű I-IV blokkjában kellekhez kis- és közepes aktivitású radioaktív hulladékok végleges elhelyezésére, a Magyar Tudományos Intézmények sok-sok millió forint használatával, a Baranya megyei Ófalui izotópiatemető meg. Az ótani lakosok nem fogadták kitörő lelkesedéssel az a tányt. Márcsak azért sem, mert már mindenki tudott arról, csak az ott élő embereket feleltek el tájékoztatni. Az „ellenakcióknak” a Magyar Hírtap egyik cikke, amit követelt a Dunántúli Népő, az Ési, a Hídő... – leteltük mi is a voksunkat – szorgalmaztatók alapok. Végül a Mezőgazdasági tanács, az Ipari Minisztérium anyagi támogatásával, egy foglalkozás szakértői bizottságot kért meg az „igazgatótól”. A bizottság 1988. április 29-én talágyúösszerő sajtótájékoztatót mondta ki: „Ófalui nem alkalmas izotópiatemető létesítésre.”

Ezek után került sor a paksi vitára, a két szakértői csoport „párbaesára”, ami gerleken délelőtt 10 órákor még igazi párbaesás látszott. Mi, tudósítók még továbbra is ott ólének az iróházak előterében. Egyelőre Rósa Géza szavalt halgatjuk, aki barátságos hangon az ógágerők tevékenységéről is oktat bennünket. Ezt elfogadhatjuk ellenőrlő hadmozvelésnek is, mert a reggel kénc órára hírdeltél vitának még nyoma sincs, így aztán azt sem tudjuk, hogy egyáltalán mi részt vehetünk-e rajta. Közben hirtelen kapunk a Független Szakértői Bizottság a Paks Városi Tanácsnál „jóboroztat” le”, a paksi csoport – azért a kifejezésért még kapunk szeszszármazékat – pedig rapakozdik az első megbeszélési helyhez, a PAV tanácsosnéhez, telefonok – mire arról 30-30 számunkban is beszámolozunk – majd küldöttségek jönnek-mennek. Az idő másik óléletől 11 óra. Az előbb említettém, hogy „a paksiak” közzeszedőért sok szeszszármazékat kapunk, így igaz. Csak az nem a Paks Atomerőmű Vállalatot jelent, hanem azokat a szakértőket –

tudományos intézetek tudósait és szaktanulmányokat – akiknek a javaslatára alapján alkalmasnak találtatott Ófalui izotópiatemető befogadására. Gyorsan meg is egyezünk – Hivatali Jánosnal, a tudósító „frakció” vezetőjével –, mi a Paks Atomerőmű Vállalatot és a ófalui lakosságot is áldoztatnak tartjuk. Az izotópiatemető ügyét mindvégig a kormányzatnak kellett volna „közben tartatnia”, és erre leginkább az Ipari Minisztérium lett volna a legalkalmasabb. Jelen esetben maradt „nyögvény” a Paks Atomerőmű nyáknán az ógy, és látózálag ókét szítja mindenki, a kátpattant botányt miatt. Pedig a PAV szakemberei mindent meglettek, és tesznek azért, hogy minél kisebb legyen az ellenérzés irányukban.

Ezért is egyetemes bele nyegyed szeszszármazékok, hogy legyen igazza a „foglalkozásnak” és tartak meg a vitát, a Paks Városi Tanács tanácsosnében.

Legott kokocsonyóval indul a vitás léle, hogy pillanatok alatt kiderít: mostoha körülmények közé kerülök a tudósok. Híába János Péter tanácsosnék és munkatársainak igyokoztat, de ók mégsem készülnétek fel egy 50 tagú csoport ellátására. Ekkor erre azonban még nem gondolt senki, azmi vannak elfogadva, hogy a tudósok bevehetnek-e a terembe. Ott ólének az ajtóban és várjuk a döntést. Maróthy László szerint – amit köztől is a többséggel – nem lenne szerencsés, ha mi is ott maradnánk. A „foglalkozás” azóvívője Ferencz Csaba, a mászaki tudományok doktora pertfogalissal veszi bennünket. Ókét egyáltalán nem zavarnja, hogy a zsurnalisták jelen legyünk. Ez a kijelentés apróppót ad arra, hogy egy újabb fontos problémát vitassanak meg. Vaski szavazattal szerette. Csak hát kiderült, a paksi szakértők – jelöltek így, ami szerintünk nem jelent rosszat – nagyvannak, a „foglalkozás” pedig héten így aztán szavazni semmi sem szabad – állapodnak meg végül –, mert mindig a „foglalkozás” maradtának azul így aztán közéleti állással megállapították, hogy a sajtó helye a folyosón van. Igéretet kapunk, hogy majd, amikor a vita befejeződik, sajtótájékoztatót tartanak.

Bezárodunk az ajtók, hogy délután fél kéntől semmi hírnök se legyen a bennőkről. Fel kéntől kényeszen szeszszármazékat tartanak, mert egy kiváló vállalati Onegesság miatt az két köztőlnek a házasságkötő terembe. Ez a lény mosólyra fakaszt bennünket, csak hat étől mi továbbra is folyosón rakodunk.

Ez a kikezesztettség jó alkalom arra, hogy Havasi János és Szabó József, a PAV vezetőség-helyettese megismerkedjen és jól vitakozzon egymással. Azt már észre sem veszedük, mikor változtunk át legerősebbre, de a vezetőség-helyettese is „lefordított” és már együtt emlékeződik azon, hogy miért is lehet botányt az izotópiatemető ügyre 1988-ban. Leheltél volna-e ez országos vita híreidő-híaz ével erősebb? Aztán arról is szól ólének, hogy 1966-ól, mióta elhalasztották, hogy Magyarországon atomerőmű épül, mindenki tudta, hogy izotópiatemető is kell, és még a mai napig sírca szabályozva annak létesítési ügymenete. Miért? Mi elkezesedőtt folyosóoptimalizmus – természetesen ez a kifejezés csak ott atóban a pillanatszerűen érvényes – azt mondjuk, hogy a demokrácia hiánya okozhatta mindent. Ki szemből it – az Magyarországra, hogy majd a közbeség is bele akar szőre a dolgokba.

It ólének – a folyosón – a megújulás, a kibontakozás és a nyilvánosság kelte középleben és mindenki zavarban van, mert társadalmi vita folyik.

Gyorsan azt is megállapítjuk, hogy magunk is hibásak vagyunk – mármint a tudósok –, mert nyilvánosságot akartunk és most it robbokoltunk a Paks Városi Tanács Hídőznél folyosóján és várakoztatunk. Lassan már úgy érezzük magunkat, mint valamiképpen repülőgépi hátsó tudósító, akik képek napokig várakozni hogy történjék valamí, mert nekik az a dolguk – szerencsére talán már nekünk is –, hogy óvásokat rendre tájékoztassák az eseményekről.

Veszeseen közlekedünk atthoz az időhöz, amikor már kétféle jelentkezünk lapunknál, ünnepi szám kéztől és ilyenkor sehol sem kedvelik azt a tudósító, aki kézik az anyagot. Délután négy is ólének, amikor Káplár Ferenc, az MTI munkatársa megfogalmazza az első jelentést, majd Bekénessy Csaba ad tudósítást telefonon, hogy 10 hétkor valamit sugározni tudjon a rádió. Lékó Sándor is meggyökös a Tv-hírdő ügyeletes szerkesztője, hogy csak telefonon ad tudósítást. En is jelenkézem lapunk ügyeletes szerkesztője, Tamási Jánosnál. Csak hát amit adni tudunk, az olyan „nyozó” semmi, fogl meg jó” tudósítás.

Hat órákor már így ólének, a 30-1 lapokban a két szakértői csoport vitájáról egyetemes érdemleges tudósítás sem lesz. Bárunkat hamar feledjük, mert kinyílnak az ajtók, mert benn már „100 Celsius-fok” van, így aztán észrevétlenül hallgatgatók kezdünk. Senki sem törődik velünk. A tudósok már elfeledték mindentől, ami nem tartozik a szakterületükhez. Csendes szobárbajokat hallunk, kulturál közbeszólásokat. Nézzük, mint vitt malac az új gazdára. Délelőtt több óráat vitakoztat a helyszínről a rádió. Lékó Sándor is meggyökös a Tv-hírdő ügyeletes szerkesztője meggyökös: „A tudósok már ilyenek, amikor csak a tudományról van szó, elfeledkeznek arról, hogy szakmai ellenőrlés van köztük. Csak az érv és a tény éssz számít.”

Étől mi meg ott ólének az ajtóban és várunk. Este hat órákor már a sajtótájékoztatóban sem bíznok. Kinek lesz kedve még ennyi vita után velünk is foglalkozni? Mindenestre resen vagyunk.

Amikor Maróthy László meggyökös, hogy mi a végő álláspontja a „foglalkozásnak” és Ferencz Csaba közli, hogy továbbra sem ólének egyik az ófalui izotópiatemető létesítésével, egy pillanatra feltámadnak a levegő. Több szakértő felpatlan és elhagyja a helyszínt.

Mi, tudósítók ószereznünk és mosólygunk, ennyit már reggel is tudunk. Meg tart a vita, hogy a jegyzőkönyv legéleltes meggyökös-e, gyorsan berögzölünk a terembe, a televíziósok világot szeresnek... Sajtótájékoztatóra már senki nem gondolt. Mindenki kérdezzék, akit akar és tud.

Ferencz Csabát veszedük közre: – Kulturál vita volt – mondja – részkerdezőkben közlekedtek az álláspontok egymáshoz, mégis nemet kellett mondanunk, mert a következők továbbra is az alkalmas az a terület izotópiatemető létesítéséhez.

Hajdú József professzor, a debreceni egyetemi tanár a „paksi csoport” vezetője kijelenti: – Betízonyítottuk, hogy a „foglalkozás” által említett Mezőkajla vonal seholly sem lehet vitakoz, így aztán a nyolcas országai Bldéngérelt – ami azén a területen még soha nem volt – nem lehet felhasználni tényként.

Kovács Lajos, a Baranya Megyei Tanács építési és vízügyi osztályának vezetője van a legnagyobb bajban. Neki it – ezt igérté a sajtónak – kedene arról nyilatkozni, hogy a Baranya Megyei Tanács aláírja-e a létesítési engedélyt. Nem tehet mást, hirtőre igéri – az pedig mint ahogy a közéleti dokumentum mondja, a nem azórákál tartalmazza – a végleges döntést.

Maróthy László a PAV igazgatója: – Most a 18-ig nem került egyetben. Ez alapján bennöljük a létesítés engedélyt a Szocialis és Egészségügyi Minisztériumnak, nekik kell döntödniük.

Mi, tudósítók szavadunk a telefonhoz – szavaznánk –, de már kétfélek mindentől, így aztán meggyökös tudósítást óvashat most az ólének, ami szabálytalan mólóban kéztől.

De ilyen szabálytalan ez az izotópiás is, azóben ólének.

HAZAFI JÓZSEF

– 05. 04. 2. p.: Paks fellebbez c.

– 05. 14. 1. p.: Az alkotó munka eredménye – kitüntették a PAV-ot c. Az elmúlt évben az erőmű biztonsította az ország villamosenergia-termelésének 37,3 százalékát. A rendelkezésre állási mutatója 84,4 százalékos. Az öt éves vállalat négyszer részesült kitüntetésben. A mostani kitüntetés: a KGST-országok nemzetközi szakszervezeti munkaversenyének győztese. A díszoklevelet Szabó Piroska, a

Paks fellebbez

A Magyar Villmos Művek Trósztt és a Paks Atomerőmű Vállalat képviselői a kis és közepes aktivitású radioaktív hulladékok Ófalui térségébe tervezett végleges elhelyezésével kapcsolatban az alábbiak közlését kérték a Magyar Távirati Irodától:

Az Ófalui-Feked-Véménd térségében létesítendő kis és közepes aktivitású hulladékok végleges elhelyezésével kapcsolatban a beruházó Paks Atomerőmű Vállalat, illetőleg a generáltervező Erőmű- és Hálózattervező Vállalat által megbízott szakértői intézmények, továbbá a Baranya Megyei Tanács, valamint a társadalmi bizottság által felkért szakértők a

múlt héten közös egyeztető megbeszélést tartottak, amelynek jegyzőkönyvét a felek képviselői aláírták.

A Paks Atomerőmű Vállalat és az Erőmű- és Hálózattervező Vállalat, továbbá az általuk megbízott intézmények szakértői szerint a szakmai vita megállapításai nem adnak alapot a Baranya Megyei Tanács építési és vízügyi osztálya elutasító szakhatósági állásfoglalására, amelyben nem járult hozzá a létesítési engedély kiadásához.

Miután a határozat indoklása tételesen cáfolható, a beruházó az elutasító szakhatósági állásfoglalást megfellebbezi.

Kapolyi László kormánybiztos megköszönte a vállalat dolgozóinak áldozatos munkáját

Pónya József átveszi az elismerő oklevelet Szabó Piroskától

Vasas szakszervezet elnökhelyettese adta át Pónya József vezérigazgatónak.

– 05. 14. 9. p.: Karbantartók között az 1-es blokkon c.

Wolf Márton és Süveges Gyula hegesztők

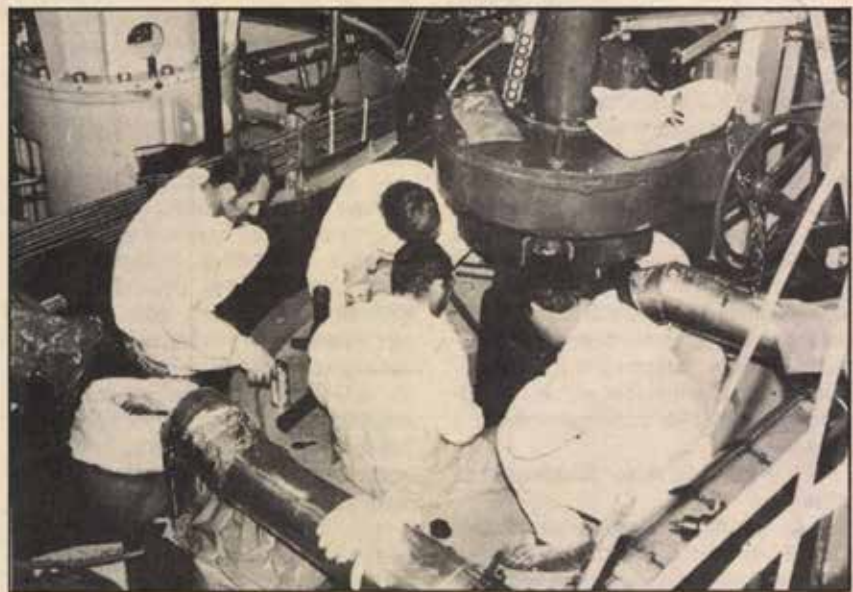

Hegesztők könyökcseré közben, a szekunder körben

Az atomerőmű idei fenntartási költségkerete meghaladja az egymilliárd forintot. Az összeg mintegy felét fordítják a négy blokk karbantartási munkálataira. Az 1. blokk április 29-én állt le, a karbantartók május 2-án láttak munkához az R-55-ös számítógéppel kidolgozott főjavítási hálóterv alapján, amit 23 nap alatt kell befejezni.

– **05. 18. 1–2. p.:** A szakemberek véleménye továbbra is ellentétes – Vita az atomte-

metőről – Ha nem Ófalun létesül, akkor hol lesz? c. Közel hat órán át hallgattam a tudományos igényű, szinte minden részletre kiterjedő tájékoztatókat, az azt követő több mint kétórás vitát. Az ötven résztvevővel egyetemben viszont úgy hagytam el Szekszárdon a régi megyeháza nagytermét, hogy a hazai atomtemető ügye egy tapodtat sem haladt előre, írja rezignáltan Salamon Gyula a hosszú beszámolóját.

Ackermann András és tolózáras csapata

– 05. 31. 2. p.: Fellebbezett az atomerőmű c.

– 06. 09. 2. p.: Ófalui atomtemető c.

– 06. 11. 3. p.: Az emberi értékeket kell felismerünk c. Interjú Pónya Józseffel.

– 06. 20. 2. p.: Az ÉVM elutasította a beruházó fellebbezését c.

Ófalui atomtemető

Az ÉVM elutasította a beruházó fellebbezését

Az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium elutasította a Paksi Atomerőmű Vállalat fellebbezését az Ófalui térségbe tervezett radioaktív hulladékártoló területfelhasználása ügyében, és helyben hagyta a Baranya Megyei Tanács építési és vízügyi osztályának első fokú döntését, amely nem járult hozzá a területfelhasználási engedély meghosszabbításához. A fellebbezést elutasító határozatot pénteken vették kézhez a megyei tanácsnál, s az államigazgatási eljárás szabályai szerint postázták a további érdekelteknek, köztük az atomerőműnek.

A fellebbezés érveit cáfolva az elutasítás indoklása leszögezi, hogy az ÉVM illetékes főosztálya a területfelhasználási engedélyezési eljárást már két évvel ezelőtt lezárta, ezért a hosszabbítási kérelmet már új eljárás keretében és az időközben módosított Országos Építésügyi Szabályzat előírásai szerint bírálták el – helyesen. Az engedély érvényességi idejét szintén jól állapították meg, amit az is bizonyít, hogy a beruházó azt annak idején tudomásul vette. A minisztérium határozata szerint az atomerőmű fellebbezésében szereplő állítással szemben az eljárás során nem merült fel az építési osztály elfogultságára vonatkozó kifogást megalapozó körülmény. A megyei tanács szakigazgatási szerve szabályszerűen döntött.

A területfelhasználási engedély meghosszabbítása iránti kérelem elutasítása nem zárja ki az ófalui sugártemető-létesítés engedélyezési eljárásának lefolytatását. Mint azt korábban hírül adtuk, a Közegészségügyi-Járványügyi Főfelügyelőség első fokú határozatában elutasította az utóbbi kérelmet, de a jogorvoslati idő még nem járt le.

Ismeretes, hogy a terület alkalmasságára vonatkozóan kétségek merültek fel, amelyeket mérlegeelve a megyei építési osztály – mint szakhatóság – nem járult hozzá a létesítési engedély kiadásához, s a főfelügyelőség első fokú döntése a szakhatósági állásfoglalást idézve utasította el a kérelmet. Az elutasítás indoklásában többek között megállapították, hogy a tervezett hulladéklerakó 500 méteres sugarú körzetében több forrás is fakad, a talajon átszivárgó víz a sugárzó anyagok 600 éves lebomlási ideje előtt a felszínre juthat, továbbá a terület földrendésveszélyes zónában van, s lejtőit meggyengíthetik és mozgásba hozhatják az építéssel járó földmunkák és a tervezett létesítmény terhei.

– 07. 13. 1–2. p.: Pakson ülésezett az Országgyűlés honvédelmi bizottsága c. Fő téma: Csernobil.

– 08. 25. 1–2. p.: Megkezdte munkáját a IV. atomenergetikai szimpózium c.

A résztvevő szakemberek egy csoportja

Megkezdte munkáját a IV. atomenergetikai szimpózium

A paksi Munkásművelődési Központba is „betört az atomkorszak”, tegnap reggelre a folyosók falaira mindenütt fotókat, ábrákat, fénygrafikákat és táblázatokat helyeztek el a rendezők, s a táblák mind egy témával, az atomenergiával foglalkoznak valamilyen formában. Mindez azt jelzi, hogy szerdán fél tíz után néhány perccel kezdetét vette a negyedik atomenergetikai szimpózium.

A nagyterembe belépők az ünnepélyes alkalomra feldisztett színpad felett a két rendező intézmény, az Energiagazdálkodási Tudományos Egyesület és a Paksi Atomerőmű Vállalat emblémáját vehették észre.

A több mint kétszáz résztvevőt – köztük mintegy nyolcvan külföldit – Pónya József, a PAV vezérigazgatója köszöntötte, s nyitotta meg egyben a szimpóziumot, majd Jákló Péter, a városi tanács elnöke kívánt mindenkinek jó tanácskozást, és kellemes paksi tartózkodást.

A szimpózium plenáris ülésével kezdődött. Elsőként Kapolyi László akadémikus, a Minisztertanács kormánybiztosa emelkedett szólásra, aki általános áttekintést adott a hallgatóságnak Magyarország jelenlegi energiapolitikájáról és helyzetéről, valamint a jövőbeni célokról, lehetőségekről.

Kapolyi László beszédében kiemelte, hogy a világ a kétszeri olajárrobanás után rákényszerült az energiatakarékos technológiák kifejlesztésére, valamint a

Pónya József megnyitja a szimpóziumot

kombinatív energiapolitikára; hazánknak is erre az útra kellett lépnie. A paksi atomerőmű gyorsított felépítésével elérjük, hogy ma az ország energiaszükségletének több mint egyharmadát nukleáris energiából nyerjük, s a számítások szerint messze ez a legolcsóbb energiafajta, s minden bizonnyal hosszú távon is ez lesz.

Az atomerőművekkel kapcsolatos kulcskérdésről, a biztonságról Kapolyi László elmondta, hogy a PAV négy blokkja világszínvonalon is kiemelkedő eredményt produkál; a nemzetközi kritériumrendszer rangsora alapján mind a négy az első húsz között található.

(Folytatás a 2. oldalon.)

– 09. 17. 1. p.: Paksi válasz az ófalui aggályokra c.

– 10. 18. 2. p.: Az Energia-politikai Tanács ülése – Tovább épül az atomerőmű c.

– **10. 20. 4. p.:** Temetni jöttem – Paks és Ófalu c. Könyvismertetés egy megjelenés előtt álló könyvről, amelyet Rósa Géza, az atomerőmű sugárvédelmi osztályának vezetője írt.

– **11. 05. 2. p.:** Ülést tartott a Minisztertanács c. Az ülést követő sajtótájékoztatót Bajnok Zsolt, a Magyar Hírlap főszerkesztője tartotta. Részlet:

Mikor döntenek az ófalui atomhulladék-temető létesítéséről? – hangzott el a tegnapi szövevényi tájékoztatón. Bajnok Zsolt elmondta: mint ismeretes, a Paksi Atomerőmű Vállalat kérelmét a Közegészségügyi és Járványügyi Felügyelőség elutasította. Az első fokon eljáró szakhatóság megállapította, hogy a tervezett létesítmény több vonatkozásban nem felel meg az országos építésügyi szabályzat előírásainak. Az elutasító határozat ellen a Paksi Atomerőmű Vállalat fellebbezést nyújtott be. A szakmai kifogásokat a Központi Földtani Hivatal, valamint a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium vizsgálja, a munka jelenleg folyik. Egyébként a végleges hatósági döntés meghozatalára illetékes Szociális és Egészségügyi Minisztérium éppen a napokban kérte fel az említett szakhatóságokat, hogy soron kívül nyilatkozzanak az állásfoglalások elkészítésének határidejéről. Így az ófalui atomhulladék-temető ügyében remélhetőleg rövidesen döntés születik. Erről tájékoztatni fogják az illetékes községi tanácsot is.

– **11. 17. 4. p.:** A bomlás melege c. Vicsek Ferenc napokban megjelent könyvét mutatja be Hazafi József, aki így vélekedik a könyvről: „Aki azt hiszi, hogy leplező sorokat olvashat Paksról, az ne is vegye kezébe ezt a közel 28 íves munkát. Többről van szó. Magyarország elmúlt 20 évéről.”

– **12. 01. 1. p.:** Sportcsarnokot avattak Pakson c. A Paksi Atomerőmű Energetikai Szakképzési Intézete ismét bővült, tegnap avatták fel az iskola új sportcsarnokát.

Akik átfutottak az avatószalagon: (balról) dr. Géczy István, Maros József, a sportcsarnok tervezője, Králikné Cser Erzsébet, valamint Herczeg József, Paks Város Tanácsának elnökhelyettese

Az iskola táncosainak bemutatója

– **12. 03. 1. p.:** Kiváló minősítést adott a bizottság c. Nemzetközi szakértői vizsgálat volt a paksi atomerőműben. A budapesti Palace Hotelben megtartott sajtótájékoztatón a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség Üzemeltetési Biztonságot Felügyelő Csoportja (OSART) kiválóra értékelte az atomerőművet.

– **12. 08. 2. p.:** Akadémiai szakvélemény a radioaktív hulladéktemetőről c. A bizottság december 30-ig összegzi az eddigi tapasztalatokat, majd március végéig az Akadémia elnöksége elé terjeszti állásfoglalását. (Képszerkesztő: Bodajki Ákos) (Folytatjuk)

Sipos László József

XVI. Tudomány- és Technikatörténeti Konferencia

Az 1990-ben Kolozsváron alakult Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság (EMT) Tudománytörténeti Szakosztálya június 29. és július 2. között Nagyszalontán rendezte a XVI. Tudomány- és Technikatörténeti Konferenciáját (TTK). Az idej jól előkészített gazdag program kiváló fórumot teremtett a matematika, a műszaki és természettudományok, valamint az ipar történetével foglalkozó Kárpát-medencei kutatók számára.

Június 30-án hagyományápolással kezdtük a napot, ugyanis a TTK velejárója egy egynapos tanulmányi körutazás, ahol Wanek Ferenc erdélyi geológus, tudománytörténész, a Magyar Mérnöki Kamara (MMK) tiszteletbeli tagja révén az érintett helységekhez kötődő ipartörténeti, népi mesterségbeli, építészeti, műszaki és természettudománnyal kapcsolatos nevezetességeket tekinthettük meg. Induláskor mindenki kapott tőle egy negyvenoldalas kéziratot, amelyet tanulmányozva megismerhettük az egyes helyiségnevek magyarázatát is. Tenkén a református lelkész révén megtekintettük a Természettudományi Múzeumot, valamint Fodor Ferenc geográfus és Csák Kálmán múzeumalapító emléktábláinál helyeztünk el egy-egy koszorút. Tenke-fürdőn egy jobb sorsra érdemes

parkban a gyógyforrás vizét is ízlelgettük. Ezt követően nagy élményt jelentett a Borosjenő renoválás alatt levő várában barangolni. Magyarán szőlészeti és borászati ismeretekkel gyarapodtunk. Ebéd után Pankotán egy középkori vár- és kolostorrom megmászása következett. Emlékeztünk Heitelné Móra Zsuzsa építészettörténészre és Mikó Béla bánya- és kohómérnökre, szakíróra, a fizika tantárgy első magyar nyelvű oktatójára. Majd Csigérszőlős építészeti műemlékét, a „törökök hídját” sem lehetett kihagyni. A Kisjenővel egybeépült Erdőhegy református templom falánál Balogh Ernő geológus és Kerekes Ferenc matematikus, kémikus, tanár, akadémikus emléktábláinak a koszorúzása következett. Tamáshidán a műemlék gőzmalom mellett egy Árpád-kori romtemplom ejtett ámulatba bennünket. Megtudtuk, hogy Illye nevezetessége a Miskolczy-kastély. Nagyszalontára visszaérkezve Arany János, Bocskai István és Kulin György szobrának megkoszorúzásával zártuk az emlékezetes kirándulást.

Másnap Nagyszalontán, az Arany János Elméleti Líceum előadótermében Kása Zoltán, Oláh-Gál Róbert és Wanek Ferenc EMT-szervezők mellett a „külföldi magyarok” képviselőjében Holló Csaba, az MMK Elnökség és a Történelmi Bizottság tagja, nem mellesleg több mint tíz TTK aktív résztvevője, biztató szavakkal köszöntötte a közel negyven érdeklődő szakembert.

Mivel a beküldött több mint húsz dolgozat és a helyszínen tartott előadás elektronikus (pdf és/vagy ppt) változata a <https://ojs.emt.ro/TTK/>

XVI. Tudomány- és Technikatörténeti Konferencia

TTK 2023

Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság

issue/view/57 címen olvasható, sőt letölthető, így csak a Történeti Bizottságunk három tagjának dolgozatát, prezentációját emelem ki. Fejér László elnök „A vízügyi szaklapok és könyvek digitalizálása, valamint mérnökök életútinterjúi és azok hozzáférési lehetőségei a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Tudástárában” című előadással készült. Holló Csaba idén a „175 éve született báró Eötvös Loránd munkásságának jelentősége kortársai írásainak tükrében” témakört dolgozta fel. Jómagam a „Mérnöki örökségünk népszerűsítése az internet világában” című írással a mérnöki kamara történelmi előzményeire, a több mint 20 éve alakult Történeti Bizottságunk működésére, az egy hónap késleltetéssel bárki számára elérhető, sőt letölthető Mérnök Újság (www.mernokvagyok.hu) egyes rovataira és a www.mmk.hu két „historikus” alkönyvtárára igyekeztem irányítani a hallgatóság figyelmét.

Végül lássuk Kása Zoltán és Oláh-Gál Róbert szervezők „drótpostán” küldött üzenetét: *Köszönetünket fejezzük ki minden kedves résztvevőnek, hogy aktív jelenlétével hozzájárult a konferencia sikeréhez. Külön köszönet illeti Fülöp Beátát és Prokop Zoltánt a példás szervezésért. Ugyanakkor megköszönjük Wanek Ferenc minden képzeletet felülmúló hozzájárulását a kirándulás megszervezéséhez és kivitelezéséhez.*

Sipos László József

Műszaki örökségünk feltárása, ápolása és közreadása az internet korában

A néhány szubjektív elemet is tartalmazó visszaemlékezés a Magyar Mérnöki Kamara (MMK) történelmi előzményeire; a több mint húsz éve alakult Történelmi Bizottságunk eddigi működésére; a kamaránk által gondozott, közel húszezer példányban megjelenő és egy hónap késleltetéssel bárki számára is elérhető Mérnök Újság (www.mernokvagyok.hu) históriával foglalkozó rovataira, valamint a (www.mmk.hu) két alkönyvtárára irányítja a figyelmet. Több mint harminc éve a követhető példák feltárásával, ápolásával és szakszerű közreadásával igyekszünk szolgálni az olvasót, így a közjót. A miért kérdésre Apáczai Csere János pedagógus gondolatai adnak választ: „*Historia est magistra vitae, azaz a történelem az élet tanítómestere, vallották már az ókori bölcsék. Nem tudni mi történt születésed előtt annyi, mint mindig gyermeknek lenni. A történelemben gondolkodni tehát nem alkalmi munka, hanem folyamatos feladat.*”

Történelmi előzmények, és ma mit ünneplünk november 7-én és május 9-én?

A társadalom egyes tevékenységektől (pld. műszaki tervezés, szakértés) kiemelkedő felelősséget vár el, és ehhez garanciát is kíván. Történelmi ismereteinkből tudjuk, korábban a céhek, majd azok megszűnése után a hivatásokhoz szerveződött kamarák voltak – az utóbbiak ma is azok –, amelyek ezen garanciát képesek biztosítani. Hazánkban is komoly hagyománya van a mérnökkamarai mozgalomnak. Száz éve, 1923. március 29-én a mérnöki rendtartásról az Országos Törvénytárban 74 paragrafusból álló 1923. évi XVII. törvénycikk jelent meg. Ez alapján „*a mérnökök erkölcsi és anyagi érdekének a közérdekkel összhangban való oltalma és előmozdítása céljából (...) Budapesten szerveztetik*” a mérnökkamara, így az önálló munkát vállaló mérnökök 1923–1945 között az országos hatáskörű Budapesti Mérnöki Kamarába (BMK) kérhették felvételüket. Első magyar mérnöktörvény szerint önálló mérnöki gyakorlatot (köz- vagy magánalkalmazásban) csak az folytathatott, akit a kamara tagjai sorába felvett. A taggá válás előfeltétele a mérnöki oklevél megszerzését

követő háromesztendőnyi szakmai gyakorlat igazolása volt, de e törvény kiemelkedő műszaki tevékenység esetén egyetemi végzettség nélkül is lehetővé tette a tagságot. Vezetéknélküli távközlési mérnökként, példaként említem a BMK-tag Tihanyi Kálmán (1897–1947) mérnök-fizikust, a távolba vetítéshez kifejlesztett ikonoszó, a nagy felbontású képfelvető cső, mai televízió-kameraképcső előfutárának feltalálóját. Tihanyi Kálmán 1926. március 20-án kelt szabadalmi kérelmében leírta az általa javasolt töltéstárolás elvét megvalósító televíziórendszert, így pár év múlva megszülethetett a huszadik század egyik legnagyobb találmányaként jegyzett eszköz, amely lehetővé tette a televíziózás kivirágzását...

A jelzett törvény jogot biztosított a BMK-nak, hogy a jogszabályterveket előzetesen véleményezze, sőt az Országgyűlés felsőházába is delegálhattott két tagot. A BMK hivatalos folyóirata az 1867-ben alapított Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye lett, 1934-től megjelent a Kamara Közleményei elnevezésű periodika is. 1936-ban a BMK egy, a kormányzati negyed szívében fekvő telket kapott a főváros vezetésétől. Itt, a Szalay utca 4. szám alatt épült fel 1939-re a BMK székháza. Az első hazai mérnökkamarát a Szálasi-kormány szüntette meg 1945 februárjában. A negyvenes évek végén berendezkedő kommunista rendszer – a magánkezdeményezést a társadalmi munkamegosztásból kiiktatva – már nem tartott igényt semmiféle hivatás-érdekvédelmi mozgalomra. A műszaki értelmiség fejlődését az állampárt által felügyelt tudományos egyesületek biztosították, sajnálatos módon a szakpolitikai érdekérvényesítés minden lehetőségétől megfosztva. [1]

Több évtizedes kényszerszünet után, 1990-ben dr. Hajtó Ödön okl. építőmérnök vezetésével jött létre a Mérnöki Kamara Egyesületet (MKE), hogy elősegítse egy köztestületi jogosítvánnyal rendelkező kamara megvalósítását. Indoklás: gróf Széchenyi István szerint **„az egyesületi eszme az emberek között a legnagyobb, s egyben a legszelídebb erő és hatalom”**.

Az elődeink nyomdokában haladva, néhány bátor és biztosak voltunk abban, hogy a társadalom számára önállóan tevékenykedő mérnök alapvető érdeke a következő három feltétel:

- 1. A szakmai felkészültség és teljesítmény egy harmadik, független fél általi ötévenkénti minősítése.**
- 2. Az üzleti viselkedés, a megbízókhöz való viszony folyamatos megfeleltetése az etikai kódexünk alapján.**
- 3. Az anyagi biztonság biztosítása.**

Egy saját önkormányzattal működő hivatásrendi mérnökkamara nem tűri meg tagjai között a kontárokot és követelményeknek megfelelően nem tudókat, törvényi háttérrel a köztestületi hivatásrendi kamara

felelősségre tudja vonni a belépéskor írásos ígérvényt adó, de azt később be nem tartó mérnököket. [1]

A jelzett megfontolások alapján 1991. október 16-án Rónay István okl. építőmérnök, az MKE Bács-Kiskun megyei csoport vezetőjének támogatásával Szekszárdon, Kőrösi Miklós okl. építőmérnök elnökletével megalakult az MKE Tolna megyei csoportja, majd 1993. november 4-én Budapesten az MKE Informatikai, Távközlési és Rendszerszervezési Tagozata (ITR) is. Az egyes szakterületeket dr. Szűts István, dr. Gordos Géza és Dinya László fogta össze. Akkoriban a Paksi Atomerőmű minőségbiztosítási vezető mérnökeként egyszerre voltam a területi hatáskörrel működő MKE Tolna megyei csoport és a szakmai területen kompetens MKE ITR tagozatának tagja. Utóbbi kapcsán jelzem, az általunk kidolgozott, alakuló ülésen elfogadott alapszabály szerint működtünk. A jelzett kamarai tevékenységeken felül tanácsadási, továbbképzési, szervezési, véleményezési, döntés-előkészítési és koordinálási feladatokat is végeztünk. Szakmai kompetenciák érvényesülése érdekében hazai felsőoktatási intézményekkel (pl. BME), tudományos egyesületekkel (pl. HTE, NJSZT) és a hírközlési hatósággal (HIF) igyekeztünk együttműködni. Ezek voltak a felkészülés „boldog” évei.

Ma már történelmi tény: ötvenéves kényszerszünet után, az 1996. évi LVIII. számú törvényben rögzített felhatalmazás alapján, Magyarországon elsőként, 1996. november 7-én Bohli Antal okl. építészmérnök vezetésével megalakítottuk a Tolna Megyei Mérnöki Kamarát (TMMK), amelyet követett az összes megyében létrehozott a területi elven működő, önálló jogi személyiségű mérnökkamara. Ezen mérnöki kamarák küldöttei, így többek között jómagam, mint a TMMK választott alelnöke 1997. január 11-én Budapesten megalakítottuk a Magyar Mérnöki Kamarát (MMK). Első elnökünk dr. Hajtó Ödön lett. Hatalmas megtiszteltetésként éltem meg, hogy negyvenévesen a 12 fős MMK elnökségének tagja lehettem, ami komoly feladatvállalással is párosult. Kassai Ferenc barátomnak és szervezőmunkámnak köszönhetően a híradástechnikai, távközlési és informatikus végzettségű mérnökök a köztestületi kamarán belül 1997. május 9-én dr. Csapodi Csaba okl. villamosmérnök vezetésével megalakítottuk a Hírközlési és Informatikai Tagozatot (MMK HIT). Küldetésünk pillérei:

- 1. Egy független harmadik fél általi minősítéssel rendelkező mérnökeink szakmai színvonalának növelése.**
- 2. Az MMK és a tagság közötti gyors információáramlás biztosítása.**
- 3. A szakmai érdekérvényesítés kivívása.**

Tihanyi Kálmán mai követői számára jelzem: soha ne feledjük el prof. dr. Lajtha György, tagozatunk első tiszteletbeli tagjának egyensúlyra törekvő útmutatását: „Az evolúcióban a pontos másolás a fennmaradás záloga, míg a pontatlan másolás a fejlődésé. A technikában a szabványok, illetve az új technológiák épp e két fő tendencia képviselői. A rend nélküli szerveződés éppúgy kihalásra ítélt, mint a megújulni nem tudó.”

Az MMK Történeti Bizottság

Az MMK elnökségének kezdeményezésére az MMK szakmai tagozatok és az önálló jogi személyiséggel rendelkező területi kamarák vezetői által delegált személyek 2002. február 26-án megalakították a Történeti Bizottságot (TB). Az alakuláskor megválasztott, hatalmas tudomány- és technikatörténeti tapasztalattal rendelkező vezetőnk, Fejér László okl. vízepítő mérnök, technikatörténész, korábban a vízügyi közgyűjtemények igazgatója, az alábbi három ösvényt jelölte ki, melyen a közös munkát elindította:

1. *A Magyar Mérnöki Kamara szervezeti történetének feltárása.*
2. *A jeles hajdani mérnökök emlékének ápolása, különös tekintettel kamarai munkásságukra.*
3. *Az MMK tevékenységi körébe tartozó történeti információk áramlásának elősegítése.*

Az elmúlt időszakban mind a három területen sikerült eredményeket elérnünk. [2] Mint a legfiatalabb, de matematika és történelem iránt azonos érdeklődéssel „megáldott mérnök” az időfüggvényben is ábrázolható modellekben gondolkodom. Meggyőződésemmé vált, csak a múltunk alapos ismerete, a múltból induló folyamatok megértése gyarapíthatja a jelen és a jövőbeni tudásunkat. Többéves közös munka után bizton állítom: „A távoli múltunk és közelebbi tegnapiaink ismeretében, a minket körülvevő folyamatok megértése mellett úgy élünk a jelenben, hogy minden percünk, óránk és napunk gyarapítja a tudásunkat, így a múlt ismerete és a jelen ténykedése csak együtt lehetnek jó befektetések a holnapokba, az elképzelt távoli jövőnkbe.”

A Mérnök Újság „História”, „Búcsúzunk” és „Könyvajánló” rovatok

A MMK által 2023. január végén megjelentetett Mérnök Újság (MÚ.) a XXX. évfolyam 1. száma. Az indulásra érdemes visszatekinteni. A Technika – Műszaki Szemle 1991/1. szám közepébe befűzött lapokon jelent meg először (1994. augusztusban pedig utoljára) a Mérnöki Kamara Egyesület (MKE) Közleményei c. hírlevél, újságunk kezdetleges, de jó

szándéktól vezérelt elődje. Az MKE akkori elnöke, dr. Hajtó Ödön okl. építőmérnök által alapított Mérnök Újság első évfolyamának 1. száma 1994 szeptemberében indult útjára. Később a MÚ. szerkesztéséről az 1997. január 11-én alakult MMK elnöksége által megbízott szerkesztőbizottság gondoskodott. Induláskor a szerkesztőbizottság vezetője dr. Hajtó Ödön, az MMK első elnöke volt. Tagjai: dr. Kováts Gábor, dr. Körmöczy Ernő, Sipos László és dr. Visontai József. A jelenlegi szerkesztőbizottságot Wagner Ernő, az MMK elnöke vezeti. Tagok: Bezzegh András, Holló Csaba, Kéry Tamás, Madaras Botond, Szilágyi András, Szöllőssy Gábor, Zsigmondi András. Főszerkesztő: Dubniczky Miklós.

MMK vezetése ma is igyekszik közel kerülni a tagsághoz, így a kommunikációs csatornáit is folyamatosan fejleszti. A MÚ. ma már a szakpolitikai kérdésekben irányadó, hivatkozási alapként szolgáló független közéleti magazinná vált. Kezdetektől gondozza a „*História*”, a „*Búcsúzunk*” és a „*Könyvajánló*” rovatokat. A „*História*” rovatba az MMK TB-tagokon kívül is befogadunk visszaemlékező írásokat, legyen az személy, mérnökgeneráció avagy egy korábbi, még ma is jelentős mérnöki alkotás méltatása. Ugyanígy járunk el a „*Búcsúzunk*” rovat szerkesztése során. Zömmel olvasóinktól kapjuk a kéziratokat, ahol is a volt munkatársaikról készülnek szakmai nekrológok. A „*Könyvajánló*” rovatunk gazdájaként jelzem, hogy az 1997. áprilisi számban megjelent Al Gore *Mérlegen a Föld* című recenzió óta több mint ötszáz darab, legutóbb a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság (NJSZT) által gondozott, *Idézhető Neumann János* c. album ismertetője lett közreadva.

A mernokvagyok.hu 2019 © Online

Interneten a <https://mernokvagyok.hu/digitalis-mernok-ujzag/linkre> lépve a következő infó olvasható: az aktuális Mérnök Újság lapszámainak digitális változatát egy hónap eltéréssel, az azt követő hónap első hetében tesszük elérhetővé, PDF-változatban. Az előző fejezetben jelzett rovatok kicsit bővebb terjedelemmel, esetenként fotókkal is kiegészítve elérhetők a következő linkeken:

<https://mernokvagyok.hu/konyvajanlo/>;

<https://mernokvagyok.hu/blog/kategoria/historia/>

<https://mernokvagyok.hu/bucsuzunk/> [3] [4] [5] [6]

„Mérnöki évfordulók, emlénapok, programok”

MMK honlap (www.mmk.hu) „*A kamaráról*” című alkönyvtár „*A kamarai szerveződés története*” és a „*Mérnöki évfordulók, emlénapok és programok*” című rovataira is szeretném még ráirányítani a figyelmet. Az olvasóink

megismerhetik a következő fejezetek tartalmát: „A dualizmus mérnök-egyesületétől a XXI. század szolgáltató kamarájáig”; „Az újrakezdés”; „Kamara lesz csak azért is!”; „A gyarapodás évtizede” és a „Megújult aktivitással”. Ezeket az írásokat a Mérnök Újság História rovatban megjelentetett cikkek, dr. Hajtó Ödön és dr. Kovács Gábor korábbi elnökök visszaemlékezései, valamint Barsiné Pataky Etelka korábbi elnök asszonnyal készült beszélgetések alapján Dubniczky Miklós készítette.

A „Mérnöki évfordulók, emlénapok és programok” című rovat gazdája a Történelmi Bizottság. Itt kap helyet az általam szerkesztett, bárki számára letölthető PDF-fájl, így a 2023. május végén elhelyezett „2023. júniusi mérnökévfordulók, emlénapok + programok” című kalauz is, amit érdemes összevetni a „2014. júniusi mérnökévfordulók, emlénapok” című írással. Jól látható az olvasói igények változása, és így a tartalom fejlődése is. E jelzett rovatban kapnak helyet az MMK TB által évente készített dokumentumok, így legutóbb a „Magyar mérnökök és nevezetes alkotásaik évfordulói 2023-ban” című összeállítás is.

Köszönetnyilvánítás és felhívás

Elsősorban a Teremtőnek köszönöm, hogy a feladatokkal gazdagított éveimben mindig vezette, s jelenleg is vezeti elmémet és szívemet. Köszönet illeti szüleimet és nagyszüleimet, akik megszerettették velem az olvasást. Sokat köszönhetek munkatársaimnak, barátaimnak, de ezúton mondok köszönetet mindazoknak, akiknek a nyomdai úton vagy interneten is megjelent anyagait forrásként használhattam munkáim során. A legtöbb segítséget életem párjától, Siposné Somogyi Andrea tanítónőtől kaptam. Vele továbbra is „a két fél együtt egy egész” elv szerint szeretnék élni, folytatni az egyensúlyra, egészséges életmódra való törekvésünket. Az olvasói visszajelzések abban erősítettek meg bennünket, hogy folytassuk a megkezdett munkát. Fejér László elnökkel kérjük a paksi kollegákat, hogy továbbra is segítsék a TB munkáját. Tolna megyei mérnökként egy Babits Mihály-idézettel zárom soraimat: „Múlt nélkül nincs jövő, s mennél gazdagabb a múltad, annál több fonálon kapaszkodhatsz a jövőbe.”

Készítette: Sipos László József, az MMK TB tagja
(<https://itf.njszt.hu/szemely/sipos-laszlo-jozsef>)

Beregnyei Miklós Társasház

A Dózsa György út és Duna utca sarkán a városi tanács az OTP-vel közösen építtette a 22 lakásos épületet, amelynek helyén három házat bontottak le 1979-ben. A kétszintes, tetőtér-beépítéses házban változó méretű lakások vannak, a garzontól a kétszintesig, 25 000 Ft/m²-es áron.

Kivitelező: TÁÉV 14. sz. építésvezetősége, vezetője: Blandl Béla. Műszaki ellenőrök: a Városi Tanács részéről Lovász Aranka, az OTP részéről Metzger József. Az építés időtartama: 1989. június 15-től 1990. szeptember 28-ig. Kulcsátvétel: 1990. október 4. (Beregnyei Miklós: Újvárosi anziksz. Paks, 2014)

Szakács István Péter

Talpra, magyar, hí a labda!

Ha anno azt találtuk volna mondani, hogy a paksi Atomerőmű Öregfiúk FC és a székelyudvarhelyi Gimi Öregfiúk FC közti baráti kapcsolat 2023-ban még működni fog, minden bizonnyal az elmeagyógyintézet zárt osztályára kerültünk volna. Most mégsem holmi gumifalú cellában raboskodunk, hanem a festői Hargita lábánál lazítunk. Sőt, az utóbbi évek történései alapján bizton kijelenthetjük, hogy nem mi, hanem a világ bolondult meg. A koronavírus garázdálkodása után immár atombombával riogatnak, s olyan ultramodern nyomkövetőkkel kémkednek utánunk, amelyek a FÜF¹ rafinált módszereivel vetekednek. Petőfi Sándor, a látnoki képességekkel megáldott poéta, kinek idén ünnepeljük születésének 200. évfordulóját, minden bizonnyal nekünk, U 100-as öregfiúknak írhatta B közép biztatásként *Focista dal* című, máig kiadatlan versét: „Talpra, magyar, hí a labda! Szól a sípszó, most vagy soha!” Költőnk a tartalékos játékosok sanyarú helyzetét is hitelesen átérezte egy másik, nyomdafestéket szintén nem látott költeményében: *Egy gondolat bánt engemet: / Pótjátékosként ülni le! / Ne ily sorsot adj, trénerem, / Ne ily sorsot szánj énnekem! / Legyek kezdő, ki pályán fut veszettül, / Sebaj, ha labda talál el tököstül...*”

Az idei találkozó tömör, ám sokatmondó krónikája:

2023. augusztus 6. vasárnap

Paksi barátainknak délután hatra kellene megérkezniük az irgói U 100-as edzőtáborba. Telik-múlik az idő, de nem jönnek. Megfontolt székelyekként csak nyolc óra felé kezdünk idegeskedni. Mi történhetett velük, találgatjuk. A nagy arányú vereségtől félve talán meggondolták magukat, s visszafordultak. Mégis jobb a meg nem jelenés miatt egy 0 : 3, mint annak a duplája. Este tízkor aztán végre megérkeznek. Útközben sok folyó ügyünk akadt, magyarázkodnak zavartan. Alig győztük intézni.

¹ Mindenki tudja már a rövidítés jelentését, de azért, amíg még szabad, leírom: Futballisták Ügyes Feleségei. A CIA, FBI és Mossad megfigyelési és követési technikáit csúcsmínőségben egyesítő, a Francia Idegenlégió és a SEAL harcmodorát alkalmazó, a világ bármely pontján bevethető, hírhedt kémszervezet és katonai kommandó.

2023. augusztus 7. hétfő

Kirándulás a vármezői pisztrángoshoz. Útközben a krónikás a buszban egy lestrapált vibrátor emlékirataival szórakoztatja az igencsak fogékonyak bizonyuló hallgatóságot. A pisztrángos telepen „Fogj halat, ha enni akarsz!” horgászverseny kezdőknek és haladóknak. Szemerkél az eső, a halak önfeledten fel-felugranak a vízből. Hiszen ezek már tavalyelőtt is itt voltak, méregetnek kajánul. Belőlünk ugyan nem esztek. Mégsem maradunk éhen, ákosfalvi focis fiálénk bevállalós tagjai gondoskodtak rólunk.

2023. augusztus 8. kedd

„Vár állott, most kőhalom...” Kirándulás a Brassó megyei Kőhalomra. A középkori vár megtekintése. Miközben szellős szerkóban sétálunk fel a magasban meredő várromhoz, eltöprengünk azon, milyen más lehetett ide feljutni cirka 40 kilós páncélban, futólépésben, nyíl- és

golyózaporban, s közben azon rágódni, hogy a havi zsoldot már megint nem perkálta le a sereg pénztárosa, s ha az ostromot túl is éli az ember, otthon biztosan kinyírja az asszony. Várnézés után irány az alsórákosi bazaltoszlopok és Smaragd-tó. Lélegzetelállító látvány. Zöldeken csillámló víztükrök. Komoran magasló bazaltképződmények. Ilyet még az Indiana

Jones-filmekben sem látni. Hazafelé több száz éves fák megtekintése a mirk-vásári öreg tölgyfás legelőn. A csúcs egy 930 éves tölgy. Bezzeg ez még mindig áll, s milyen keményen, simogatják áhítattal a fa vastag, rücskös törzsét a paksi asszonykák. A kalandvágyóbbak fel is másznak rá.

2023. augusztus 9. szerda

Bringára, magyar! Kerékpártúra a Hargitára elektromos bicikliklen. Olyan ez, mint guminővel hancúrozni. Minimális erőfeszítés, maximális élvezet. Délután Az Év Focimeccse, a FÜF profi szurkolásával. Vacsora. Buli a FÜF–UEFA egyesített ellenőrző bizottságának szakszerű VAR-felügyeletével.

Végezetül, ha eddig még nem tettem volna meg, hadd számoljak be e krónikák keletkezési körülményeiről. Az igazság az, hogy eredetileg eszem ágában sem volt írásokkal untatni a búcsúbanketteken önfelédten bulizni vágyó társaságot. Kleió, a történetírás és a heroikus költészet műzsája azonban váratlanul és rendhagyó formában közbeavatkozott. Első paksi kirándulásunkon történt. A sportcsarnok nézőtere helyett a versenybírói asztalnál foglaltam helyet, hogy közelről gyönyörködhessem aranylábú társaim parádés játékában. És ez lett a vesztem. Kleió homlokomra lehelt, lágy csók helyett kőkemény labda képében úgy fejten talált, hogy elsötétült előttem a világ. – Mostantól a csapat króni-

kásaként megörökítéd a paksi és udvarhelyi öregfiúk és örökifjú hitveseik jeles cselekedeteit, különben újra megihletlek – súgta a fülembe. Mit mondhatnék, pennapróbáló feladattal bízott meg, mert miközben a többiek a mérkőzéseket követő szabad programok során kedvükre lazíthattak, én a paksi ESZI sivatagi hőségében vagy az ivói patak medve látogatta partján gürcöltem, hogy időben elkészülhessek a soros krónikával. Egy idő után finomítottam a munkamódszeremen. Előre megírtam a krónikákat, elképzelve, hogy a társaság miképpen fog reagálni a programokban jelzett kihívásokra. Könnyebb volt, mint gondoltam. Megismerve a karaktereket, nem kellett ahhoz jókai fantázia, hogy elmeséljem, miképpen zajlik le egy borospince-látogatás, vagy a FÜF-kommandó hogyan rohamoz meg minden útjába került piacot és plázát. S ha közben sikerült megnevettenem a társaságot, akkor valóban nem írtam hiába.

a Gimi jobbkezes és ballábas krónikása

Paksi Tükör

- 1 Jámbor Pál Petőfi Sándorról
Beregnyei Miklós
- 9 Palágyi és Madách
Serdült Benke Éva
- 23 Bogár István (1923–1990)
Prof. dr. Zentai Tünde
- 27 Bogár István
Csapai János
- 35 Emlékezőbeszéd
Gutai István
- 37 Bogár István 100
Andics István
- 45 Takácsné Tóth Márta versei
- 51 Horányi György verse
- 52 Klippel János versei
- 56 Kernné Margó versei
- 59 A cigányok Tolna megyében
Balázs Kovács Sándor
- 74 Nemzetiségi együttélés
Tolna megyében
Balázs Kovács Sándor
- 86 Hagyományörző kiállítás
Lovásziné Anna
- 89 Visszaszámlálás II.
Beregnyei Miklós
- 106 XVI. Tudomány- és Technikatörténeti
Konferencia
Sipos László József
- 109 Műszaki örökségünk feltárása, ápolása
és közreadása az internet korában
Sipos László József
- 115 Társasház
Beregnyei Miklós
- 117 Talpra, magyar, hí a labda!
Szakács István Péter

Paksi Tükör

Irodalmi, művészeti, tudományos
és helytörténeti szemle
XXX. évfolyam, 3. szám, 2023 szeptembere
Szerkeszti a szerkesztőbizottság
Főszerkesztő: Beregnyei Miklós
Rovatszerkesztők: Lovásziné Anna, kultúra
Györffy József, képzőművészet
Sipos László, tudománytörténet
Korrektor: Patyi Orsolya
A szerkesztőség címe:
Pákolitz István Városi Könyvtár, Paks, Villany u. 1.
HU-ISSN: 1218-2109

Kiadja a Jámbor Pál Baráti Kör
Felelős kiadó: a baráti kör elnöke
Borítóterv: Vincze Bálint
Készült: Atomix Kft. Nyomdaüzem 2023/1010. sz.
Felelős vezető: Bese Tamás
Tördelés: Schubert Miklós

A török temető alsó része